

Sommervillabebyggelse på Fannestranda

Villa Retiro og Villa Kviltorp 1870 - 1890
-Rikdom, fornøyelse og rekreasjon

Masteroppgave i kunsthistorie
Berit Rønsen

Universitetet i Oslo
Vår 2007

Forord

Dette er en masteroppgave i kunsthistorie som behandler det sene 1800-tallets sommervillaarkitektur i sveitserstil, med utgangspunkt i villabebyggelse på Fannestranda utenfor Molde i perioden 1870 – 1890. Oppgaven tar for seg tenkningen omkring sunnhet og helse ved århundrets midte, og setter villaarkitekturen inn i et idéhistorisk perspektiv som uttrykk for tenkningen.

Min families forbindelse til Fannestranda er årsak til valget av nettopp dette stedet som studieobjekt. På 1990-tallet flyttet vi som familie tilbake til mine foreldres barndomstrakter i Molde, til Fannestranda som nå er en del av Molde by. Jeg har mange ganger vandret forbi de gamle villaene nede ved sjøen uten å vite hvilken historie som ligger bak dem. Nysgjerrigheten kom først da jeg begynte å studere arkitekturhistorie. Villaene ble et naturlig emne for den avsluttende masteroppgaven.

I tillegg til å være et bidrag til forskningen på norsk arkitekturhistorie er oppgaven slik også et stykke lokalhistorie, og flere personer i lokalmiljøet må takkes for hjelp og støtte i arbeidet. En stor takk rettes til Romsdalsmuseet og førstekonservator Bjørn Austigard, som generøst har delt av sin omfattende kunnskap om stedet og som hele veien har vist entusiasme og hjelpsomhet. Takk også til Romsdal sogelag som gjennom Margit og Morten Parelius' minnefond har støttet deler av arbeidet økonomisk. Videre må tidligere eier av Villa Retiro og etterkommer av byggherren, Mette Johnsen Bonne, takkes stort for verdifull informasjon om familiens historie, for storsinnet utlån av fotografier og korrespondanse, og ikke minst for gjestfrihet ved å invitere til et besøk i villaen mens den fremdeles var i familiens eie. Oppgaven hadde ikke vært det den er i dag uten din hjelp.

Støtte fra medstudenter ved universitetet har vært viktig for prosessen. En spesiell takk rettes til kollokviegruppen min; Toril Jørandstad, Anne Bjerke, og Lene Mjøs, for spennende diskusjoner, inspirerende samtaler og ærlige tilbakemeldinger.

Jeg vil også rette en varm takk til mine foreldre, Randi og Bjørn Rasmussen, som har inspirert meg og støttet meg gjennom arbeidet, og til min mann, Karl-Erik Rønsen, som fremfor alle har vært en uvurderlig støtte fra dag til dag.

Endelig en stor takk til min veileder, professor Kari Hoel. Din entusiasme for arkitekturhistorie er smittende og har vært til stor inspirasjon i arbeidet. Takk for konstruktiv kritikk og gode råd på veien, for nyttige korreksjoner og oppmuntrende ord, og ikke minst takk for forståelse, varme og omtanke i prosessen.

Oslo, mars 2007

Berit Rønsen

Innhold

Forord	1
Innledning	5
Avgrensning og problemstilling	6
Metode	7
Kildemateriale	7
Forskningshistorie	8
Kapittel 1: Bakgrunnshistorien	11
1.1 Kjøpmennene i Kristiansund og handelen med Spania	11
Klippfiskeventyret	11
De store handelshusene	12
Penger og posisjon	14
1.2 Molde og Fannestranda før kristiansundernes inntog	15
Fra ladested til kjøpstad	15
Amtmann Even Hammer (1773 – 1800)	17
Det Romsdalske Practiske Landhusholdningselskab	17
Kapittel 2: Feriestedet Fannestranda	21
2.1 Sommervillabebyggelse	21
Lergrovik	21
Lubbenes	23
Retiro	25
Kviltorp	26
2.2 Turisme	27
Kapittel 3: Retiro og Kviltorps byggherrer	30
3.1 Christian Johnsen (1828 – 1893)	30
Johnsens Retiro	32
3.2 Hans Rasmus Astrup (1831 – 1898)	34
Astrups Kviltorp	36
Kapittel 4: Hus og hager	39
4.1 Villa Retiro	40

Eksteriøret	42
Planen	43
Interiøret	46
Hageanlegget	47
4.2 Villa Kviltorp	50
Eksteriøret	52
Planen og interiøret	54
Hageanlegget	56
4.3 Sammenligning	59
Kapittel 5: Tanker i tiden – sommervillaens idégrunnlag	61
5.1 En ny bevissthet omkring helse	61
5.2 ”Tilbake til naturen”	64
5.3 Sommervillaen	65
Kapittel 6: Villaene i et historisk perspektiv	68
6.1 Som del av en nasjonal og internasjonal tradisjon	68
Husets beliggenhet og orientering	68
Husets størrelse	69
Bygningsteknikk	70
Husets indre	73
Hageanlegget	77
6.2 Arkitekturen som uttrykk for tankene i tiden	79
Sunnere bomiljø	79
Rekreasjon og inspirasjon	80
Fornøyelse	81
Ekthet	82
Avslutning	84
Etterord	88
Illustrasjoner	92
Litteratur	94
Nettsider	95
Utrykte kilder	96

Innledning

Langs Fannestranda, på veien inn mot Molde sentrum, ligger en rekke gamle sveitservillaer og soler seg i sydhellingen mot fjorden. En gangvei og en nyplantet allé følger Fannestrandsveien på strekningen inn mot byen. Veien er et populært mål for ettermiddags- og kveldsturer til fots. Langs veikanten er det i nyere tid satt opp benker der man kan ta en hvil og nyte utsikten over fjorden og fjellpanoramaet i sør.

Det er lite som står igjen av den gamle bebyggelsen i Molde sentrum etter at byen ble bombet under krigen. Her ute på Fannestranda er mer bevart. Gammelt møter nytt. Mellom Industri- og næringsbygninger, rekkehus og funkishus, kneiser de gamle villaene som monumenter til minne om strandstykkets storhetstid. Færre og færre kjenner historien bak disse gamle husene.

Det var omkring 1870 de første villaene reiste seg på Fannestranda. Nabobyen Kristiansund hadde da gjennom flere tiår opplevd eventyrlige tider i handelsnæringen, og mange av byens forretningsmenn var blitt svært velstående på salg av klippfisk.

Samtidig gikk en romantisk bølge over Europa. Ny kunnskap om sammenhengen mellom sykdommer og sanitære forhold i tett befolkede strøk førte til en oppblomstring av ideer om menneskets genuine tilhørighet i naturen. Flere og flere trakk ut av byene for å finne rekreasjon i ”det rene og sunne landlivet”.

I le for Kristiansunds værharde kystklima, på den frodige Fannestranda utenfor Molde, fant klippfiskbyens fremgangsrike handelsmenn sitt ferieparadis.

Kristiansundernes inntog på Fannestranda skapte en ny epoke i Molde bys historie. Langs fjorden fikk de rike kjøpmennene oppført tidsriktige sommervillaer i sveitserstil, hvor man fra verandaen hadde den mest storslåtte utsikten over tindene i sør. Omkring villaene ble det anlagt store engelske hager, med innsjøer, skulpturer og et mangfold av sjeldne tresorter og eksotiske planter.

Strandstykkets skjønnhet trakk etter hvert mange turister til den lille romsdalsbyen. Flere kom langveisfra for å oppleve en vandring langs den omtalte Fannestranda.

En frodig allé, over en mil lang, fulgte veien inn mot byen, og langs veikanten var det satt opp hvilebenker.

Kulturen som oppstod på Fannestranda mot slutten av 1800-tallet var uttrykk for tidens idéstrømninger blant de nyrike kjøpmennene i Kristiansund. Deres sommervillaer og tankene omkring disse, danner grunnlaget for denne oppgaven.

Avgrensning og problemstilling

I arbeidet med oppgaven har jeg sett nærmere på hva ”tilbake til naturen” – tenkningen innebar. Hvorfor oppstod disse ideene, og på hvilken måte kom de til uttrykk i sommervillaarkitekturen i lokalsamfunnet på Fannestranda?

Villabebyggelsen på stedet omfattet både eldre gårder som ble pusset opp i sveitserstil, hus som ble revet og bygget opp igjen, og nyoppførte villaer på utparsellerte tomter.

Å ta for seg bebyggelsen på Fannestranda i sin helhet er et omfattende, og i denne sammenheng for stort arbeid. Jeg har derfor valgt å fordype meg i de to landstedene *Retiro* og *Kviltorp*. Landstedene ble bygget for henholdsvis Christian Johnsen i 1873 – 75, og Hans Rasmus Astrup i 1883 – 85. Begge villaene ble oppført på nye tomter.

Følgende problemstilling reises:

På hvilken måte kan Villa Retiro og Villa Kviltorp plasseres inn i en større nasjonal og internasjonal sommervillatradisjon, og hvordan kommer bygningstypens idé til uttrykk i de to villaenes form?

Videre kan følgende spørsmål stilles:

Hvilke historiske, geografiske og biografiske forhold lå til grunn for kulturen som oppstod på Fannestranda? Hvem var de som bygde, og hvorfor valgte de dette stedet?

Hvilke ønsker og mål hadde byggherrene med sine villaer? Hadde de spesielle behov som de søkte å dekke gjennom byggingen av landstedene?

Hva definerte sommervillaen som bygningstype på slutten av 1800-tallet, hvilken funksjon skulle den ha og hvilke tanker og ideer lå til grunn for bygningstypens fremvekst?

Historien om Fannestranda som feriested er et eksempel på menneskets søken etter det rene, frie og naturlige, etter hvile og rekreasjon. Dagens krav til effektivitet og resultater er større enn noen gang. Spørsmålene om hvordan vi disponerer tiden vår, og hvilke kilder vi lar oss

påvirke av, er derfor minst like viktige i dag. Oppgaven belyser på denne måten et dagsaktuelt tema.

Metode

For å finne svar på de spørsmål som er reist, har jeg brukt en historisk-biografisk metode. Sentralt i denne metoden står kildekritikken.

Oppgaven er delt inn i 6 kapitler.

Kapittel 1 tar for seg historien om kjøpmennene i Kristiansund og handelen med Spania. Videre Molde og Fannestrandas historie før kristiansundernes inntog.

Kapittel 2 presenterer det som skjedde da kristiansunderne valgte Fannestranda som sitt feriested, og gir et kort overblikk over de viktigste villaene.

Kapittel 3 tar for seg byggherrene Christian Johnsen og Hans Rasmus Astrup. Målet var å bli kjent med byggherrene som private og offentlige personer for bedre å kunne forstå deres tenkning, behov og hensikter med byggingen av landstedene på Fannestranda.

I *kapittel 4* presenteres landstedene Retiro og Kviltorp med hus og hager. Ønsket var å presentere et mest mulig korrekt bilde av anleggene slik de fremstod da de var nyoppført. Av et omfattende kildemateriale var det her viktig å vurdere hvilke kilder som kunne brukes, blant annet hvilke fotografier som var tatt før endringer ble gjort på bygningene, og om nedtegnede erindringer beskrev bygningene før eller etter ombygging.

I *kapittel 5* rettes oppmerksomheten på tenkningen omkring sunnhet og helse ved århundrets midte. For å forstå arkitekturens uttrykk og funksjon var det nødvendig å se nærmere på noe av idégrunnlaget. Hva var grunnen til at folk trakk ut på landet? Sommervillaens funksjon har sammenheng med hvilke behov villaen skulle dekke.

I *kapittel 6* holdes Villa Retiro og Villa Kviltorps arkitektur opp mot sommervillaen som bygningstype på slutten av 1800-tallet. Villaene plasseres slik inn i en arkitekturhistorisk sammenheng i overensstemmelse med hovedproblemstillingens første del. Videre svares det på hovedproblemstillingens andre del ved at villaenes form vurderes som uttrykk for tankene i tiden, og slik for bygningstypens idé.

Kildemateriale

Oppgaven er i stor grad et stykke lokalhistorie. Det har derfor vært naturlig å vende seg til institusjoner i lokalmiljøet. Romsdalsmuseet og Romsdal sogelag har vært viktige i arbeidet

med å finne lokalhistorisk litteratur og arkivmateriale som gamle fotografier, kart og brevkorrespondanse.

Av nasjonale institusjoner har jeg blant annet benyttet Nasjonalbiblioteket og Norsk Folkemuseum. Der fantes skriftlige kilder og fotosamlinger. I Riksarkivet lå statsråd Hans Rasmus Astrups privatarkiv med brevkorrespondanse og diverse utklipp. Branntakster for en rekke av Fannestrand's villaer lå også i Riksarkivet, disse gav detaljkunnskap om bygningenes form og konstruksjon fra deres første leveår.

Av de to villaene jeg har valgt å konsentrere meg om er det bare den ene, Villa Retiro, som står i dag. Bygningen gjennomgikk en omfattende ombygging på 1950-tallet, og tapte da mye av sin opprinnelige form, men noe av interiøret er fremdeles intakt. Et besøk innenfor veggene før villaen for kort tid siden ble solgt ut av Johnsenfamilien gav verdifull informasjon. Villa Kviltorp ble revet i 1978.

Bygningsmassen som kildemateriale er derfor begrenset. Desto viktigere har kilder som fotografier og branntakster vært. Muntlige kilder som kyndige lokalhistorikere, mennesker som husker bygningene fra før ombygging og riving, og etterkommere av byggherrene har vært uunnværlige bidragsytere i arbeidet med oppgaven.

Viktige skriftlige kilder, foruten forskningslitteratur, har vært nedtegnede erindringer, norske og svenske fagtidsskrifter, arkitekturteoretiske utgivelser og plansjeverk og brevkorrespondanse.

Forskningshistorie

Av de større lokalhistorieverkene er Niels de Seves *Molde bys historie* det verket som mest dyptgående behandler byens historie. Verket omfatter fire bind, hvorav bind 1 og 2, fra henholdsvis 1962 og 1963, tar for seg perioden frem til 1916. Fannestranda lå frem til midten av 1900-tallet utenfor bygrensene, og var en del av Bolsøy herred. Det viktigste verket med hensyn til Bolsøys historie er Jørgen Olafsen-Holms *Bolsøyboka* i fire bind. Det Norske Samlagets *Fylkeshistorie for Møre og Romsdal*, bind 1 av Atle Døssland, 1990, og bind 2 av Jon Tvinnereim, 1992, tar for seg fylket som helhet og samspillet mellom de tre byene Ålesund, Molde og Kristiansund.

I den lokalhistoriske litteraturen finnes det noen artikler som behandler Villa Retiro og Villa Kviltorps historie spesielt. Her bør nevnes Bjørn Austigards ”Kviltorp 100 år – Frå feriestad til bydel”, i *Romsdal sogelags årsskrift*, 1982 og Nils Parelius’ ”Retiro på Fannestranden” i *Hedersskrift til Nils Parelius*, 1982.

Av tidligere hovedoppgaver finnes det en som omtaler villaene på Fannestranda, *Eldre hager i Molde og omegn*, av Øyvind Vestad, ved Norges Landbrukshøgskole, 1961. Oppgaven behandler blant andre hageanlegget på Retiro, hvor undersøkelser ble gjort mens mye av anlegget fremdeles var intakt. Også Villa Kviltorps hageanlegg beskrives kort.

Den største kilden til kunnskap om Villa Kviltorps byggherre, Hans Rasmus Astrup, er Reidar Sevågs *Statsråd H. R. Astrup*, fra 1967. Biografien beskriver Astrup som privatperson, forretningsmann og politiker, og gir god kjennskap til hans kretser i Stockholm og Christiania. Biografien gir også innsikt i Astrups posisjon i det politiske spillet mellom Norge og Sverige under opptakten til unionsoppløsningen.

Også O. Delphin Amundsens *Slekten Astrup fra Astrupgaard: gjennom 550 år fra 1955* (ajourført og utvidet utgave av F. C. Sommers bok med samme tittel fra 1905), bør nevnes. I slektshistorieverket er H. R. Astrups biografi gitt stor plass.

Villa Retiros byggherre Christian Johnsen er betydelig mindre representert i litteraturen. Hans Martin Neeraas’ bok *Kristiansund i ældre og nyere Tid*, fra 1905, beskriver Johnsen som forretningsmann og byborger i Kristiansund. Johnsens biografi finnes også kort beskrevet i *Norsk Biografisk Leksikon* fra 1936.

Sveitserstilens fremvekst og utvikling i Norge behandles i flere avhandlinger. Spesielt bør nevnes Jens Christian Eldals doktoravhandling fra 1997, *Historisme i tre: "sveitserstil", romantikk, byggeskikk-renaissance og nasjonal egenart i europeisk og norsk trearkitektur på 1800-tallet*. Eldals avhandling er et dyptgående stilhistorisk arbeid som gir grundig innføring i sveitserstilens utvikling og utbredelse i Europa og Norge. Villabebyggelsen på Fannestranda er kort beskrevet i avhandlingen.

Arne E. Oldems magistergradsavhandling i etnologi fra 1984, *Sveitserstil: 1800-årenes byggeskikk*, beskriver, i tillegg til sveitserstilens utvikling, ulike samfunnsforhold som lå til grunn for dens fremvekst i Norge.

For kunnskap om sommervillaen som bygningstype på slutten av 1800-tallet er Ann Katrin Phil Atmers doktoravhandling *Sommarnöjet i skärgården: Sommarbebyggelse i Stockholms*

indre skjærgård 1860-1915, fra 1987, det største og viktigste verket. Tematisk ligger avhandlingen nær denne oppgavens problemstilling. Den tar for seg sommerhusbebyggelsen i Stockholms skjærgård i samme periode som Fannestrandskulturen oppstod, og gir inngående kunnskap om utviklingen og tenkningen omkring dette i Sverige. Det svenske fagmiljøet av arkitekter og ingeniører var sterkt på 1800-tallet, og arkitekturens utvikling i Sverige var i stor grad retningsgivende for det som skjedde i Norge. På denne bakgrunn kan Atmers avhandling benyttes som kunnskapskilde i studier av norsk villaarkitektur fra samme periode.

Kapittel 1

Bakgrunnshistorien

1.1 Kjøpmennene i Kristiansund og handelen med Spania

For kystbyene på nordvestlandet har fisken gjennom tidene vært et avgjørende grunnlag for vekst. Helt frem til 1900-tallet, da næringslivet tok nye veier, var det fisket kombinert med jordbruk som livberget folket. Jordbruket gav sikkerhet og var en naturlig hovednæring, men det var i fisken prestisjen, pengene og mulighetene lå. Så lenge havet gav fisk levde man godt. Når fisket derimot gikk dårlig var det jorda som berget dem fra undergang.¹ Inne i fjordbygdene fisket de for det meste sild og laks. Som tilleggsnæring fungerte dette godt, men sild og laks gav ikke like gode penger som torsken ute i havgapet. Fjordbøndene dro derfor ofte ut til kysten for å delta i skreifisket. Torsk egnet seg for tørking og var dermed en ypperlig eksportvare. Eksport av tørrfisk hadde vestlendingene tradisjon for, men da *klippfisken* på begynnelsen av 1800-tallet overtok markedet for fullt, akselererte næringen dramatisk. Klippfisk ble nøkkelen til suksess i de nordvestlandske småbyene.

Klippfiskeventyret

Klippfisk er en type tørket fisk som lages etter andre metoder enn den klassiske norske tørrfisken. Fiskearter i torskefamilien; torsk, sei, lange, brosme og hyse, er brukt i klippfiskproduksjon, men hovedsakelig brukes vanlig torsk. Hodet kappes av, fisken blir flekket og skåret opp i buken, slik at den utbrettet blir et stort sammenhengende stykke. Deretter legges den i salt til den er ”saltmoden”. Dette tar ca. 3-4 uker. Etter skylling og avrenning legges fisken til tørking på bart fjell eller på steinplattinger. Fiskestykkene snus daglig og samles inn i overdekkede stabler om natten. Når fisken har den rette tørrhetsgraden i følge vrakingsinstruksene, klargjøres og pakkes den for eksport.²

Med egnede svaberg på et utall holmer og skjær, med et passende klima uten for sterk sol, og ikke minst med et havstykke fullt av fisk, lå forholdene godt til rette for klippfiskproduksjon på kysten i nordvest. De tre byene *Ålesund*, *Molde* og *Kristiansund* har alle sin bakgrunn som fiskeeksporthavner. Frem til omkring 1830 gikk fisken på norske skip om Bergen før de

---

¹ Jon Tvinnereim, *Fylkeshistorie for Møre og Romsdal*, bd 2 (Oslo: Det Norske Samlaget, 1992), 80.

² Odd Vollan, *Den norske klippfiskhandels historie* (Førde: Øens Forlag, 1956), 14.

krysset havet. Det meste av fisken gikk til Middelhavet, og der fortrinnsvis til spanske havner. Bergenserne levde godt i tiden som nærmest enerådende utenlandseksporthavn. Først mot 1830 møtte byen konkurranse. Spanske tollendringer og avgiftsøkninger i henholdsvis 1825 og 1835, førte til en gradvis omlegging i handelsmønsteret.³ Utenlandske skip måtte nå betale en betydelig høyere sum for å importere fisk til Spania. De tre klippfiskbyene på mørekysten så nye muligheter. Ved å laste fisk på spanske skuter istedenfor norske kunne de sette opp direkteruter, gå utenom Bergen, og slik tjene gode penger. Fra 1830 tok de nordvestlandske havnebyene imot flere og flere spanske skuter i direktehandel. På få år vokste næringen seg stor. I Kristiansund ble etter hvert mellom 40 og 50 spanske skuter årlig lastet med klippfisk.⁴ Også Molde, men særlig Ålesund og Kristiansund, tjente godt på den nye ordningen. I de 30 neste årene vokste de tre byene mer enn noen gang. Ålesund og Kristiansund, med ypperlig beliggenhet, og viljesterke kjøpmenn, lå noen hakk foran Molde.

I 1867 snudde tendensen for den romsdalske kjøpstaden. Klippfiskeeksporten stagnerte, og med den også befolkningsveksten. I Ålesund fortsatte fiskeeventyret frem til 1880 da tallene også der begynte å gå tilbake.⁵ Fremdeles i dag kjenner vi Kristiansund som Norges store klippfiskby. Det var nordmøringene som vant kappløpet og virkelig slo seg opp på denne handelsvaren.

De store handelshusene

Mange gjorde seg rike på klippfisken i Kristiansund, men de aller fremste og ledende var handelshusene *Nicolay Henrich Knudtzon*, og *Christian Johnsen*. Knudtzon var den første og største kjøpmannen i klippfiskeeventyrets tidlige periode. Da spanske skip tok over rutene til Spania var det Knudtzon som utforsket mulighetene for å ekspandere den oversjøiske handelen. For å frakte fisk over slike værharde distanser, og til svært varme og fuktige land som Brasil og Cuba, måtte fisken ha lengre tørketid en vanlig, og den måtte pakkes i egnede fiskekasser. Knudtzon ble en pioner innen kasseproduksjon og kassefiskeeksport. De norske skutene som ble ledige etter tollendringene i Spania kunne slik gjøre nytte for seg på nye farvann.⁶

Knudtzon var godt etablert da Christian Johnsen kom flyttende fra Spania. Johnsen var av slesvigsk slekt og hadde tilbrakt ti år i Spania, en historie vi skal komme tilbake til. I Spania

---

³ Ibid., 132 – 141.

⁴ Tvinnereim, *Fylkeshistorie for Møre og Romsdal*, bd 2, 82 – 84.

⁵ Niels de Seve, *Molde Bys Historie*, bd 2 (Molde: Molde kommune, 1963), 31.

⁶ Tvinnereim, *Fylkeshistorie for Møre og Romsdal*, bd 2, 84.

arbeidet han for et spansk firma og reiste med klippfiskskuter nordover til Norge for å inspisere markedet. Her møtte han apotekerdatter Jensine Wilhelmine Øwre i Ålesund, som han senere giftet seg med. I 1854 slo de nygifte seg ned i Kristiansund hvor Johnsen etter hvert etablerte eget eksportfirma. Det var ikke lett å ta opp konkurransen med storforretningen Knudtzon, men med lang erfaring fra Spania og følgelig gode forbindelser, hadde Johnsen gode forutsetninger for å lykkes. Johnsen gjorde også en satsning på foredling til fiskeprodukter som fiskeguano og fiskelim.⁷ Blant annet gjennom byggingen av en moderne fabrikk i Kristvik på Averøy utenfor Kristiansund. Knudtzons firma ble nedlagt da Knudtzon døde i 1895. Christian Johnsens firma overtok deretter stillingen som landets største innen fiskeeksport. Johnsen selv var da gått bort.⁸ *Villa Retiro* på Fannestranda ble bygget for Christian Johnsen på 1870-tallet, i den tid da forretningene gikk som best.

Knudtzon og Johnsen var de største og viktigste handelshusene, men Kristiansund bugnet av dyktige handelsmenn på 1800-tallet. Spesielt bør familiene *Lossius* og *Parelius* trekkes frem. Med flere generasjoner fremragende kjøpmenn gjorde de seg gjeldende innenfor næringer av ulike slag. Hans M. Lossius startet forretning i 1831 og ble i løpet av et tiår en av byens rikeste menn. Nevøen, Niels R. Lossius, gikk i 1849 sammen med sin fetter, Rasmus B. H. Parelius, og dannet fiskeeksportfirmaet *Parelius & Lossius*. Rasmus B. H. Parelius' bror, Morten Parelius, ble Kristiansunds største på trelasteksport, og en tredje bror, Niels Parelius, drev stort med jern.⁹ I 1864 forlot Hans Lossius og kone byen "etter et virksomt liv for å søke hvile på deres smukke eiendom i nærheten av Molde".¹⁰ Som tidligere nevnt skulle flere av kristiansundskjøpmennene trekke mot romsdalsbyen i håp om å finne hvile. Familien Parelius inntok fra slutten av 1860-tallet indre del av den kondisjonerte Fannestranda gjennom kjøpet av *Lergrovik* og *Lubbenes* gård.

Klippfisk skulle bli en svært viktig eksportvare for de nordvestlandske byene, og for Kristiansund ble den identitetsskapende. Men som vi ser var den ikke enerådende på eksportmarkedet. Trelasten spilte også en stor rolle. Mørrekysten hadde ikke bare ideelle fiskeberg, men en ikke ubetydelig andel god furuskog. Fjordene kunne i tillegg ta båtene langt

---

⁷ Hans Martin Neeraas, *Kristiansund i ældre og nyere Tid* (Kristiania: Oscar Andersens Forlag, 1905), 87. *Fiskeguano* er tørket fiskeavfall som brukes til gjødsel.

⁸ Vollan, *Den norske klippfiskhandels historie*, 181.

⁹ Arne Odd Johnsen, *Kristiansunds Historie*, bd 4 (Kristiansund: Kristiansund kommune, 1962), 304 – 305.

¹⁰ Seve, *Molde Bys Historie*, bd 2, 211. Utklippet er hentet fra en lokalavis i Kristiansund, 1864.

inn i landet for lasting. Trelast hadde lenge vært i handel i denne delen av landet, og nå valgte noen av klippfiskkjøpmennene å kombinere varene i utlandshandelen.

En av dem som kombinerte handel med klippfisk og trelast var unggutten *Hans Rasmus Astrup*. Han vokste opp utenfor Molde, men bodde fra han var ti år gammel hos sin mormor i Kristiansund hvor han gikk på borgerskole. Senere gikk han i lære hos kjøpmann og skipsreder Hans Clausen. Her kom han i kontakt med de store handelshusene og fant interesse i eksportvirksomheten. Som 24-åring, i 1855, startet han eget firma i Barcelona. Etter hvert i kompaniskap med sin venn Niels Georg Sørensen. Firmaet *Astrup & Sørensen* er ikke omtalt i Kristiansunds handelshistorie i samme omfang som de andre firmaene. Dette kan ha sin forklaring i at firmaet opererte utenlands i etableringsperioden, og også videre til nedleggelsen i 1885. Først med salg av norsk fisk, tran, fjær og trelast i Barcelona, deretter fra 1860 i Stockholm, hvor firmaet opplevde sin gullalder. Da hadde de sluttet med handel av fisk, og satset alt på trelast fra Norrlandske skoger.¹¹ Hans Rasmus Astrup fikk ingen fremskutt posisjon i den lokale handelshistorien, men da han i 1885 vendte tilbake til hjemlandet var han blitt en av Norges rikeste, kan hende aller rikeste mann. Med sitt *politiske* engasjement skrev han seg derimot inn i stortingshistorien. Han var arbeidsminister i Sverdrupregjeringen fra høsten 1885.¹² Statsråd Astrup skal vi se nærmere på i forbindelse med hans sommervilla *Kviltorp* på Fannestranda.

Penger og posisjon

Fra å være en liten fiskerby ute i havgapet, fikk Kristiansund gjennom klippfiskeventyret posisjon som landets største aktør innenfor næringen. Av de fremgangsrike kjøpmennene var det flere enn Astrup som benyttet muligheten for en politisk karriere. Fisken hadde gitt dem store penger, og rikdom var ensbetydende med makt og innflytelse. Kjøpmennenes politiske innflytelse har satt spor i lokalhistorien. Det har også deres materielle rikdom. Med nok av penger mellom hendene bygde de flotte boliger i byens sentrum til alles skue. Her levde familiene godt i moteriktige interiører, med kostbare silketapeter, glitrende lysekroner og spesialimporterte utskårne mahognimøbler.

De nyrike nøyde seg ikke med kun én bolig. Trenden i tiden var å bygge en sommervilla i naturskjønne omgivelser hvor man kunne trekke seg tilbake fra arbeidet i ledige stunder.

---

¹¹ Reidar Sevåg, *Statsråd H. R. Astrup* (Oslo: Dreyers Forlag, 1967), 11 – 13.

¹² *Ibid.*, 100 – 104.

Kjøpmennene fra den værharde kystbyen inntok, som nevnt, fra slutten av 1860-tallet Fannestranda utenfor Molde. Her reiste de moderne sveitservillaer omkranset av storslåtte hageanlegg. Villaene lå helt nede i vannkanten med utsikt over de romsdalske tindene. Den mils lange Fannestrandsalleen bandt eiendommene sammen som perler på en snor. Det sies at alleen og det frodige landskapet skapte en helt spesiell sydlandsk atmosfære som minnet handelsmennene om den skjønne nordspanske kysten de kjente så godt.

1.2 Molde og Fannestranda før kristiansundernes inntog

Fannestranda er det strandstykket som strekker seg fra Molde sentrum og inn til bunnen av Fannefjorden ved Osen. Fra rullesteinsstrendene fører skogkledd åser opp i et forholdsvis lavt fjellparti hvor man fra toppen kan se nordover ut mot havet, fiskeværerne og Kristiansund på andre siden. Utenfor Molde, der hvor Fannefjorden møter Romsdalsfjorden, ligger et vakkert dryss av små holmer og skjær. Her åpner landskapet seg og gir en flott utsikt mot fjellpanoramaet i sør. I motsetning til inne i fjordbygdene gir det åpne landskapet gode solforhold. I tillegg ligger stranden i sydhelling med le for vind og vær og gir området svært gode vekstvilkår. Folket langs Fannefjorden har derfor fra tidlige tider vært et jordbruksfolk. Landskapet preges av dyrket mark og veletablerte gårder.

Når man snakker om Fannestranda i dag tenker de fleste på den første milen innover fra Molde sentrum. I dag er dette tettbygd boligstrøk med innfartsvei til byen og industribygninger nede ved sjøen. At navnet Fannestranda først og fremst assosieres med de første ti kilometerne skyldes nok Fannestrandsalleens historie. Alleen som fulgte Fannestrandsveien ble påbegynt på slutten av 1700-tallet, og hadde vokst seg stor og frodig da kristiansunderne kom omkring 1870. Alleen hadde en lengde på rundt 12 km da den var på sitt lengste. Fannestrandskulturen vi i denne oppgaven skal undersøke nærmere oppstod langs alleen på denne delen av stranda.

Fra ladested til kjøpstad

Molde by vokste opp ved elvemunningen som i dag ligger midt i byens sentrum. Langs elva gikk grensen mellom de to gårdene *Molde* og *Reknes* som omkring år 1600 til sammen dannet det lille ladestedet med kallenavnet ”Moldefjæra”. I fylkeshistorien ser vi at dette århundret var trelastens og sildefiskets århundre. Langs hele Fannefjorden lå sagbruk etter sagbruk, og fjorden gav rikelig med sild. Trelasten og fisken ble skipet ut blant annet fra ladestedet Moldefjæra. Det var i stor grad hollandske skip som kom til de romsdalske fjordene på denne

tiden. Perioden fra slutten av 1500-tallet og gjennom hele 1600-tallet kalles "hollandertida" i fylkeshistorien. Hollenderne kom i ballast som de dumpet før de lastet skipene fulle med trelast og vendte hjemover.¹³ Noen skip kom igjen fire til fem ganger i løpet av et år. Trelasten var lenge hovedeksportvaren fra Fannefjorden, men utover 1600-tallet fikk silda større og større betydning. På begynnelsen av 1700-tallet var sildefiske og sildeeksport blitt en livsnerve i det lille samfunnet i Moldefjæra. I 1742 lå blant annet denne næringen til grunn for vedtaket om å gi ladestedet byrettigheter. Nå kunne kjøpmennene i den nye kjøpstaden handle uavhengig av Bergen og Trondheim, og direkte med utlandet for egen regning.¹⁴ Sildefisket gikk godt på 1740- og 50-tallet. Det nådde sin topp på midten av 50-tallet med en gjennomsnittsutførsel på 8 340 tønner årlig i perioden 1750-56. Ti år tidligere lå gjennomsnittet på omkring 5 000 tønner årlig. Allerede da hadde de begynt å kalle det et fiskeeventyr. Men etter toppen i 1755 raste bestanden i fjordene og silda forsvant for godt fra slutten av 50-tallet.¹⁵

Da silda forsvant så det ikke lyst ut for den lille kjøpstaden. En kortvarig kriseperiode fulgte, men i 1759 tok torskefisket seg opp og fiskeeksportørene så nye muligheter. Det var i denne perioden klippfiskeeksporten tok til for fullt. I kompaniskap med skotten John Ord, bidro Jacob Andreas Eeg til at byen fra 1759 fikk sin første store klippfisketid frem til 1765.¹⁶ Kjøpstadsprivilegiene virket som et springbrett for vekst i den lille byen. Tollinntektene tidoblet seg fra å ligge på rundt 600 rdl årlig i 1730-årene, til 6240 rdl i perioden 1750-56. I omtrent samme periode vokste Moldes befolkningen med omkring 700 personer, noe som tilsvarte mer enn en fordobling.¹⁷ Kjøpstaden var i ferd med å utvikle et riktig bysamfunn. Som amtshovedstad og embetsmannsby representerte etter hvert Molde *stabilitet* i motsetning til Kristiansund og Ålesund. I de to sistnevnte byene var utviklingen mer avhengig av hvorvidt det ble et godt eller dårlig fiske.

Embetsmennene har hatt mye å si for Molde bys historie og utvikling. Etter hvert som byen vokste ble nødvendigheten for offentlige sosiale ordninger større. Embetsmennene var gjerne lærde og bereiste menn som tok med seg ny vitenskap og opplysningstidens ideer inn i det lille samfunnet. På slutten av 1700-tallet fikk de fysiokratiske ideene med sans for jordbruk og

---

¹³ Niels de Seve, *Molde Bys Historie*, bd 1 (Molde: Molde kommune, 1962), 17, og kapittel 4 – 5.

¹⁴ <http://www.molde.kommune.no/document.aspx?uid=2076&title=Historiske+Molde> (oppført 20.04.2005)

¹⁵ Seve, *Molde Bys Historie*, bd 1, 257 – 258.

¹⁶ *Ibid.*, 260.

¹⁷ Atle Døssland, *Fylkeshistorie for Møre og Romsdal*, bd 1 (Oslo: Det Norske Samlaget, 1990), 277.

landlig idyll fotfeste. I denne sammenheng var spesielt én mann sentral, amtmann *Even Hammer*.

Amtmann Even Hammer (1773-1800)

Even Hammer ble utnevnt til amtmann i Romsdals amt i 1773. Han var født og oppvokst i en prestefamilie på Hedemarken. Etter å ha studert og arbeidet som lærer i Christiania reiste han i voksen alder utenlands for å studere ved universitetene i Oxford, Cambridge, Leiden, Göttingen og Paris. Da han som 41-åring fikk amtmannsstillingen i Romsdal var han en kunnskapsrik og nytenkende mann med store ambisjoner for sitt hjemland. Han mente at Norge fremfor noe annet land burde være sted for natur-, berg-, og handelsvitenskaper, og for matematikk, mekanikk, botanikk og økonomi.¹⁸ I Romsdal fikk Hammer embetssaker som rundfisksaken, hospitalsaken og post- og veisakene på bordet.¹⁹ Det vi imidlertid skal stoppe opp ved er det arbeidet han gjorde gjennom *Det Romsdalske Practiske Landhusholdningsselskab* som under hans initiativ ble stiftet i 1776.

Det Romsdalske Practiske Landhusholdningsselskab

Hammer var ikke den første som brakte fysiokratiske ideer hjem fra det store utland. Over hele landet ble det i samme periode stiftet det man kalte *landhusholdningsselskaper* og *velforeninger* i opplysningstidens ånd. Melchior Falch hadde tre år tidligere stiftet *Sydmøre Practiske Landhuusholdningsselskab*, og nå stod Hammer i bresjen for et tilsvarende selskap for Romsdals amt. Målet for landhusholdningsselskapene var å bedre økonomien og næringene i samfunnet til innbyggernes beste. Effektivitet i arbeidet, innsats for fellesskapet og eksemplarisk jordbruk ble premiert med blant annet små pengebeløp og opplesning av de premierte fra talerstolen i kirken. Det var stort sett de kondisjonerte som stod for medlemstallene i selskapene. De regnet seg selv som den opplyste eliten, og så det som sin oppgave å dele sin kunnskap med allmuen.²⁰ Medlemmene betalte årlig kontingent som gikk til premier og felles goder. Man kan godt betrakte disse landhusholdningsselskapene som rikmannsklubber, men deres betydning for utviklingen i småsamfunnene landet over var graverende.

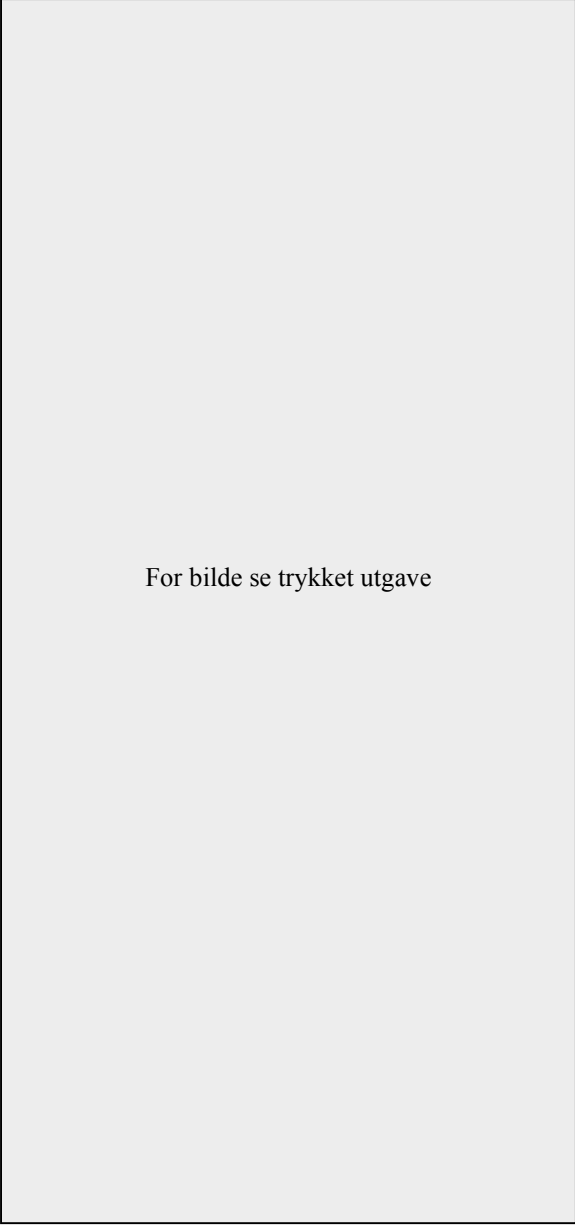
Amtmann Hammer gikk selv foran med et godt eksempel. I 1782 kjøpte han gården *Årønes* ("Aarøenæsset" på kartet s. 18) inne på Fannestranda av fru Coucheron. Ved siden av

---

¹⁸ Seve, *Molde Bys Historie*, bd 1, 342.

¹⁹ *Ibid.*, 343.

²⁰ Døssland, *Fylkeshistorie for Møre og Romsdal*, bd 1, 316.

For bilde se trykket utgave

Figur 1. Militærkart over Molde og Fannestranda, 1805 (utsnitt). Nøisomhed, som Jon Vigdal omtaler i diktet fra 1884 (neste side), er ikke med på kartet, men lå ved veien omtrent på høyde med Gierdet.

arbeidet som amtmann drev han her frem et mønsterbruk. Han la all sin jordbrukskunnskap og kjærighet til naturen inn i gården som ble et bruk til etterfølgelse. Det var først og fremst de velstående som tok eksempelet til følge. Å trekke ut av bykjernen, kjøpe seg et stykke jord eller en gård hvor mann kunne drive frem godt og sunt jordbruk, ble høyt verdsatt og ansett i de rikes kretser. Før århundreskiftet var det drevet fram hele tolv ”kondisjonerte jordbruk” langs Fannestrandens første åtte kilometer.²¹ På strekningen hadde landhusholdningsselskapet også satt i gang planting av den berømte Fannestrandensalleen som bandt de flotte eiendommene sammen.²²

I 1884 kommer sogningen John Vigdals diktsamling *Digte og Sange* ut i Bergen. Blant diktene var ”En Søndagsmorgen paa Fannestranden 1850”, hvor Vigdal over ni vers beskriver en vandring innover Fannestranda ved århundrets midte. På denne tid hadde mønsterbrukene etter amtmann Hammers tid vokst seg store, og satt sitt preg på landskapet. Her er et utdrag:

²¹ Seve, *Molde Bys Historie*, bd 1, 350.

²² Gunnar Solli, *Møre Landbrukselskap 1831 - 1931* (Molde: Møre Landbrukselskap, 1931), 127-128. Planting av Fannestrandensalleen ble en av landhusholdningsselskapets to hovedposter gjennom 1800-tallet.

« . . . . .

Frugthaver slynger sig langs henad Veien
Øiet i Synet kan fryde sig møt.
Henad mod Tøndergaard iler vor Gang:
Der skrev for Folket din Pen, Anton Bang!

Frem forbi Nøisomhed Turen skal gjælde:
Stormanden Krogh vi faar se med sin Stav.
Herfra sit Fylke han styred med Vælde
efter den Lov, vi paa Eidsvold oss gav.
Der var han med i den storslagne Tid:
Slægter skal mindes ham, skuende hid!

Dybt ind i Lien vi Lergrovig skuer;
der sidder Presten og skriver sit Blad.
Hjertet i Tro, Haab og Kjærlighed luer,
bedende føler den Gudsmann sig glad.
Knæl kun, du Fredsmann, i grønklædte Lund:
Du løftes i Bøn fra din Menigheds Mund!

Der ligger Aarø, og der har sit Sæde
Skaten i Amtet, en Kjerne her nord:
Fribaaren Odelsmand stevner med Glæde
hid for ut lære at dyrke sin Jord.
Se, hvor de græsse, de Racer af Kvæg;
Skov, Eng og Ager af pleie bær Præg!²³

---

²³ Nils Parelius, "Lergrovik gård: Trekk av Fannestrandskulturens historie", i *Romsdal Sogelags årsskrift* 1961, 17, med videre henvisning til John Vigdal, *Digte og Sange*, Bergen 1884. Diktet "En Søndagsmorgen paa Fanestranden 1850" har ni strofer.

Even Hammer døde i 1800. Da hadde han satt dype spor i byens historie. Hammers fysiokratiske ideer satte startskuddet for Fannestrandas stolte utvikling. Hundre år senere var den et av de mest attraktive villastrøkene på nordvestlandet.

Som vi har sett vokste de tre nordvestlandske byene i takt med hverandre gjennom klippfiskeventyret og handelen med Spania. Men mot slutten av 1860-tallet stagnerte utviklingen i Molde. Fra 1867 begynte folketallet å gå tilbake. Romsdalsbyen lå ikke like strategisk til som sine naboer, og måtte bukke under for mørebyene. Molde hadde da vært by i 125 år. Landhusholdningsselskapet hadde drevet fram godt jordbruk og ivrige borgere, *Selskabet for Molde Bys Vel*²⁴ hadde i 25 år arbeidet for byens velferd, og embetsmennene hadde brakt ny kunnskap og nye ideer inn i det stadig voksende samfunnet. Men som vi vet var hele byen bygget opp på handel med fisk og trelast. Tross den stabilitet amthovedstaden med sin embetsstand representerte måtte innbyggerne se stagnasjonen i øynene. Mot slutten av 1800-tallet innså de at det var nødvendig å gå nye veier for å få økonomien på beina. Molde skilte lag med sine naboer i nord og sør, la handelen delvis til side og prøvde seg på fabrikkvirksomhet av ulike slag. I årene som fulgte skulle imidlertid *turisme* vise seg å være en gullgruve for romsdalsbyen.

---

²⁴ ”Selskabet for Molde Bys Vel” ble stiftet i forbindelse med byens 100-årsfeiring. Selskapet skulle arbeide for å fremme byens velferd slik at det ble et trivelig sted å leve i barndom som alderdom. I tillegg så selskapet det som sin oppgave å styrke opplæring gjennom skole og kursvirksomhet for både de unge, for håndverkere og for allmuen generelt. Selskapet samarbeidet gjerne med landhusholdningsselskapet i enkeltsaker. (Seve, *Molde Bys Historie*, bd 2, 84)

Kapittel 2

Feriestedet Fannestranda

Fannestranda som feriested på slutten av 1800-tallet fortjener i grunn å betraktes i sin helhet, men en arkitektonisk analyse av alle de flotte villaene ville være et for omfattende og tidkrevende arbeid. Derfor, som det går frem av innledningen, er to villaer valgt ut som representanter for det som skjedde på Fannestranda i perioden. Før vi tar disse nærmere i betraktning skal det likevel gis et raskt overblikk over de viktigste villaene som stod for bebyggelsens tilvekst i sveitserstil, og som sammen med de gamle gårdene dannet den omtalte kondisjonerte kulturen. Dette er viktig for å kunne se det hele i et perspektiv.

2.1 Sommervillabebyggelse

I den vanskelige tiden etter 1867 så de vellykkede klippfiskherrene i nabobyen Kristiansund sitt snitt til å rykke inn på Fannestranda mens Moldekjøpmennene lå nede. ”Tilbake til naturen” – prinsippet hadde fått en ny oppblomstring i Europa, og nå hadde ideene nådd også kristiansunderne. Med penger mellom hendene kastet handelsmennene seg på villabølgen. Ideene som drev dem skal vi se nærmere på i kapittel 5.

Utsikten og klimaet på Fannestranda var ideelt for sommervillabebyggelse. Her var mye sol, og le for vær og vind. Her var godt jordsmonn for hagebruk, nærheten til fjordarmene og fjellheimen gav muligheter for naturopplevelser, det var kort vei til by, og avstanden til hjembyen Kristiansund var heller ikke for lang. I tillegg var det allerede etablert en finere kultur på stedet etter amtmann Hammers tid, en kultur de fremgangsrike kjøpmennene lett kunne finne sin plass i.

Kristiansundernes inntog på Fannestranda skapte en ny epoke i stedets historie. Fannestrandsalleen var et vakkert skue der den stod på sitt frodigste. Med kjøpmennenes oppføring av moderne sveitservillaer og storslagne engelske hager ble strandstykket nå ytterligere forskjønnet.

Lergrovik

Den første kristiansunderen som etablerte seg på stranda var 20-åringen *Rasmus Brochmann Parelius jr. (1849–1883)*. Hans far, Rasmus B. H. Parelius, som drev firmaet Parelius &

Lossius, kjøpte gården *Lergrovik* til sin sønn i 1869. Sønnen var ikke interessert i å gå inn i farens bedrift. Rasmus B. Parelius jr. var derimot svært interessert i jordbruk og tok derfor landbruksutdannelse istedenfor å følge i farens fotspor. Gjennom kjøpet av Lergrovik gård kunne han realisere drømmene sine på den fruktbare Fannestranda. Samtidig kunne familien Parelius bruke stedet som feriebolig.

Lergrovik var antakeligvis fra gammelt av en del av storgården *Fanbostad* og ble skilt ut som egen gård på 1600-tallet.²⁵ Gården var godt drevet, og mot slutten av 1700-tallet ble den et av mønsterbrukene i amtmann Hammers ånd. Økonomiske problemer på midten av 1800-tallet førte imidlertid til at gården ble liggende i amtets hender i ni år som følge av en konkurs.²⁶ Gården var derfor i dårlig forfatning da familien Parelius i 1869 overtok den. De gamle forfalne husene ble nå tatt ned og erstattet med nye moderne bygninger i sveitserstil. Nye driftsbygninger ble også oppført, og den gamle hagen fornyet (Fig. 2).

Figur 2. Lergrovik i 1870-årene

Rasmus B. Parelius jr. var i tillegg til jordbruk også svært interessert i hagekunst og arkitektur. Med sine kunstneriske evner stod han selv for tegningen av anlegget, både hus og hage. Villaen hadde rektangulært plan, og bygningskroppen to gavler på nordsiden og to på sørsiden. På sørsiden dannet de to gavlveggene fremspring på hver side av en veranda i to

---

²⁵ Parelius, "Lergrovik gård: Trekk av Fannestrandskulturens historie", 6.

²⁶ *Ibid.*, 19.

etasjer. Medregnet verandaen var derfor grunnplanen et rent rektangel slik vi ser den inntegnet i Parelius' tegning fra 1874, over hagen (Fig. 3).

Bygningen ble rikt utsmykket i tidsriktig sveitserstil. Første og annen etasje hadde store krysspostvinduer med dekorative speil under og vinduslister ført helt ned til sokkellisten på hver side av speilet. Hvert vindu hadde et vakkert utskåret bekroningsbord. Stolpeverket i den sydvendte verandaen gav villaens midtparti et loggiapreg. Rik dekor prydet også verandaen, med utskårede avstivere og snekkerglede i akantusmotiv. De to sydvendte gavlene hadde hvert sitt store takutstikk med gavlkonstruksjon av saksesperre, hengesøyle og en innfelt dekorativ bue. Gavlgesimsen og takfoten var prydet med snekkerglede, og gavlbrander kronet spissene.

En stor hage i engelsk landskapsstil ble anlagt på villaens sørside. Øst for prydhagen ble det plantet frukthage, og på nordsiden av bygningene en inngjerdet grønnsakshage. Parelius holdt hagen godt, men da gården skiftet eiere forfalt hagen.²⁷

Figur 3. Parelius' tegning over hagen, 1874.

Lubbenes

Allerede året etter, i 1870, kom den neste kristiansunderen til Fannestranda. Dette var Rasmus B. Parelius' onkel, kjøpmann og skipsreder *Niels Rosing Parelius*. Han kjøpte også en av de forfalne gårdene i området, det mer beskjedne Lubbenes.

Lubbenes gård var opprinnelig husmannsplassen *Lubbeneset* under gården *Berg*. Plassen ble 9. januar 1797 skjøtet over fra Bolsø Kirke til Ole Christian Bull som grunnla Lubbenes som selvstendig bruk.²⁸ Samme år, den 23. oktober, solgte Bull eiendommen til tidligere plassbruker Ole Torvik. Torvikslekten hadde stedet frem til 1849 da distriktslege Jacob Ludvig Hoffmann kjøpte bruket. Det var av enkefru Hoffmann kjøpmann Nils R.

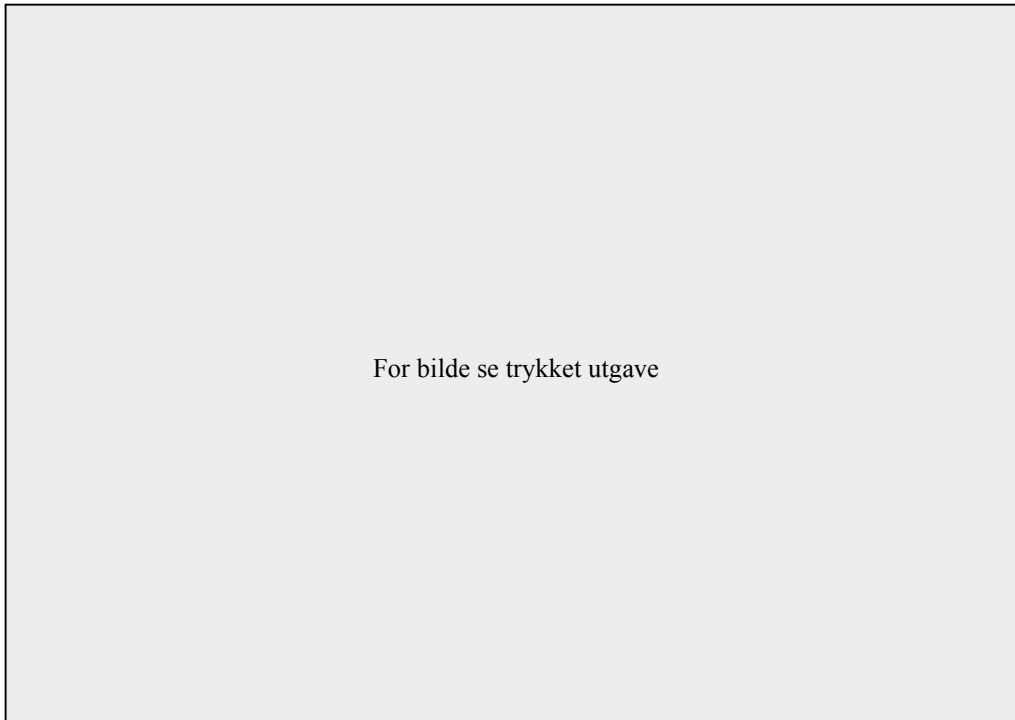
²⁷ Ibid., 23 – 25.

²⁸ Jørgen Olafsen – Holm, *Bolsøyboka*, bd 2 (Molde: Bolsøy kommune, 1948), 278.

Parelius kjøpte bruket. Skjøtet dateres til 9. juni 1870.²⁹ Folketellingen i 1865 forteller oss at Lubbenes er ubebodd og at avlingen føres til Molde.³⁰

Da Parelius overtok i 1870 hadde husene stått tomme i flere år og følgelig forfalt. Men med beliggenheten, klimaet og den flotte utsikten mot fjellpanoramaet, så han mulighetene. Niels R. Parelius fulgte i sin nevøs fotspor og fikk oppført en flott sveitservilla med et vakkert tilhørende hageanlegg mot Fannestrandsalleen og rullesteinsstranda (Fig. 4).

For bilde se trykket utgave

Figur 4. Lubbenes i 1880-årene.

I størrelse var både hus og hage på Lubbenes betydelig mindre enn på Lergrovik, men arkitekturen trekkes til gjengjeld frem som et prakteksemplar på tidens fantasifulle blanding av arkitektoniske former. Jens Christian Eldal beskriver i sin doktoravhandling fra 1997 villaene langs Fannestranda som eksempler på den fantasirikdom som fantes blant amatørarkitekter i tiden. I følge Eldal er det grunn til å tro at Niels R. Parelius lot sin kunstnerisk begavede nevø på Lergrovik tegne også husene på Lubbenes. En signert tegning bevart på Lergrovik viser et vindu lignende det som ble utført på Lubbenes, men med

---

²⁹ Ibid., 286.

³⁰ Ibid., 283.

bekroningsbordet vendt opp ned.³¹ SEFRAK – registrering fra 1986 opplyser proprietær Niels R. Parelius som byggmester/arkitekt på boligen, men opplysningen ansees som usikker.³²

Hovedbygningen – som bortsett fra noen detaljer er bevart i sin helhet til dags dato – ble bygget i et rektangulært plan, med gavlsidene i retning øst – vest. Takutspring og gavl også mot nord og sør gav huset det velkjente symmetriske fasademotivet. Hele bygningen fikk utsmykninger med det siste innenfor snekkerglede. På sørsiden med utsikten mot fjorden og fjellene ble villaen forsynt med en stor veranda, delvis innfelt, og med stolpeverk som i en loggia. Mot gårdsplassen, tjenerboligen og driftsbygningene på nordsiden ble inngangspartiet sentrert på midten av veggene med tofløyet friset fyllingsdør, overlysvindu og rikt utskåret bekroningsbord. Bord av samme type kronet villaens krysspostvinduer som i første etasje også hadde dekorative underliggende speil og vinduslister ført helt ned til sokkellisten. Utskårne bånd fulgte etasjeskillet og sokkellisten rundt hele bygningen. Gavlkonstruksjon av hanebjelke og hengesøyle ble prydet med innfelte akantusornamenter. Hvite blonder løp langs takfot og gesims mot en majestetisk gavlbrand i hovedfasadens gavlspiss.

Lubbenes var sommerbolig for familien Parelius frem til 1896 da arvingene solgte stedet til amtsingeniør Niels Olav Hovdenak.³³

Retiro

Villa Retiro ble oppført i 1873-75 for tidligere omtalte kjøpmann Christian Johnsen (1828-1893) i Kristiansund. I 1873 kjøpte den fremgangsrike handelsmannen et udyrket jordstykke på ca. 60 mål av *Tøndergård* på Fannestranda. Her fikk også han, som sine sambygdingene lenger inne på stranda, reist en moteriktig sveitservilla med panoramautsikt over fjorden og fjellene (Fig. 8, s. 40).

Johnsens villa var sammensatt av flere bygningsvolumer i ulike former. To volumer, et større og ett mindre, med gavlvegger mot sør og mot nord, var sammenbundet av en gjennomgangsbygning. På vestsiden av villaen var et tårn oppført, med inngangsparti i én etasje tilsluttet dette mot gårdsplassen.

Dekorgleden i Villa Retiro var av den mest struttende i følge Jens Christian Eldal, som også skriver i sin doktoravhandling at anlegget knapt har sett sin like noe sted i landet.³⁴ De to

---

³¹ Jens Christian Eldal, *Historisme i tre: "Sveitserstil", romantikk, byggeskikk-renaissance og nasjonal egenart i europeisk og norsk trearkitektur på 1800-tallet* (doktoravhandling, Universitetet i Oslo, 1997), 159.

³² SEFRAK-registrering, objekt 1502-017-006, Molde 1986.

³³ Nils Parelius, "Lubbenes: Kort Historikk", i folder *Kunstnersenter Lubbenes* (Molde: Bildende Kunstnere Møre og Romsdal, 1978), (uten sidetall).

gavlveggene i fasaden mot syd var prydet med frodig dekorerte konstruksjoner under store takutstikk som sprang ut over altaner i andre etasje og verandaer i første. Gitterverk og balustrader i rekkverkene fulgte videre langs veggene rundt huset som dekorative bånd. Gavlspissene var etter boken kronet med hver sin spirformede gavlbrand og gesimsene dekorert med snekkerlede. Over tårnets pyramideformede tak valet en vimpel.

Christian Johnsen var en mann med sterk skjønnhetssans og lidenskap for eksotiske planter. Omkring villaen fikk han anlagt en stor park i engelsk landskapsstil etter tidens idealer, og med et stort innslag av sjeldne plantesorter. Parken var åpen for allmennheten og med beliggenhet i passelig avstand fra byen la mange turen til Retiro når de skulle ”promenere Fannestranden”.

Johnsens Villa Retiro behandles videre i denne oppgaven.

Kviltorp

Den siste villaen som her skal trekkes frem er Villa Kviltorp (Fig. 17, s. 50). Denne ble i 1883-85 oppført som sommersted for grosserer, senere statsråd Hans Rasmus Astrup (1831 – 1898). Den 100 mål store eiendommen ble skilt ut fra Lergrovik gård ved skjøte 8. desember 1882 og solgt til Astrup. På tidspunktet oppholdt kjøpmannen seg i Stockholm hvor han drev trelastforretning. Astrup vokste selv opp på Fannestranda og gården Eikrem, men knyttet til kjøpmennene i Kristiansund ved at han som ung gutt gikk i skole i klippfiskbyen og begynte sin karriere med handel av fisk og trelast der. Etter et langt forretningsliv i utlandet søkte han tilbake til hjemlige trakter for å finne hvile på sine eldre dager. Familien flyttet fra Stockholm til Christiania da Hans Rasmus Astrup kom inn i regjeringen i 1885, men hvert år reiste familien til Fannestranda hvor de tilbrakte sommerdagene i den nyoppførte villaen sammen med slekt og venner.

Villa Kviltorps hovedbygning bestod av et rektangulært hovedvolum i to og en halv etasje med gavlsidene i retning øst - vest. På hver av gavlsidene var et tilbygg i én etasje tilsluttet. Et sentralt plassert trappeoverbygg mot nord svarte til et tre etasjer høyt verandaoppbygg mot sør. Over hver av disse sprang taket ut i gavler. Slik fikk villaens grunnplan en nær symmetrisk korsform.

Eksteriørmessig var Villa Kviltorp noe mindre prangende i sin dekor enn de andre sveitservillaene på stranda. Ornamenteringen var begrenset til hovedsaklig gavlkonstruksjon

---

³⁴ Eldal, *Historisme i tre*, 159.

og rekkverk, samt krysspostvinduenes overstykker. Også i Astrups villa var det akantusmotivene som gikk igjen i dekoren.

Blomsterhage ble anlagt foran huset mot sør, og på nordsiden et parkanlegg i engelsk landskapsstil.

Villa Kviltorp behandles videre i denne oppgaven.

2.2 Turisme

Turismen i Molde tok seg opp først etter kristiansunderens inntog. De gamle gårdene etter amtmann Hammers tid lå da langs alleen som perler på snoren sammen med de nye stilfulle sveitservillaene. Til sammen utgjorde de et slående vakkert syn som bidro til å trekke flere og flere turister til Molde og Romsdalsfjorden. Landbrukssjef Gunnar Solli skriver i 1931:

Fannestrandsalleen var i sine beste dager eit sersyn på desse breiddegradar. Denne vakre aléen, som var over ei mil lang, gav landskapet eit sydlandsk drag, og mang ein vidfarande mann har undra seg over han og rost han i høge tonar³⁵

Figur 5. Fannestrandsalleen i 1880-årene.

En av de "vidfarandede" var *Kristofer Randers* som i *Den Norske Turistforenings årbog 1885* uttrykte sin opplevelse av Fannestranda med disse versene:

---

³⁵ Parelius, "Lergrovik gård: Trekk av Fannestrandskulturens historie", 4, med videre henvisning til Gunnar Solli, *Møre Landbruksselskap 1831 - 1931* (Molde: Møre Landbruksselskap, 1931).

En yndefuld plet på den yndige jord,
Lun og beskyttet;
En sydlandets have, som højt imod nord
Alfer har flyttet;
En svømmende svane på gyngende vand, –
Så ligger Du, deilige Fanestrand,
Og speiler dig!

En række af træer, som med skyggende løv
Vejene kranser;
Et mylder af roser, hvis duftende støv
Dårer ens sanser;
En fredelig bugt af den frådende sjø
Med skumbeskyt holme og grønklædt ø
I favnen lagt.

Og rundt – som en ramme om fjord og om træer –
Vinkende synet
En rad af de stolteste tinders hær
Blåner i brynet.
Så smelter det sammen – en gyldenkarm,
Hvor skønheden hviler i styrkens arm
Og kysser den.

- Jeg reiste forbi dør en sommerdag,-
Vindene vifted.
I skyernes lette, dunede lag
Billeder skifted.
Det var som det lystigste eventyr,
Og kindet blev varmt og tanken yr
Af blomsterduft.

Og der lød latter, og der lød sang
Ud fra altaner;
Og våde af dryssende duggstænk hang
Birke og graner. –
Du tryllende hjemsted for ynde og fred,
Den hviskende hilsen, Du gav mig med,
Jeg glemmer ei!³⁶

---

³⁶ Kristofer Randers, innledende dikt til *Den Norske Turistforenings årbog* 1885, 1 – 2.

Samme år som Randers' dikt var å lese i turistforeningens årbok åpnet Moldes store nyoppførte sveitserhotell, *Grand Hotel*, etter arkitekt *Henrik Thrap-Meyers* tegninger. Turiststrømmen hadde nådd høyder byen ikke før hadde sett, og byens andre store hotell, *Alexandra*, utvidet sin kapasitet med to nye fløyer. Turistskip av alle slags nasjonaliteter kom seilende inn Romsdalsfjorden for å oppleve den storslagne naturen. På det meste kunne et tjuetalls skip ligge på fjorden samtidig.

På land tok mange av turistene beina fatt. Selskabet for Molde Bys Vel hadde i 1884 anlagt stier opp til *Rekneshaugen* hvor panoramautsikten var på sitt vakreste. Her hadde de lagt gressplener og satt opp benker, og i 1888 ble det oppført en paviljong. Videre utvidet selskapet tilbudet med tursti fra N. P. Dahls landsted *Humlehaven*, via *Storlia* til *Varden*, 400 meter over havet. Både på *Varden* og senere i *Storlia* ble det satt opp hytter med servering for turgåerne.³⁷ Andre la vandringen innover langs *Fannestranda*, til fots eller med hest og vogn. Å ”promenere *Fannestranden*” var en populær aktivitet både for turister og fastboende. Turen gikk fra byens sentrum eller fra *Grand Hotel* som lå ved *Moldegård* og *Fannestrandsalleens* begynnelse. Langs alleen var det benker hvor man kunne sette seg ned og nyte utsikten mens man tok en hvil. Målet for promenaden var for mange *Christian Johnsens* omtalte *Retiropark*.

En av *Retiros* beundrere var ingen ringere enn keiser *Wilhelm II*. Med unntak av året 1905 kom den tyske keiseren seilende med ”*Hohenzolleren*” sin til *Romsdalsfjorden* hvert år fra 1890 til 1913. Overfor *Christian Johnsen* uttrykte han ønske om å få leie *Villa Retiro* som sitt sommersted.³⁸ Hvorfor *Johnsen* avslo et slikt tilbud kan man jo undres over, men vennskapet stod etter alt og dømme tross avslaget ved lag. En stor dekorert punsjebolle, bevart på *Retiro*, var en gave til *Christian Johnsen* fra keiser *Wilhelm* i tiden som ferierende i *Molde*.

Perioden da turismen i *Molde* og *Romsdalen* var på sin topp er sammenfallende med oppblomstringen av ideer om menneskets tilhørighet i naturen. Over hele Europa søkte folk ut på landet for å finne det de mente var den sunneste livsformen, mennesket i harmoni med naturen.

Sommervillabebyggelsen på *Fannestranda* er spor etter denne bevegelsen blant de rike i *Kristiansund*. I fortsettelsen skal vi nå ta for oss de to villaene *Retiro* og *Kviltorp* og prøve å finne ut hvordan disse faller inn i bevegelsen.

---

³⁷ Seve, *Molde Bys Historie*, bd 2, 207 – 209.

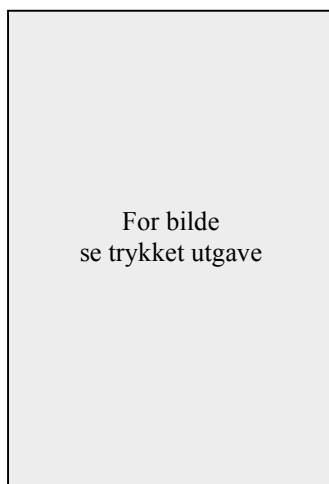
³⁸ Opplysning fra etterkommer og tidligere eier av *Retiro*, *Mette Johnsen Bonne*.

Kapittel 3

Retiro og Kviltorps Byggherrer

Christian Johnsen fikk oppført Villa Retiro i 1873 – 75, og Hans Rasmus Astrup sin Villa Kviltorp ti år senere, i 1883 – 85. Før vi tar anleggene nærmere i øyesyn er det fruktbart å bli litt bedre kjent med byggherrene. Dette setter villaenes tilblivelse i perspektiv.

3.1 Christian Johnsen (1828 – 1893)

Figur 6. Christian Johnsen

Christian Johnsen kom opprinnelig fra Nordborg på øya Als i Slesvig. Der ble han født 13. september 1828. Som sønn av skipsføreren Jørgen Johnsen kom han tidlig i kontakt med sjømannslivet. Faren reiste årlig med skuta si ”Meta” til Nord-Norge eller Island for å kjøpe fisk. Deretter fraktet han fisken til Spania for salg. Unggutten Christian Johnsen ble med faren på den lange spaniareisen for første gang da han var 15 år gammel. Vel fremme i Bilbao sies det at gutten rømte og gikk i skjul likt mange andre førstereisgutter. Livet på skuta var hardt og faren en streng mann. Hvorvidt dette er riktig vet vi ikke. Det vi vet er at Christian Johnsen ble værende i Spania

mens faren reiste hjemover. I Spania fikk gutten plass i en spansk skole. Etter endt skolegang fikk han arbeid hos et større spansk handelshus som drev fiskeforretninger med Norge. Gjennom arbeidet her fikk han etter hvert mulighet til å bli med skutene nordover til Norge for innkjøp av fisk. Det var stort sett Ålesund og Kristiansund som var mål for reisene.

Ti år hadde Christian Johnsen tilbrakt i middelhavslandet da han i 1854 bestemte seg for å flytte til Norge. Med den erfaringen han hadde etter oppholdet i Spania så han store forretningsmuligheter i Norge. I tillegg hadde han funnet seg ei ålesunds jente, Jensine Wilhelmine Øvre. De to giftet seg og bosatte seg i Kristiansund.³⁹

Den første tiden arbeidet Johnsen som agent for spanske handelshus, men etter en tid etablerte han eget eksportfirma. Klippfiskbyen Kristiansund kunne by på store muligheter, men også sterk konkurranse. Johnsen var ikke den eneste som ville satse på den stadig mer

³⁹ Neeraas, *Kristiansund i ældre og nyere Tid*, 85.

pengeinnbringende eksportnæringen. Den sterkeste konkurrenten var det store og veletablerte handelshuset Nicolay H. Knudtzon som lenge hadde vært nærmest enerådende på både inn- og utlandsmarkedet. Det skulle vise seg at de erfaringer og den kunnskap Christian Johnsen hadde tilegnet seg gjennom årene i Spania skulle gi resultater. Med godt mot tok han opp konkurransen med Knudtzon og i løpet av noen få år hadde firmaet klatret seg opp på en andreplass i byen.

En av årsakene til Johnsens suksess lå i hans evne til å tenke nytt, og i hans mot til å gjøre utradisjonelle satsinger. Ved siden av klippfiskeeksporten satset firmaet i stadig økende grad på ulike typer foredling av fiskeprodukter. Deriblant fiskeguano, fiskelim og det nye amerikanske produktet ”boneless fish”. I Kristvik på Averøy utenfor Kristiansund kjøpte Johnsen store eiendommer etter et tysk polarselskap, og bygde nye moderne fabrikker for tilvirkning av guano og fiskelim. Senere utvidet han til produksjon av tønner og fiskekasser. Tønne- og kassefabrikken var landets første i sitt slag og leverte produkter av utmerket og ettertraktet kvalitet. Når det kom til fabrikken i Kristvik sies det at Johnsen ikke sparte på noe.⁴⁰

Forretningene gikk godt. Som en av landets største innen fiskeeksportnæringen, og med samtidig utstrakt skipsredervirksomhet, ble Christian Johnsen utnevnt til dansk konsul. Han ble en innflytelsesrik mann. Skjedde det noe større i byen var Johnsen stort sett involvert. Han kom inn i kommunestyret i 1865 og med kun et kort avbrudd ble han sittende der til et års tid før sin død i 1893. I tre perioder var han også ordfører. I januar 1880 ble han hedret med St. Olavs orden for allmennyttig virksomhet.⁴¹

Johnsens drøm som 25-åring om å gjøre det stort i landet han kom til hadde gått i oppfyllelse. Sammen med sin kone Jensine fikk han tolv barn. Tar vi en titt på gamle fotografier fra Johnsegården, familiens hjem i Kristiansund, ser vi at familien Johnsen levde godt. Elegante møbler i polert edeltre, store gullkantede speil og kostbare lysekroner (Fig. 13, s. 46).

Johnsens drømmer omfavnet imidlertid mer enn materiell velstand og suksess i forretningene. Fra guttedagene i Spania lå spesielt ett minne ham nært. En dag mens han var i Madrid hadde han forvillet seg inn i den store parken tilhørende det gamle Buen Retiro-palasset. Her ble han slått av skjønnheten som møtte han. Eksotiske, fargerike blomster, figurklippede hekker i morsomme fasonger, grønne gressmatter med frodige, stolte trær, dammer med grasiøse fontener. Johnsen skulle hele sitt senere liv bli en planteelsker med stor interesse

---

⁴⁰ Ibid., 87.

⁴¹ Ibid., 88.

for eksotiske og sjeldne sorter. Parken gjorde sterkt inntrykk på gutten og da han ble vist ut av området fordi parken ikke var åpen for allmennheten, bestemte han seg for at han selv en gang skulle bli så rik at han kunne anlegge sin egen Retiropark. Og den skulle være åpen for alle.

Johnsens Retiro

Som vi har sett holdt familien til i Johnsgården i Kristiansund. Johnsens barndomsdrøm om å bygge sitt eget storslagne Retiro ble imidlertid ikke realisert her. Tidlig på 1870-tallet kjøpte han som nevnt tidligere det ca. 60 mål store jordstykket av Tøndergård på Fannestranda utenfor Molde. Familien Parelius hadde da allerede etablert en kristiansundskoloni på stranda med Lergrovik og Lubbenes. Johnsenfamilien stod for byggeprosjekt nummer tre, Retiro, som betyr ”tilbaketrekning” eller ”tilbaketrukket tilfluktssted”. Navnet hadde konsul Johnsen selvfølgelig fra Retiroparken i Madrid, men hvilket navn kunne vel passet bedre på et sted som nettopp stod for tilbaketrekning og rekreasjon slik Fannestranda gjorde.

Villa Retiro, i kreativ nymotens sveitserstil, ble reist et steinkast fra vannkanten. Med store vinduer, vide, luftige verandaer og et høyreist tårn som kronen på verket, ble villaen sted for den mest slående utsikten over fjorden og fjellpanoramaet i sør. Foran huset ble det anlagt en arkitekttegnet blomsterhage full av duftende eksotiske blomster og planter. Bak huset fikk den store parken Johnsen hadde drømt om sin plass. Til sammen to kilometer hagegang bandt de ulike delene av parken sammen. Her ble det gravd ut flere kunstige dammer. Den største av dem fikk navnet ”Atlantehavet”. Parken fikk sprutende fontener både i vann og på land, sitteplasser med benker og bord i marmor, men fremst av alt sjeldne nåletrær, eksotiske planter, figurklipte hekker, alt slik Johnsen ønsket seg det. Og parken var åpen for alle som måtte ønske å tilbringe dagen der. Anlegget fikk egen gartnerbolig, drivhus med vannbåren varme, og یشus til kjøling av mat.

Stedet ble et populært mål for utflukter. Fru Jensine Johnsen og barna tilbrakte hele sommeren der, mens Christian Johnsen selv kom i helgene når han kunne ta seg fri fra arbeidet. Strekningen Kristiansund – Molde som i dag er en times reise med bil, var på den tiden en dagsreise. Konsul Johnsens opphold ble derfor stort sett kortvarige.

Det er interessant å lete etter de egentlige årsakene til at Johnsen bygde sitt Retiro. Var det barndomsopplevelsen som stod sterkest? Var det de nasjonalromantiske strømningene i tiden, ”tilbake til naturen” - prinsippet? Kan det ha vært rikmannskulturen; å vise muskler gjennom storslagne eiendommer? Sannsynligvis var det en kombinasjon av flere faktorer som lå til

grunn for Retiros tilblivelse. Kunnskap om konsul Christian Johnsen som privatperson kunne gitt oss mer innblikk i disse forholdene. Kildematerialet er dessverre begrenset når det kommer til hans private person. En artikkel hentet fra Hans Martin Neeraas' *Kristiansund i ældre og nyere tid*, 1905, forteller om Johnsen som en av Kristiansunds store forretningsmenn. Her gis det karakteristikker av ham som kan fortelle oss noe, men artikkelen bærer preg av å være en slags hyllest til byens store forretningsmenn, og kan dessverre ikke regnes for å være en nøytral kilde i vårt henseende.

Artikkelen beskriver Christian Johnsen som ”dygtig og energisk”, han ”var ikke den Mand der gav op”, han hadde ”fremragende Evner som Kjøbmand” med sitt ”rent geniale Fremsyn og hensynsløse Dristighed ved at slaa ind paa ganske nye og hidtil uprøvede Baner”, han hadde en ”uopslidelig Arbeidskraft”. I forretningsvirksomheten var Johnsen ”grei, paalidelig og retskaffen og det er sagt om ham, at hans blotte Ord var jævngodt med den mest bindende Slutseddel”. Han var ”fuld af Omhu for sin Kommune”. Avslutningsvis fullfører Neeraas karakteristikken slik:

Christian Johnsen var en ædel og vindende Peronlighed, hos hvem Døgnets Stræv med dets mange Gjøremaal ikke stængte for de høiere Interesser. Han var en Mand med en stærkt udviklet Skjønnhedssands, et klart Hoved, et varmt Hjerter mandig og retskaffen i al sin Færd, som Borger og Menneske en Pryd for sin By, og stor var også Deltagelsen og Sorgen i alle Samfundsklasser, da han i December 1893 afgik ved Døden efter flere Aar at have været sygelig.⁴²

I Norsk Biografisk Leksikon står det om Johnsen at han ”førte et stort og meget gjestfritt hus” både på Retiro og i Kristiansund.⁴³

Johnsen ser ut til å ha vært en av mange godt likt mann, her riktignok stilt i et godt lys, men det tilgjengelige kildematerialet gir oss heller ikke grunn til å tro noe annet. Ikke alle menn av Johnsens klasse åpnet hagen sin for allmennheten. I neste del av denne oppgaven skal vi se nærmere på selve anlegget. Kanskje kan anleggets form fortelle oss mer om hvilke behov det skulle dekke, og dermed også noe mer om Johnsens person.

Retiro står nok i ettertid som det flotteste anlegget på 1800-tallets Fannestranda. Johnsens gjestfrihet, hans skjønnhetssans og genuine interesse for planter, gjorde det hele til en suksess.

---

⁴² Ibid.

⁴³ *Norsk Biografisk Leksikon*, 1936, 74.

Naboene lot seg inspirere. Litt lenger inne på stranda, mellom det gamle ærverdige Nøisomhed og storgården Lergrovik, begynte forretningsmannen Hans Rasmus Astrup i 1883 byggingen av sitt landsted Kviltorp.

3.2 Hans Rasmus Astrup (1831 – 1898)

Figur 7. Hans Rasmus Astrup

Hans Rasmus Astrup var opprinnelig fra moldetraktene. Han var født og oppvokst på gården *Eikrem* lenger oppe i lia. Som tiåring, i 1841, valgte foreldrene Mortine og Ebbe Carsten Tønder Astrup å sette ham i Kristiansunds Borgerskole fordi de mente det ville gi gutten en bedre sjanse enn om han gikk den tilsvarende skolen i Molde. Moren, Mortine (f. Helsing), kom fra Kristiansund. Hennes slekt tilhørte de øvre lag av handelsborgerskapet der. Slik kunne gutten bo hos sine slektninger og samtidig stifte gode kontakter.

Etter seks år i skole fikk han i 1847 begynne som lærling på konsul Hans Clausens kontor. Hans Clausen var en av Kristiansunds store kjøpmenn. Han var væreier, skipsreder og fiskeeksportør, og som vanlig var gikk mye av eksporten til Middelhavet og Spania. Slik begynte Astrups karriere. Etter tre år med kontorarbeid debuterte han som kargadør på skip til Spania i 1850. Fem år senere etablerte han eget importfirma i Barcelona.⁴⁴

Til å begynne med drev Hans Rasmus Astrup firmaet på egenhånd. Men etter kort tid slo han seg sammen med landsmannen Niels G. Sørensen. Først handlet de med både fisk og trelast, senere valgte de å satse på kun trelasten. Firmaet gikk godt. Etter noen år i Barcelona så de det lønnsomt å flytte virksomheten til Sverige hvor de hadde etablert sine hovedleverandører.

I Sverige fant også Astrup sin kone Augusta Elisabeth Lindqvist. De to giftet seg i 1862 mens Astrup fortsatt var stasjonert i Barcelona. Sørensen hadde flyttet til Stockholm allerede i 1860, mens Astrup fulgte etter først i 1864. Ekteparet bosatte seg i Stockholm hvor firmaet også hadde sine kontorer. Det sies om Astrups hjem i Drottninggatan at det var et svært gjestfritt hjem, og at det ble et slags sentrum for møte mellom de norske og svenske kretsene i det velstående Stockholmsmiljøet. Ekteparet Astrup arrangerte ofte middager for venner og bekjente, både i de forretningsmessige og politiske kretser. Hans Rasmus Astrup

⁴⁴ *Norsk Biografisk Leksikon*, 1999, 156.

var svært samfunnsengasjert, og han visste å bruke sin tyngde som forretningsmann til å fremme sine politiske meninger. Man kunne nesten mistenke at han arrangerte disse middagene med en skjult politisk agenda. Med gode forbindelser på både svensk og norsk side satt han i en meget heldig posisjon med tanke på at opptakten til unionsoppløsningen var nær.⁴⁵

Fra å være en gutt oppvokst i forholdsvis enkle kår, hadde Hans Rasmus Astrup nå blitt en både rik og innflytelsesrik mann. I 1872 løste han ut Niels G. Sørensen fra firmaet for tre millioner kroner. Perioden som fulgte frem til 1880 skulle bli en tøff periode for Astrup. Den store trelastfabrikken i Skutskär brant ned. Økonomien fikk en knekk samtidig som den ble ytterligere belastet med et påfølgende konjunkturomslag. Astrup hadde ikke tidligere møtt en slik motbakke. Kampen for å overleve som forretningsmann skulle koste ham mye. Fra 1880 gikk det lettere, men Astrup hadde fått en støkk for livet. I 1885 så han seg trett av forretningslivet. Han solgte virksomheten til Stora Kopparbergs Bergslag for 5 millioner kroner, tok med seg familien, og vendte hjem til Norge.⁴⁶

I et brev til sin venn kunsthistorikeren Lorentz Dietrichson, datert 22. august 1882, skriver han:

*Imidlertid er jeg nu kjed av denne for en mann for store affære og har ... grunnet håp om å komme på fri fot innen årets utgang, og det skal smake skjønt. Jeg har hatt nok av varietetene i forretningslivet og især da det ... blir nok til overs for å kunne kjøpe en myr eller noe annet hvormed tiden kunne fordrives!*⁴⁷

Knapt fire måneder senere, 8. desember 1882, kjøpte Astrup en eiendom på Fannestranda, av Lergrovik gårds vestre del. 100 mål stort sett utmark, inkludert to fraflyttede husmannsplasser nede ved sjøen.⁴⁸ Eiendommen fikk navnet Kviltorp, sammensatt av ”kvil” og ”torp”. Her skulle være sted for hvile.

Livet som møtte ham etter hjemkomsten ble riktignok ikke så rolig som han hadde sett det for seg. Han hadde gjennom mange år markert seg politisk, både i det svenske og det norske miljøet. Han var blitt en populær mann på venstresiden i hjemlandet, og hans partifeller så straks muligheten til å involvere ham på øverste plan. Allerede høsten 1885 ble Astrup satt

---

⁴⁵ Sevåg, *Statsråd H. R. Astrup*, 63 – 68.

⁴⁶ *Norsk Biografisk Leksikon*, 1999, 156.

⁴⁷ Sevåg, *Statsråd H. R. Astrup*, 41.

⁴⁸ Bjørn Austigard, ”Kviltorp 100 år: Frå feriestad til Bydel”, i *Romsdal Sogelags årsskrift* 1982, 54.

inn som arbeidsminister i Sverdrupregjeringen. Familien fikk bygget en herskkelig bolig i Drammensveien 78, tegnet av arkitekten *H. M. Backer*. Her fortsatte det selskapelige livet og de politiske middagene. Livet var alt annet enn avslappende i hovedstaden på denne tiden, men for Astrup lå politikken hjertet nær.

Han hadde solgt forretningen sin i Sverige, men holdt seg likevel ikke unna nye investeringer i virksomheter i Norge. De største var *Svanviken bruk* på Nordmøre, bomullsspinneriet *Ellendalen* ved Akerselva og ikke minst det store *Meråkergodset* i Trøndelag. I tillegg gjorde han mindre investeringer som for eksempel i Grand Hotel, Moldes nye sveitserhotell som åpnet i 1885. Pengene satt forholdsvis løst hos den til års komne forretningsmannen. Tiggerbrev og stadige henvendelser fra venner og venners venner som trengte en utstrakt hånd var ikke uvanlig.

Livet var hektisk i Christiania, men hver sommer reiste familien til farens barndomstrakter på Fannestranda. For Hans Rasmus Astrup var det ingen steder som kunne måle seg med Fannestranda. I et brev til datteren Ebba, skrevet 3. november 1891 på en reise i Europa, uttrykker han det slik:

Fra Paris gikk jeg til Nice hvor jeg ble (alene!) i 2 dager. Jeg satt en hel formiddag i havnen og lot mitt bevegde liv passere i revue i de 36 år som nu er forløpne siden jeg i Nizza begynte min selvstendige virksomhet ved der å selge en ladning stokfisk. ... Efter Fannestranden elsker jeg ingen plett på jorden som Nice.⁴⁹

Astrups Kviltorp

Da Astrup satte i gang byggingen av sin sommerresidens Kviltorp i 1883 var villakulturen på Fannestranda allerede godt etablert. Det var gått 10 år siden Christian Johnsen inntok stranda, og turismen hadde begynt å blomstre for alvor i byen utenfor. At Astrup når Kviltorp stod ferdig i tillegg inviterte kjente politikere, kunstnere, forfattere og andre kulturpersonligheter fra inn- og utland til sitt landsted, må antas å ha hatt en akselererende virkning. Turismen nådde sin topp mot slutten av 1880-tallet.

Villa Kviltorp gjennomgikk to byggetrinn. Vi vet ikke hvorfor, men det kan tenkes at byggherre Astrup, som oppholdt seg i Stockholm mens byggingen pågikk, rett og slett ikke var

---

⁴⁹ Sevåg, *Statsråd H. R. Astrup*, 12.

fornøyd med resultatet da han så det. Det stod nok ikke på pengene å få det forandret. Først ble huset bygget i en etasje, men så ble taket tatt av og en etasje, og loft, ble bygget på. Da familien kom flyttende til Norge i 1885 stod det endelige huset ferdig.⁵⁰

Som trenden var på Fannestranda ble en flott hage anlagt, med egne gartnere som fikk egen gartnerbolig. Hageganger slynget seg gjennom hele eiendommen fra utsiktspaviljongen i nord til strandlinjen i sør. Duftende blomster og planter, kjøkkenhage og eget drivhus til oppal. Selvfølgelig også en ordentlig hagedam. På Retiro hadde dammen fått navnet ”Atlantehavet”, her ble den hetende ”Østersjøen”. De to bereiste forretningsmennene visste vel å markere sine territorier med en spøkefull undertone.

Huset ble bygget i det man kan kalle en mer klassisk inspirert sveitserstil enn for eksempel Retiro. Bygningskroppen bestod av et stort symmetrisk hovedvolum sentrert i et treetasjes verandaoppbygg mot utsikten over fjorden og fjellene i sør. Også på sidene og mot nord hadde huset tilbygg, slik at plantegningen viser en korsform. Hele anlegget skal vi ta for oss mer detaljert i det følgende.

Kildene forteller oss en del om årsakene til at Astrup ville bygge sitt Kviltorp. Noe uttalte han selv. Han ønsket seg et sted ”hvormed tiden kunne fordrives”. Han gav det navnet Kviltorp for ”hvilested”. I tillegg vet vi at han vokste opp på Fannestranda og ønsket å tilbringe tid med slekt og venner, og i den vakre naturen han var så glad i.

Som vi har sett var Hans Rasmus Astrup en rik, men ikke særlig gjerrig mann. Han stilte gladelig opp for venner som trengte en hjelpende hånd for å få økonomien på plass. Det kan være flere grunner til Astrups holdning i slike saker. Han vokste selv opp i et helt normalt, ikke spesielt velstående hjem. Han hadde opplevd økonomisk krise i eget firma, og visste hvor ydmykende det var å måtte be om økonomisk støtte fra de man hadde tillit til. Som venstremann var han opptatt av å hjelpe de svakeste i samfunnet opp og frem. Og selv om han riktignok når alt kom til alt hadde vært svært heldig i forretningene, så ser det ut som om Astrup var av de mer tilbakeholdne i jaget etter profitt.

I Verdens Gang den 25. juli 1885 omtaler Bjørnstjerne Bjørnson sin venn Astrup med følgende ord:

Astrup er en vakker, blond Mand paa 53 Aar. Hans Hoved samler Øinene paa sig i hvilken som helst Forsamling, saa mægtigt er det, saa aabent og lyst er Ansigtet. I hans Fremtræden er Takt

---

⁵⁰ Austigard, ”Kviltorp 100 år: Frå feriestad til Bydel”, 56 – 57.

og Sikkerhed; han gjør et Personligheds Indtryk af Vennesælhed og Begavelse, som ikke let glemmes.⁵¹

Man kan vel konkludere med at Astrup var en godt likt mann blant de som delte hans meninger. Han var gjestfri og gavmild, men en steil politiker. Det skal ikke legges skjul på at han skapte turbulens også i sine egne kretser. Forretningsmenn i hans klasse holdt seg stort sett til høyresiden i politikken.

I hvor stor grad Astrup ville vise muskler gjennom sin storslagne eiendom på Fannestranda, eller om det var mest for egen hvile og rekreasjon han valgte å bygge sin sommerresidens, er ikke godt å slå fast. En grundigere analyse av anlegget kan muligens fortelle oss mer.

---

⁵¹ Stephan Tschudi-Madsen, *Statsråd Astrups villa på Drammensveien* (Oslo: Det Norske Videnskaps-Akademi, 1966), 12. Sitat hentet fra *Verdens Gang* 25.7.1885.

Kapittel 4

Hus og hager

I arbeidet med å kartlegge eiendommene har ønsket vært å finne et mest mulig korrekt bilde av hvordan de to villaene Retiro og Kviltorp var da de stod ferdige på henholdsvis 1870- og 1880-tallet. Kildemateriale som fotografier og branntakster har vært sentrale.

Villa Retiro står fremdeles i dag, men gjennomgikk, som nevnt tidligere, en omfattende ombygging på 1950-tallet. I dag fremstår bygningen som en ganske annen fra utsiden, men innvendig er det fremdeles mye igjen av konsul Johnsens planløsning. Også en del av inventaret var intakt inntil eiendommen for kort tid siden ble solgt ut av Johnsen-slekten. Når det gjelder hageanlegget har dette i stor grad grodd igjen til krattskog. Mangel på ressurser til vedlikehold gjennom hele 1900-tallets andre halvdel, og påfølgende orkanherjinger på 90-tallet, har ført til forfall. Bydelens velforening har likevel greid å holde noen turstier til bruk for allmennheten. Disse er i dag et viktig rekreasjonsområde for lokalbefolkningen.

Det finnes et ganske omfattende billedmateriale av hageanlegget og bygningen utvendig, som har vært til god hjelp. De tidligste branntakstene sammenholdt med bygningens form i dag har gitt opplysninger om planløsningen. Et stykke på vei også om interiøret.

Både Villa Retiro og Villa Kviltorp kom over på tyske hender under andre verdenskrig. Dette forårsaket stor skade på begge eiendommene. På Kviltorp anla tyske soldater i all hemmelighet et samlingssted for torpedoubåter. Både hovedbygningen, gjesteboligen og gartnerboligen var okkupert. Da tyskerne forlot Kviltorp var hus og hager rasert. Ebbe Carsten Astrup besluttet å selge eiendommen. På slutten av 1940-tallet vedtok Bolsøy Herredsstyre å ta i bruk den gamle villaen til skolebygning. I 31 år fungerte statsråd Astrups gamle sommervilla slik som skole for det som hadde vokst frem til *bydelen* Kviltorp. I 1978 ble bygningen revet fordi det av branntekniske årsaker ikke lenger ble sett som forsvarlig å benytte så store trebygninger til skole.⁵²

Bygningene på Kviltorp er i dag ikke tilgjengelig som kildemateriale. Derfor blir fotografier og branntakster avgjørende kilder. I tillegg til dette finnes beskrivelser av interiøret slik det var på den tid da huset fortsatt var i Astrup-familiens eie. Branntakstene viser at ingen

---

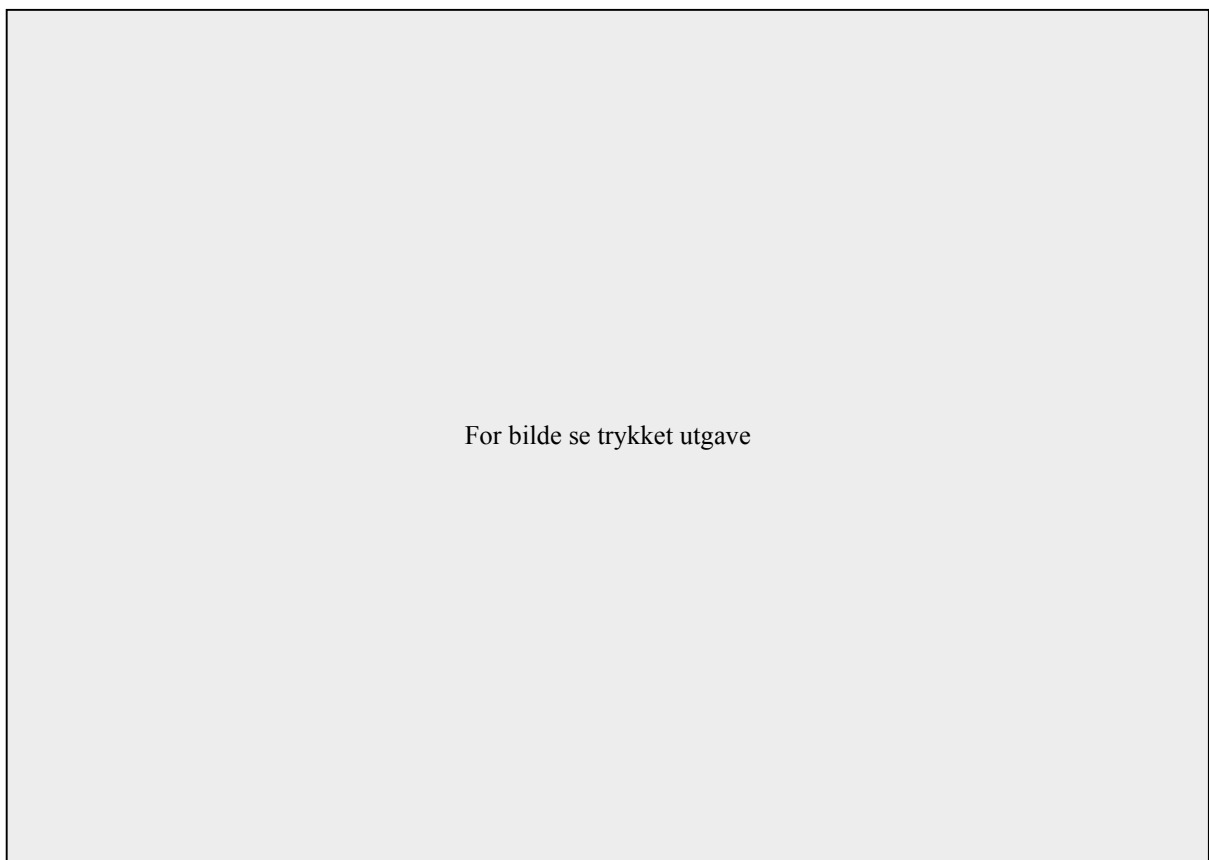
⁵² Austigard, ”Kviltorp 100 år: Frå feriestad til Bydel”, 67 – 77.

vesentlige endringer fant sted før ombyggingen til skole i 1949. Mot denne bakgrunn er det mulig å bruke beskrivelser av bygningen fra tidlig 1900-tall.

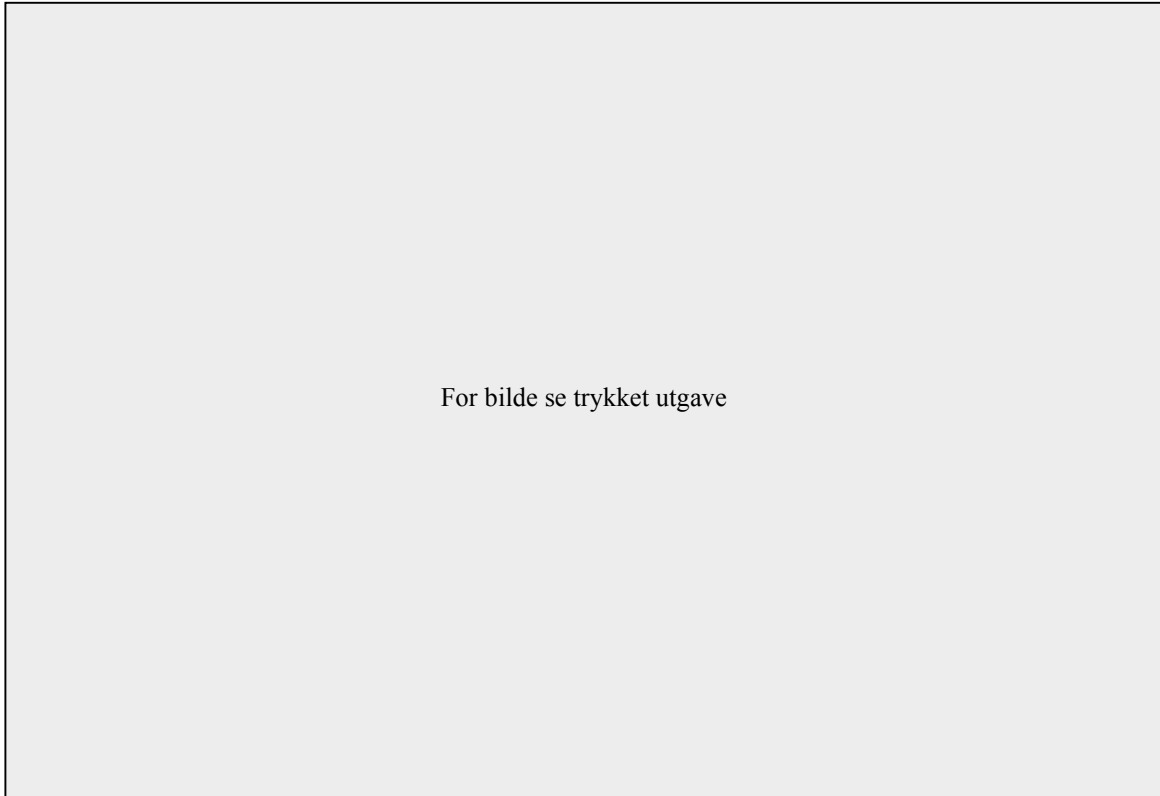
Både når det gjelder Christian Johnsen og Hans Rasmus Astrup er det bevart en rekke fotografier fra fastboligene deres, Johnsegården i Kristiansund, og Drammensveien 78 i Christiania. Disse kan gi et inntrykk av forretningsmennenes livssituasjon, hvilket til en viss grad også kan overføres til sommerboligene.

4.1 Villa Retiro

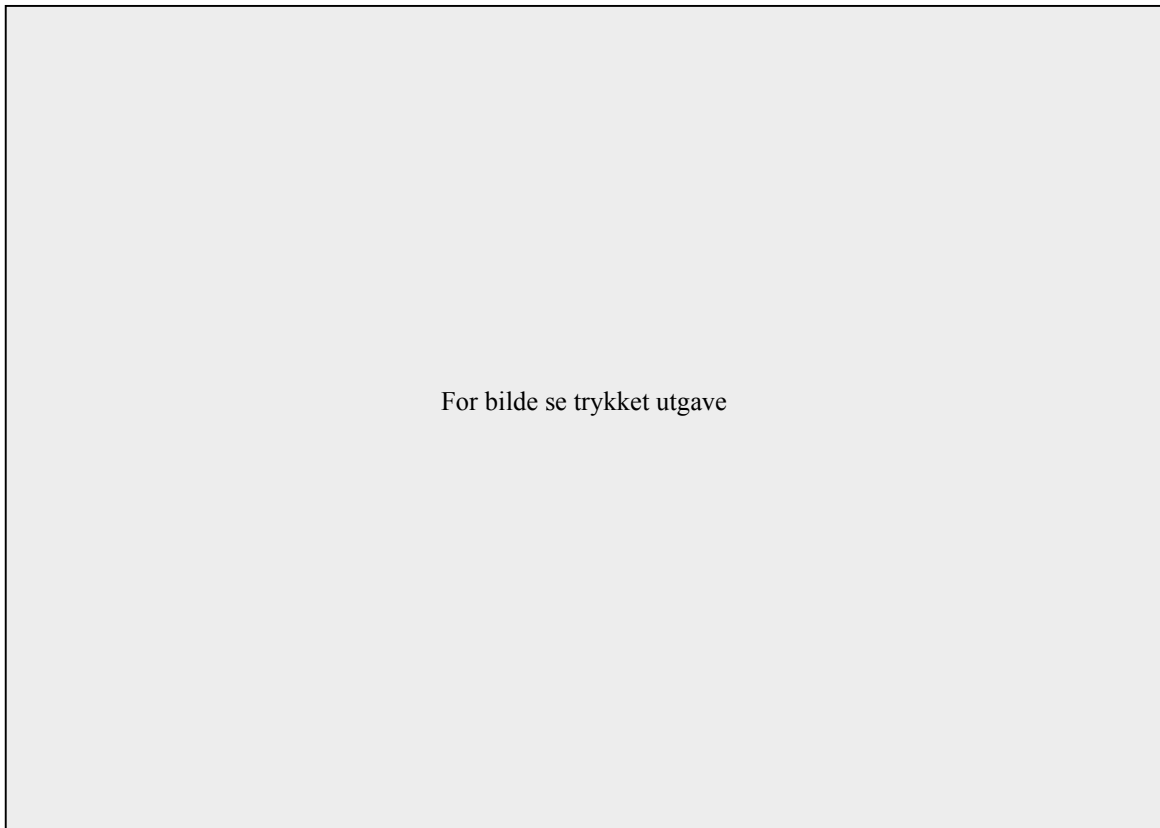

Figur 8. Villa Retiro. Fotografiet er sannsynligvis tatt på 1870- eller 80-tallet.

Det er mye som tyder på at et av Christian Johnsens viktigste mål med byggingen av Retiro var parkanlegget. Allerede før husbyggingen startet hadde han fått utarbeidet en plan for blomsterhagen foran huset. Arkitekten var amtsgartneren i Nordre Trondhjems amt. På et fotografi tatt 3. september 1874, under byggingen av villaen, ser vi at hagen allerede på det tidspunkt i stor grad er ferdig anlagt med hageganger og beplantning (Fig. 9).

Figur 9. Retiro under oppføring, 1874.

Figur 10. Tegning av hovedfasaden. Ukjent arkitekt.

Det ble lagt stor vekt på hageanlegget, men det var likevel et ”mesterverk” av en villa som reiste seg i årene 1873 – 75. Vi vet ikke hvem som var arkitekten, men det har vært hevdet at det var Christian Johnsen selv.⁵³ Det finnes en avfotografert tegning av husets fasade. Det er grunn til å tro at dette er en arkitekttegning. Kanskje ett av flere utkast til villaen (Fig. 10).

Tegningen avviker på flere punkter fra bygningen som stod ferdig i 1875 og kan derfor ikke ha vært tegnet etterpå.⁵⁴ Villaens vinduer i loftetasjen mangler, tårnets toppetasje ser ut til å være tenkt som en åpen paviljong, og entrétilbygget er tegnet inn uten vegger. Tegningen er dessverre ikke signert.

Branntaksten fra 1876 oppgir bygningens mål i *alen*. Ingen vesentlige endringer ble gjort i perioden frem til neste taksering i 1886. Branntaksten fra 1886 oppgir målene i meter. Opplysningene mht lengdemål er derfor hentet derfra.

Eksteriøret

Bygningskroppen bestod av to rektangulære hovedvolum, et større og et mindre, reist i tømmer. Begge hadde to etasjer og loft, samt saltak med gavler i retning nord – sør. En gjennomgangsbygning bandt de to fløyene sammen. Denne var oppført i bindingsverk, også i to plan, og med et blomsterhus i glass tilsluttet sørsiden mot fjorden. På villaens vestside var et tre etasjer høyt tårn, delvis i tømmer og delvis i bindingsverk. En vindeltrapp gikk opp gjennom tårnet til toppetasjen med utsikt i alle retninger. Tilsluttet tårnets første etasje var en entrébygning i bindingsverk med inngangsdør fra gårdsplassen på nordsiden.

Villaen stod på grunnmur av gråstein. Hele bygningen var bordkledd og malt, og takene tekket med vitriolinnkokt trespon. Veranda løp langs hele sørsiden og halve vestsiden av første etasje. To store steintrapper førte herfra ned til blomsterhagen foran huset. I annen etasje var altaner, to på sørsiden og en på nordsiden.

I hele sin lengde målte villaen 27,7 m inkludert entrétilbygg og tårn. Vestfløyen var 14 m bred og 5,8 m høy fra grunnmuren til raften, østfløyen 10,5 m bred og 6,9 m høy. Tårnet målte i hele sin høyde 12,5 m.⁵⁵

---

⁵³ SEFRAK- registrering, objekt 1502-017-006, Molde 1986.

⁵⁴ Det finnes ikke sikre daterte fotografier fra det året villaen stod ferdig, men branntaksten fra 1876, året etter, beskriver i detalj hvordan bygningen var utformet. Branntakstene ble revidert og utskrevet hvert tiende år. Disse viser at det heller ikke ble gjort store forandringer før ombyggingen på 1950-tallet.

⁵⁵ Branntakst for Villa Retiro, 1886.

Verandaer og altaner var dekket av store takutstikk med rikt dekorerte gavlkonstruksjoner. I tillegg til hanebjelke og hengesøyle hadde hver av gavlene en lett strukket bue som gav villaen egen karakter. De to største, tilhørende vestfløyen, hadde også kryssavstivning i form av et sverd mellom buen og gavlgesimsen. Nuperellelignende snekkerglede fylte de åpne feltene i konstruksjonene, og løp også langs gesimsene. Til slutt var gavlene kronet med spirformede gavlbrander i spissen.

Store krysspostvinduer fylte veggflatene, særlig sørveggene og nordveggene. Omramningene var i forholdsvis enkel utførelse med profilerte overstykker og enkle lister nede og på sidene. De sistnevnte med en avsluttende dråpeform nederst.

Sammen med gavlkonstruksjonene utgjorde rekkverkene langs verandaer og altaner de delene av eksteriøret som tiltrakk seg mest oppmerksomhet. Rekkverkene var delvis formet som gitterverk og delvis som to forskjellige balustrader. I annen etasje var balustradene brutt av felter med andreaskors. Rekkverkernes form fortsatte som dekorative bånd langs veggene rundt villaen.

Samme type bånd definerte tårnets øverste etasje. En sammenhengende rekke av i alt 12 buede vinduer var her fordelt på de fire veggflatene. Hvert vindu i krysspost, med utskåren bue. Tårnets tak hadde en flat pyramideform med en vaiende vimpel på toppen.

Planen

Det finnes ingen plantegninger som viser rominndelingen slik den var på konsul Johnsens tid. Det vi derimot vet er noe om hva som ble gjort under ombyggingen på 50-tallet. Entrétilbygget og tårnet med vindeltrappen ble da tatt ned. Altaner, rekkverk og all snekkerglede ble fjernet fordi det var råte i treverket. Videre ble annen etasje av fløybygningen og gjennomgangsbygningen fjernet. Hagestuen ble bygget inn i treverk, og nytt kjøkken ble bygd på nord for gjennomgangsbygningen. En bærevegg ble fjernet innvendig og erstattet av en stor jernkonstruksjon.⁵⁶

Branntakstene viser at det må ha vært gjort flere endringer. Ved hjelp av takstene, noen fotografier og bygningen i dag, gjøres det her et forsøk på å rekonstruere Retiros planløsning fra året 1876.

I branntakstene deles huset inn i tre deler med følgende betegnelser:

”No.1”, også omtalt som ”Hovedbygningen” (*vestfløyen* med tårn og entré)

---

⁵⁶ Opplysninger fra etterkommer og tidligere eier av Retiro, Mette Johnsen Bonne.

”No.2”, ”Blomsterhuset og Gangen” (*gjennomgangsbygningen*)

”No.3”, ”Fløibygningen” (*østfløyen*)

Under husets tre deler gikk en sammenhengende grunnmur, ”fra 1 til 6 Al. høi og 3 ½ Al. tyk, hvori er indredet Kjælder” står det i branntaksten fra 1876. Én alen tilsvarer 0,62753 meter. Videre står det at kjelleren var

30 Al lang og 6 Al bred, i 4 Afdelinger, hvoraf i et er Skorsten, (den samme som gaar op i No. 3) med Ildsted i god Stand. Den har 5 enkelte Døre, 5 Fag Vinduer og Gang med Trap til Gangen i Bygningen No. 2.⁵⁷

I kjelleren er det fremdeles fire rom, inkludert matkjeller og vaskekjeller. De andre rommene kan ha vært brukt som vinkjeller eller boder av ulike slag.

Vestfløyen inneholdt i første etasje ”4 værelser, Kjøkken, Spiskammer og 2 Gange”.⁵⁸ Vi vet at det var et værelse midt i huset uten vinduer (dette er i dag garderobe).⁵⁹ Setter vi inn veggene i den store sydvendte salongen, veggene som ble fjernet på 50-tallet, så stemmer antall værelser med branntakstens opplysninger. Det er sannsynlig at det på 50-tallet også ble fjernet en tilsvarende vegg i husets nordlige del, og at kjøkkenet utgjorde det som i dag er østre halvdel av spisesalen. Dette stemmer også med tilknytningen til skorsteinen.

I vestfløyens andre etasje var det i følge branntaksten fire værelser, to kledekamre og gang. På fotografiet tatt under byggingen i 1874 (Fig 9, s. 41), ser man hvordan endeveden kommer fram der laftingen av veggene er gjort. Slik kan vi vite hvor veggene stod da huset var nytt. Veggene i denne etasjen har ikke blitt flyttet i senere tid. Værelsene var derfor slik som i dag, to på nordsiden og to på sørsiden. Kledekamrene var tilknyttet hvert sitt værelse mot øst. I dag er disse gjort om til bad.

Vindeltrappen gikk i følge branntaksten opp gjennom tårnet fra dets andre etasje. En større trapp mellom første og andre etasje av vestfløyen må derfor ha vært plassert i hallen. En slik trapp finnes i hallen i dag, men denne er trolig av nyere dato. Fra gangen i andre etasje var det tilgang til tårnet og vindeltrappen, samt en mindre trapp som førte opp til loftet.

---

⁵⁷ Branntakst for Villa Retiro, 1876, 3.

⁵⁸ Branntakst for Villa Retiro, 1876, 1.

⁵⁹ Opplysning fra etterkommer og tidligere eier av Retiro, Mette Johnsen Bonne.

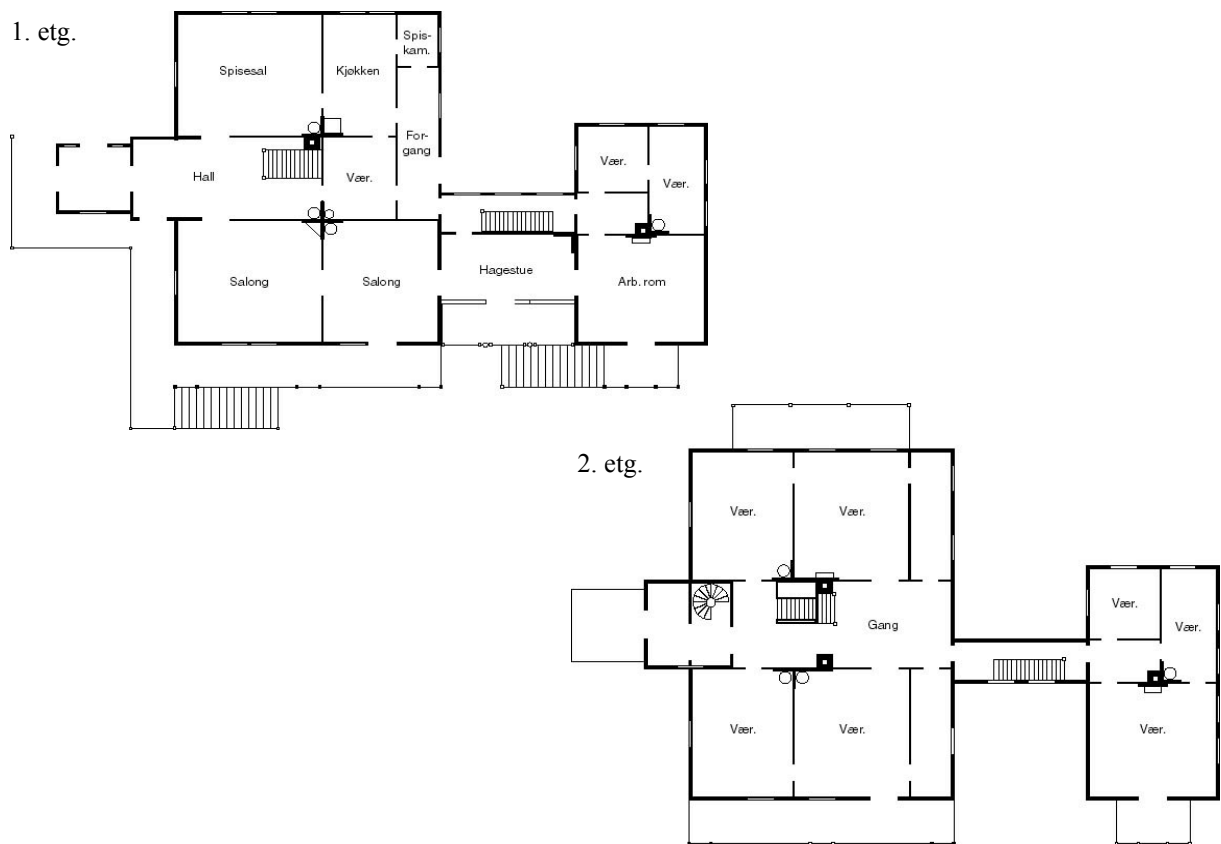
På loftet var det innredet to ”takværelser”.⁶⁰ I dag fungerer det nordre værelset som tørkeloft. Kanskje ble de også tidligere brukt for samme formål.

Gjennomgangsbygningens første etasje bestod av blomsterhuset/hagestuen i glass på sørsiden, og gangen på nordsiden. I gangen var det trapp opp til andre etasje, og ned til kjeller. Både i første og andre etasje var det tilgang til de to fløyene i øst og vest.

Østfløyens første etasje inneholdt tre værelser og gang. Ett stort rom mot syd (det som i dag er bibliotek), to rom mot nord og gang tilknyttet gjennomgangsbygningen.

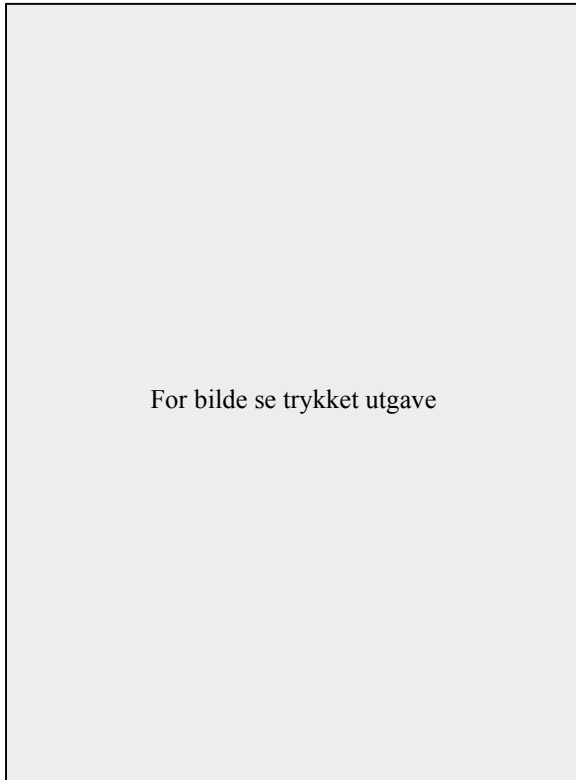
Andre etasje av østfløyen var inndelt på samme måte, med tre værelser og gang. I følge etterkommer Mette Johnsen Bonne, bodde det her ti stuepiker som stelte i huset når familien Johnsen oppholdt seg på Retiro.

For østfløyen nevnes verken trapp eller loft, men fotografiene viser et lite åttekantet loftsvindu av samme type som i vestfløyen. Sannsynligvis var det snakk om et ettroms mørkeloft med luke i taket fra etasjen under.

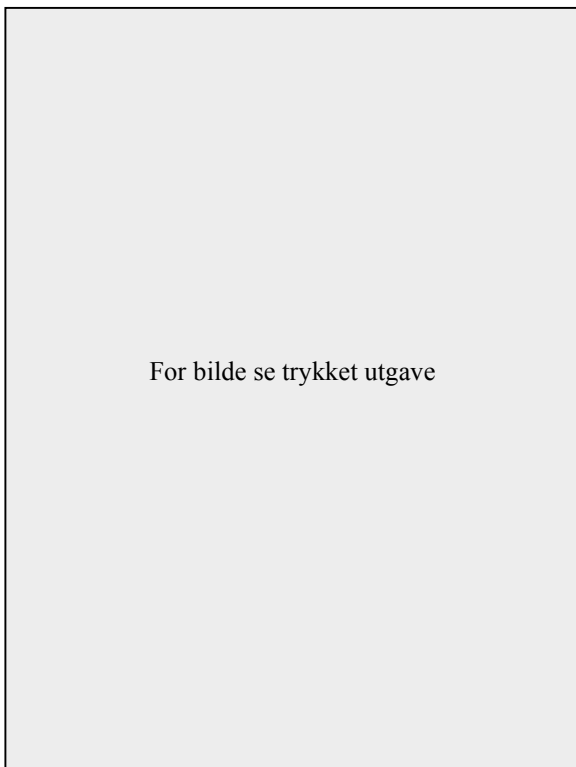

Figur 11. Planen slik den kan ha vært i 1876.

⁶⁰ Branntakst for Villa Retiro, 1876, 2.

Figur 12. Den sydøstlige salongen i Villa Retiro. Gjennom døren i bakgrunnen ser vi inn til blomsterhuset. Damen som sitter ved bordet er fru Jensine Johnsen.

Figur 13. Salongene i Johnsen's gården, familiens fastbolig i Kristiansund.

Interiøret

Sett i forhold til familiens fastbolig, Johnsen's gården i Kristiansund, var interiøret i Villa Retiro av et noe enklere slag. De få bildene som finnes av villaens interiør gir et inntrykk.

Bildet som her er gjengitt viser Villa Retiros sydøstlige salong (Fig.12). I motsetning til i Johnsen's gården, hvor interiøret var preget av eksklusive silketapeter og sjablongdekorerte vegg- og takflater (Fig. 13), valgte Johnsen i sommerboligen å la det naturlige treverket fra tømmerveggene komme frem. Taket i salongen var i hvitmalt panel, lagt parallelt med de fire veggene slik at det dannet fire trekanter mot sentrum av rommet. Fra takets midte hang en stor lysekrone. Fyllingsdøren i bakgrunnen var representert i de fleste rom, enkel eller tofløyet.

Det ser ut til at Johnsen ønsket et noe enklere uttrykk i sommerboligen, men samtidig sparte han heller ikke i Villa Retiro på lysekroner og gullkantede speil. Denne blandingen av det enkle og naturlige, og det mer påkostede, kan vitne om en bevisst tanke omkring villaens funksjon. Disse spørsmålene tas opp igjen senere.

Hageanlegget

Som beskrevet tidligere var det på Johnsens og Astrups tid en rekke flotte hageanlegg i og utenfor Molde. I ettertid står likevel Retiro som det aller flotteste. Johnsen selv hadde som nevnt en spesiell lidenskap for eksotiske planter. Han brakte planter til Romsdalskysten som ingen før hadde sett, og skapte dermed et helt spesielt miljø i Retiroparken.

Chr. Johnsen var en stor plantevenn og naturelsker og det er Retiroparken et talende bevis for.

Det var hans største glede å følge trærnes og plantenes vekst fra år til år⁶¹

Johnsen hadde både plantekjennskap, interesse og en sterk skjønnhetssans. Hvor delaktig han selv var i planleggingen av hageanlegget vet vi ikke, men anlegget vakte oppsikt med sin prakt.

Foran villaens hovedfasade mot fjorden ble blomsterhagen anlagt etter amtsgartner i Nordre Trondhjems amt, *E. T. Thoresens* plan. Kopier av tegningen finnes, og den er signert og datert året 1872 (Fig. 14). Planen var altså klar allerede før husbyggingen startet i 1873.

Gjennom blomsterhagen slynget hageanger seg mellom blomsterrabatter i forskjellige former, rundt fontenen i hagens midte, og til sittegrupper omgitt av skjermende trær og busker i utkanten. Urner med eksotiske planter i var plassert rundt omkring i hagen og på verandaene.

Videre fortsatte hagegangene rundt villaen til parkområdet på nordsiden. Et kart over eiendommen viser anlegget fra året 1886 (Fig. 16, s. 49).

I parken var det eng, bartrær og løvskog, både tilplantet og stedegen. På forhøyninger i terrenget fantes utsiktspunkter, og her og der var det arrangert idylliske sitteplasser med

Figur 14. E. T. Thoresens tegning for blomsterhagen foran huset, 1872.

⁶¹Jørgen Olafsen – Holm, *Bolsøyboka*, bd 3 (Molde: Bolsøy kommune, 1953), 437 (kapittel skrevet av gartner J. Chr. Jacobsen).

Figur 15. "Atlanterhavet"

marmorbord og hvitmalt benker. En allé førte opp til "Atlanterhavet", parkvandringens høydepunkt (Fig.15). På den lille innsjøen lå en hvitmalt båt. Med denne kunne man ro ut til de to holmene. På den ene holmen fantes en liten hytte som man også kunne komme til via bro. Ute i vannet stod en fontene i form av en vannsprutende skulptur. Gjennom hele parken var det stilt opp vakre skulpturer som konsul Johnsen selv hadde valgt ut i Italia.

Retiroparken hadde også en nyttedel. Frukthage med epler, pærer, plommer og kirsebær lå i parkens nordøstlige hjørne. "Frukthagevegen" ledet herfra ned til en grønnsaks- og bærhage nær gårdsplassen og villaen. Et stykke vest for villaen var det oppført et lite veksthus hvor det blant annet ble dyrket tomater. Veksthuset ble også benyttet til oppal av utplantingsplanter og potteplanter, samt til vinterlagring av eksotiske planter.

I tillegg skal nevnes at parken hadde lekeplass, turnapparater og krokettbane, ytterligere to små skogstjern, en humlehage og en dryppgrotte som lå øst for gartnerboligen.⁶²

Gartnerboligen som står bare noen meter øst for villaen, huset fire gartnere. Disse var ansatt for å holde den 60 mål store eiendommen ved like. I tillegg hadde de ansvar for blomsterarrangementene både inne og ute. Til konsul Johnsens ankomst stod gartnerne også for luking og ruteraking av de til sammen over 2 km lange hagegangene.⁶³

---

⁶² Øyvind Vestad, *Eldre hager i Molde og omegn* (hovedoppgave, Norges Landbrukshøyskole, 1961), 12 – 14.

⁶³ Asbjørn Bua, "Parkar og større hageanlegg i Molde", i *Romsdalsmuseets årbok* 2002, 209.

For bilde se trykket utgave

Figur 16. Kart over Retiro, tegnet av H. G. Dahl i 1886. Kartet viser eiendommen etter at Johnsen kjøpte opp hele Tøndergård i vest. Grensen mellom Retiro og Tøndergård gikk opprinnelig langs elven midt på kartet. Villa Retiro, med blomsterhage og parkanlegg, ligger slik vest for denne.

4.2 Villa Kviltorp

Figur 17. Villa Kviltorp i 1880-årene.

Byggingen av Villa Kviltorp ble satt i gang mens Hans Rasmus Astrup fremdeles bodde i Stockholm. Villaen ble som påpekt tidligere, bygget i to trinn. Et fotografi fra 1884 eller -85 viser bygningen da den stod ferdig etter første byggetrinn (Fig. 18). Den var da i en og en halv etasje. Det er tydelig at den opprinnelige planen plutselig ble forandret. Villaen hadde ikke før kommet opp, før taket ble tatt av igjen og en ekstra etasje tilføyd. De dekorative elementene ble også byttet ut og delvis gjenbrukt på gjesteboligen ved siden av. Det kan tenkes at den meget velstående byggherren, da han kom på inspeksjon fra Stockholm, besluttet at han ønsket et større hus.

Det har ikke vært mulig å navngi arkitekten for Villa Kviltorp, men huset skal opprinnelig ha vært oppført i Astrups trelastby Skutskär. Det fortelles at det var en av Astrups tilsynsmenn i Sverige som bygde huset etter tillatelse fra grossererens selv, en laftet tømmervilla med grunnflate på hele 249 m². Historien forteller at Astrup, da han fikk se huset, utbrøt ”Dette er å gå for vidt!”. Han gav ordre om å rive huset for deretter å få det fraktet til Kviltorp.⁶⁴ Også

---

⁶⁴ Austigard, ”Kviltorp 100 år: Frå feriestad til Bydel”, 56.

forfatteren Ebba Haslund, som tilbrakte barndomssomrene hos sin onkel og tante på Kviltorp, skriver at huset var fraktet på flåter fra Sverige.⁶⁵

På Astrups barndomssted i Romsdal ble lokale menn innover hele stranda satt i arbeid med

oppføringen av huset. En arbeidsliste ble i 1949, under

ombyggingen til skole, funnet i en av veggene. Denne forteller oss noe om hvem som deltok i byggearbeidet. Vi vet også at en lokal mann ved navn Knut Andreas T. Røbæk, som for øvrig hadde vært involvert i en rekke byggeprosjekter i området, var bas for byggingen av Kviltorp.⁶⁶

Figur 18. Villa Kviltorp etter første byggetrinn.

Hvorvidt detaljene i historien om husets opprinnelse er korrekte vet vi ikke, men det er grunn til å tro at huset ble fraktet fra Sverige. Derfor har det vært naturlig å lete etter dets opphav der. Arbeidet ledet til en mann ved navn *Charles Emil Löfvenskiöld (1810 – 1888)*. I dag omtales han som mannen som gav oss verandaen og snekkerleden.⁶⁷ Det kjente fasademotivet med et midtstilt verandaoppbygg i husets fulle høyde skal tidlig ha vært brukt hos denne anerkjente svenske arkitekten. I Löfvenskiölds utgivelse *Landtmannbyggnader – hufvudsakligen för mindre jordbruk*, fra 1868, finnes det mønstertegninger på hus til ulike bruk. En av disse, under tittelen ”Landthus för Ståndspersoner” (Fig. 19)⁶⁸, har mange fellestrekk med Villa Kviltorp slik bygningen fremstod etter første byggetrinn. Både villaens form, og spesielt detaljer i utsmykningen, peker på innflytelse direkte eller indirekte. Om ikke Löfvenskiöld selv var direkte involvert kan han likevel ha vært inspirasjonskilde.

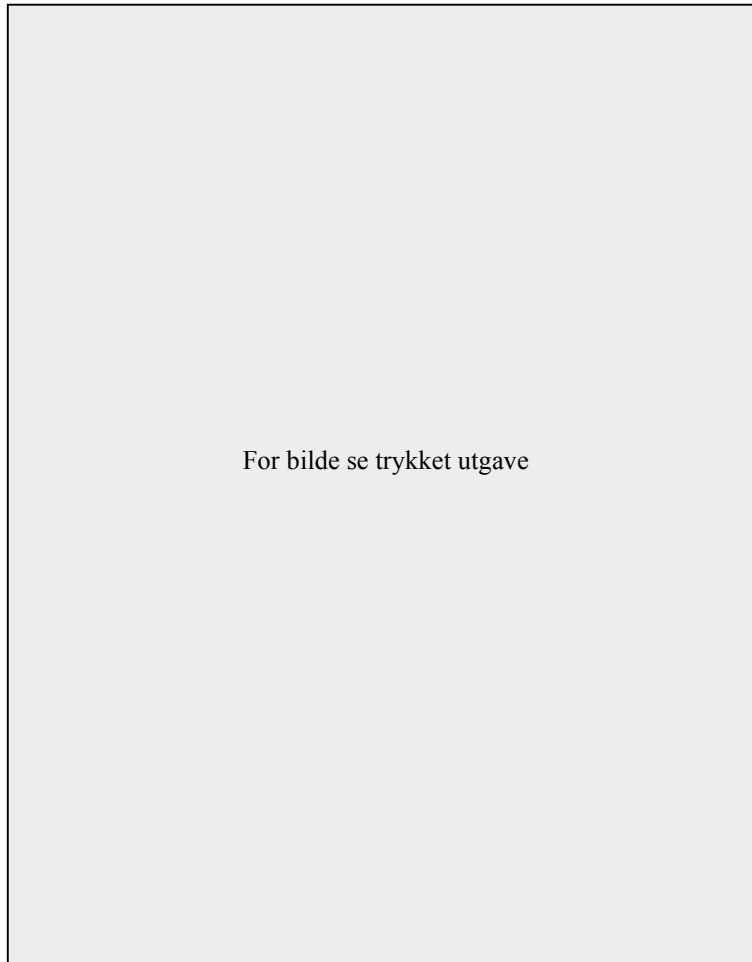
Löfvenskiöld representerte også tenkning omkring arkitektur. Dette studeres nærmere i neste kapittel.

⁶⁵ Ebba Haslund, *Som plommen i egget* (Oslo: Aschehoug, 1987), 67.

⁶⁶ Austigard, ”Kviltorp 100 år: Frå feriestad til Bydel”, 57.

⁶⁷ Biograf Catharina Svalas tittel på artikkel i *Byggnadskultur* 1996, nr 1: ”Löfvenskiöld gav alla verandan och snickarglädjen”. Også Ann. K. P. Atmer, docent i konstvetenskap ved universitetet i Stockholm, peker i sin doktoravhandling på Löfvenskiölds innflytelse i så måte (Atmer, *Sommarnöjet i skärgården*, 298.)

⁶⁸ Charles Emil Löfvenskiöld, *Landtmannbyggnader: hufvudsakligen för mindre jordbruk* (Stockholm: P.A. Nordstedt & söner, Kongl. Boktryckare, 1868), tavle 38 – 40, og detaljtafle 7.

Figur 19. Charles Emil Löfvenskiölds "Landthus för Ståndspersoner".

Den første branntakseringen på Villa Kviltorp fant sted i 1886, året etter at villaen stod ferdig. Familien Astrup var da flyttet til Christiania. Takseringen ble utført av tre godkjente branntaksasjonsmenn, deriblant tidligere bas for byggingen Knut Andreas T. Røbæk.

Eksteriøret

Da villaen stod ferdig etter andre byggetrinn hadde den en rektangelformet bygningskropp i to og en halv etasje på høy grunnmur. Den hadde saltak, med gavler i retning øst – vest. Takutspring også mot nord, og mot sør i forlengelsen av et fremspringende verandaoppbygg i husets fulle høyde, gav inntrykk av en tverrstilt midtfløy.

På nordsiden var inngangsparti i form av en åpen overbygd veranda i første etasje med trapp og tofløyet dør inn til hallen. Den nordlige verandaen hadde noe mindre grunnflate enn i det motsvarende verandaoppbygget på sørsiden. På kortsidene mot øst og vest var tilbygg oppført i én etasje. Grunnplanen for Villa Kviltorp hadde på denne måten en nær symmetrisk korsform, slik vi ser den inntegnet på Reinhold Zieglers kart fra 1899 (Fig. 21, s. 58). Takene

på tilbyggene dannet gulv i verandaer i annen etasje, og fundamentert på hver av disse var altan med utgangsdør fra kvistetasjen.

Villaen stod på grunnmur av gråstein. Første etasje var oppført i tømmeret fra Skutskär, mens andre etasje og loftet var av stående 3 × 9'' dobbelpløyd plank.⁶⁹ Taket hadde tekke av fasettskifer.

Hovedvolumet målte 20 m i lengden, 12 m i bredden og 8,3 m i høyden til raften.⁷⁰ Høye krysspostvinduer opptok store deler av sør- og nordveggen. Med de sju kjellervinduene og ett på hvert tilbygg var det i alt hele 30 vinduer på villaens sørside. Vindusomramningene var forholdsvis enkle, men med ornamenterte overstykker.

Mellom hver etasje løp et smalt bånd. Både etasjebånd, vindusomramninger, konstruksjonselementer og dekor var malt i en mørk farge som stod i kontrast til det lyse, kanskje helt hvite, panelet i vegglivet. Senere ble bygningen malt helt hvit, noe som ikke var uvanlig på begynnelsen av 1900-tallet.

Den rikeste dekoren fantes på verandaene og de utspringende takene over disse. Fra verandaoppbyggets første etasje førte to trapper ned til hagen foran huset. Rekkverkene på disse var satt sammen av andreaskorsfelter som til sammen dannet et gitterverk. De andre rekkverkene var balustradeformet. Verandaens bærende konstruksjoner bestod av stolpeverk med delvis utskårne og avfasede stolper. I første etasje var treverket preget av eleganse og dekorativ utførelse med tynne avstivere og smalt panel. I andre etasje var alt treverket enklere og kraftigere. Kvistetasjen skilte seg ut med stående panel i motsetning til etasjene under hvor den var liggende.

Gavlkonstruksjonen mot sør var en kombinasjon av kryssavstivning og hanebjelke. Mellom sverdet (kryssavstiveren) og gavlgesimsen var det innfelt snekkerglede i form av akantusornamenter. Langs gesimsen løp utskjæringer som en blonde fra hjørnedekorasjoner på sidene til gavlpissen hvor en gavlbrand kronet det hele. Den samme gavlkonstruksjonen var brukt på øst- og vestsiden, kanskje i en noe forenklet utførelse. Fotografiene er utydelige.

Man kan av fotografiene få det inntrykk at Villa Kviltorp var mer beskjeden i sin form. På mange måter kan man si at dette stemmer for våre øyne. Sett i forhold til Retiros eksteriør som var av en mer utagerende og fantasifull art, er Kviltorps rektangulære form og symmetriske fasade et motiv våre øyne er godt kjent med. Vi kan derfor lett falle for å betegne villaen som mindre betydningsfull, en ikke ukjent oppfatning i traktene.

---

⁶⁹ Austigard, "Kviltorp 100 år: Frå feriestad til Bydel", 57.

⁷⁰ Branntakst for Villa Kviltorp 1886, 1.

Utsmykningene i Kviltorps eksteriør var mange, svært rike, og utført med høy kvalitet på håndverket, men de var av en mer diskret art. Villaen preges i sin helhet av mer eksklusivitet enn Retiro. Man skal derfor være varsom med slik klassifisering.

Planen og interiøret

Villa Kviltorp ble revet i 1978. Selv om mange husker bygningen, er det vanskelig å slå fast hvordan planløsningen var på Astrups tid. Under ombyggingen til skole i 1949, ble det gjort vesentlige forandringer. Branntakstene er derfor et viktig kildemateriale. Disse beskriver i detalj blant annet hva de ulike etasjene inneholdt. I tillegg har vi flere nedtegnede erindringer som beskriver bygningen innvendig fra tiden før den ble ombygd. Sammenholdt med fotografier, kan vi til en viss grad finne ut av rominndelingen. Hvordan planen så ut, vil fortsatt være noe usikkert. Det viktigste i denne sammenheng er hva bygningen inneholdt, og hvordan de ulike rommene var plassert i forhold til hverandre og til hvilken funksjon de hadde.

I branntaksten fra 1886 står det at bygningen har

Grundmuret kjælder, 2,3 m høi, i 9 rum, bestaaende af 1 beboelsesværelse, 1 kjøkken, 2 madboder, 1 vaskerum, 1 vinkjælder, 1 ...bod, 1 privet og kjøkkenentrée, (...) I kjøkkenet er bagerovn af ildfast sten og 2 komfyrer og i beboelsesværelset kakkelovn.⁷¹

Kjøkkenet vet vi hadde matheis med forbindelse til spisesalen i annen etasjes østende.⁷² Kjøkkenet må derfor ha ligget i denne enden av huset. Det må videre ha vært ganske stort, tatt i betraktning husets størrelse og det utbredte selskapslivet.

Fra kjelleren førte trapp opp til 1. etasje med ”9 beboelsesværelser, 4 aflukker og gang, hvori indregnet 2 utbygg på østre og vestre side af bygningen”.⁷³ Hvert av utbyggene hadde ett rom. Det er sannsynlig at det var fire eller fem store rom sørover, ett av dem med utgangsdør til verandaen. Værelsene i denne etasjen var for det meste familiens soverom. Mot nord må resten av rommene ha vært fordelt på hver side av den store hallen. Gun Heggstad, barndomsvenninne av Lillebeth Astrup (H. R. Astrups barnebarn), tilbrakte mye av sin barndom på Kviltorp. I forbindelse med et nyttårsball beskriver hun hallen:

---

⁷¹ Branntakst for Villa Kviltorp 1886, 1 – 2.

⁷² Haslund, *Som plommen i egget*, 67.

⁷³ Branntakst for Villa Kviltorp 1886, 2.

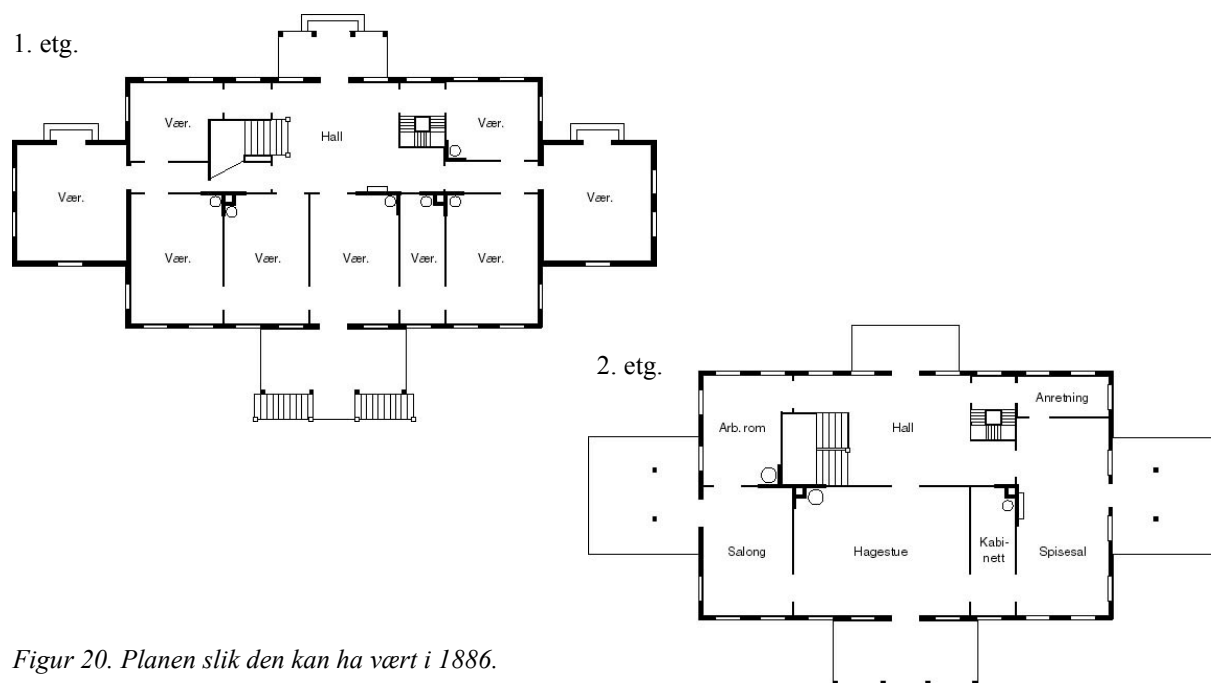
Vi ble ønsket velkommen nede i den veldige hallen, hvor jeg bare kan huske det store speilet mellom vinduene mot nord og den svære trappen opp til 2 etg. og hagestuen der døren inn var dekorert med glassmalerier med bilder av barna i huset, Lillebeth og Ebbe.⁷⁴

I andreetasjen lå de store salene og salongene. I branntaksten opplyses det om ”6 værelser, 1 aflukke og gang, malet og tildels tapetsert samt de fleste værelser forsynet med høie brystpanel og trærverk, rig indlagte tage.”⁷⁵ Gun Heggstad skriver videre:

Inne i stuen var det pyntet til fest. De store avlange speilene mellom vinduene mot hagen funklet og gjenpeilte gruppen av festkledde gjester, nydelige møbler og malerier. Spesielt husker jeg det store maleriet av statsrådens barn, småpiker som satt i en gruppe og i de skjønneste kjoler.

I stuen vestenfor kunne vi se det store billede av statsråden. Han ruvet stor og mektig på veggen og så alvorlig inn på oss.⁷⁶

Det er hagestuen og den vestvendte salongen hun her beskriver. Mot øst kunne man fra hagestuen gå gjennom et smalt rom, ”det blå kabinettet”⁷⁷, til den store spisesalen. ”Den var i mahogny – et stort nydelig bord med 48 skjønne stoler.”⁷⁸

Figur 20. Planen slik den kan ha vært i 1886.

⁷⁴ Austigard, ”Kviltorp 100 år: Frå feriestad til Bydel”, 65.

⁷⁵ Branntakst for Villa Kviltorp 1886, 2.

⁷⁶ Austigard, ”Kviltorp 100 år: Frå feriestad til Bydel”, 65.

⁷⁷ Haslund, *Som plommen i egget*, 67.

⁷⁸ Austigard, ”Kviltorp 100 år: Frå feriestad til Bydel”, 65.

Også forfatteren Ebba Haslund, Lillebeth Astrups kusine, har skrevet ned sine erindringer fra barndomssomrene på Kviltorp:

Aldri hadde jeg sett et så spennende hus. I det største gjesteværelset, som vi fikk, var der eventyrtegninger i taket, utskårne veggfaste senger, en egen godlukt av treverk. I annen etasje under oss var der salonger, kabinetter, spisesal med matheis opp fra kjøkkenet. Aller finest var det røde kabinettet med forgylte Louis Seize-møbler med rødstripet silketrekk, isbjørnskinn på gulvet og et kjempeportrett av gamle statsråden i snørklede gullramme.⁷⁹

Fra både hagestuen, salongen ("det røde kabinettet"), spisesalen, og fra gangen mot nord, var det utgangsdører til de store verandaene.

Som nevnt i Ebba Haslunds erindringer, befant gjesteværelsene seg i etasjen over, i kvistetasjen. Her var det "8 værelser, 1 klædekammer og 4 garderober samt gang, med panelede, malede vægge og tage."⁸⁰ Mange celebre gjester bodde på Kviltorp i Astrups tid. Statsrådets vennekrets omfattet både sentrale politikere, store forretningsmenn, kunstnere og andre kulturpersonligheter. Blant de næreste vennene var de to svenskene Sven Adolf Hedin og S. A. Hedlund. Til de to hadde Astrup reservert egne gjesterom i kvistetasjen med navnene påskrevet dørene. Dessverre fikk Hedlund aldri anledning til å besøke sin gamle venn på Fannestranda. Hedin var derimot en hyppig gjest.⁸¹

I tillegg til gjesterommene i kvistetasjen ble det oppført et gjestehus ved siden av hovedhuset. Her skulle ikke være mangel på sengeplasser for de tilreisende.

Fra kvistetasjen førte en trapp opp til mørkeloft i ett rom.

Både Villa Retiro og Villa Kviltorp var av en klasse utenom det vanlige i traktene, men i branntaksten for Kviltorp nevnes det spesielt:

Administrator bemerkede at, hvorvel, bygningen no. 1 har paa disse kanter mer end almindelig betydelig værdi, kan den dog ikke siges at være af væsentlig usædvanlig beskaffenhed.⁸²

---

⁷⁹ Haslund, *Som plommen i egget*, 67.

⁸⁰ Branntakst for Villa Kviltorp 1886, 2.

⁸¹ Sevåg, *Statsråd H. R. Astrup*, 261.

⁸² Branntakst for Villa Kviltorp 1886, 6.

Hageanlegget

Det finnes ikke mange bilder som viser hageanlegget på Kviltorp. Det var privat område, og naturlig nok mindre besøkt og mindre fotografert sammenlignet med Retiroparken som var åpen for alle. På fotografier tatt av villaen kan vi se noe av hagen foran huset. Vi vet noe om topografien, og vi har Reinhold Zieglers kart fra 1899 over eiendommen (Fig. 21, s. 58). I tillegg er hageanlegget kort beskrevet i noen skriftlige kilder.

På kartet fra 1899 ser vi at det var en forholdsvis langstrakt eiendom på hele 100 mål. Den strakk seg fra strandkanten i sør, over Fannestrandsalléen og godt opp i lia mot nord. Bygningsmassen, foruten naust og sommerfjøs, var konsentrert til området midt på. Gjennom hele resten av eiendommen er det tegnet inn små veier og hageganger med beplantning omkring. Hva slags beplantning dette var vet vi lite om siden fotografiene fra hagen er få. Forhøyninger i terrenget er tegnet inn, blant annet nede ved fjorden hvor Astrup-familiens gravkammer "Grotten" skulle bygges. På høydedraget helt oppe ved nordgrensen ble det oppført utsiktspaviljong. Herfra rant en åpen bekk gjennom hele eiendommen, forbi Østersjøen, den lille innsjøen, og ut i fjorden. Gun Heggstad husker at hun og Lillebeth fra tid til annen gikk på skøyter på Østersjøen, "en liten dam med øy i midten øst for Kviltorp. Det var tett skog rundt den og om sommeren lå der en liten båt".⁸³

Videre ser vi på kartet at det foran hovedbygningen er tegnet inn blomsterhage med en rund fontene i midten omgitt av stier og blomsterrabatter. Det er blomsterhagen vi ser deler av på fotografiene. Fontenen kommer frem på de eldste. Kartet viser også at det lå en egen kjøkkenhage nord for bygningene, et stort drivhus og gartnerbolig. Fast gartner var ansatt fra 1883 til 1909. Gartner J. Chr. Jacobsen skriver om hageanlegget:

Rundt hovedbygningen ble anlagt en stor blomsterhage med en rikdom av blomster, prydbusker og sjeldne tresorter. I veksthuset var en avdeling for vinranker og en for dekorasjonsplanter – alt for eget bruk.⁸⁴

Med tanke på de mange selskapene familien arrangerte forstår man at det var behov for dekorasjonsplanter. Gartneren var dyktig og han stod selv for dekoreringen i Villa Kviltorp.⁸⁵

Kildematerialet forteller lite om hageanlegget når det kommer til beplantningen, men i følge svensken Claes Adelsköld, en av de tilreisende turistene sommeren 1892, var rosene i Astrups hage av en klasse for seg selv:

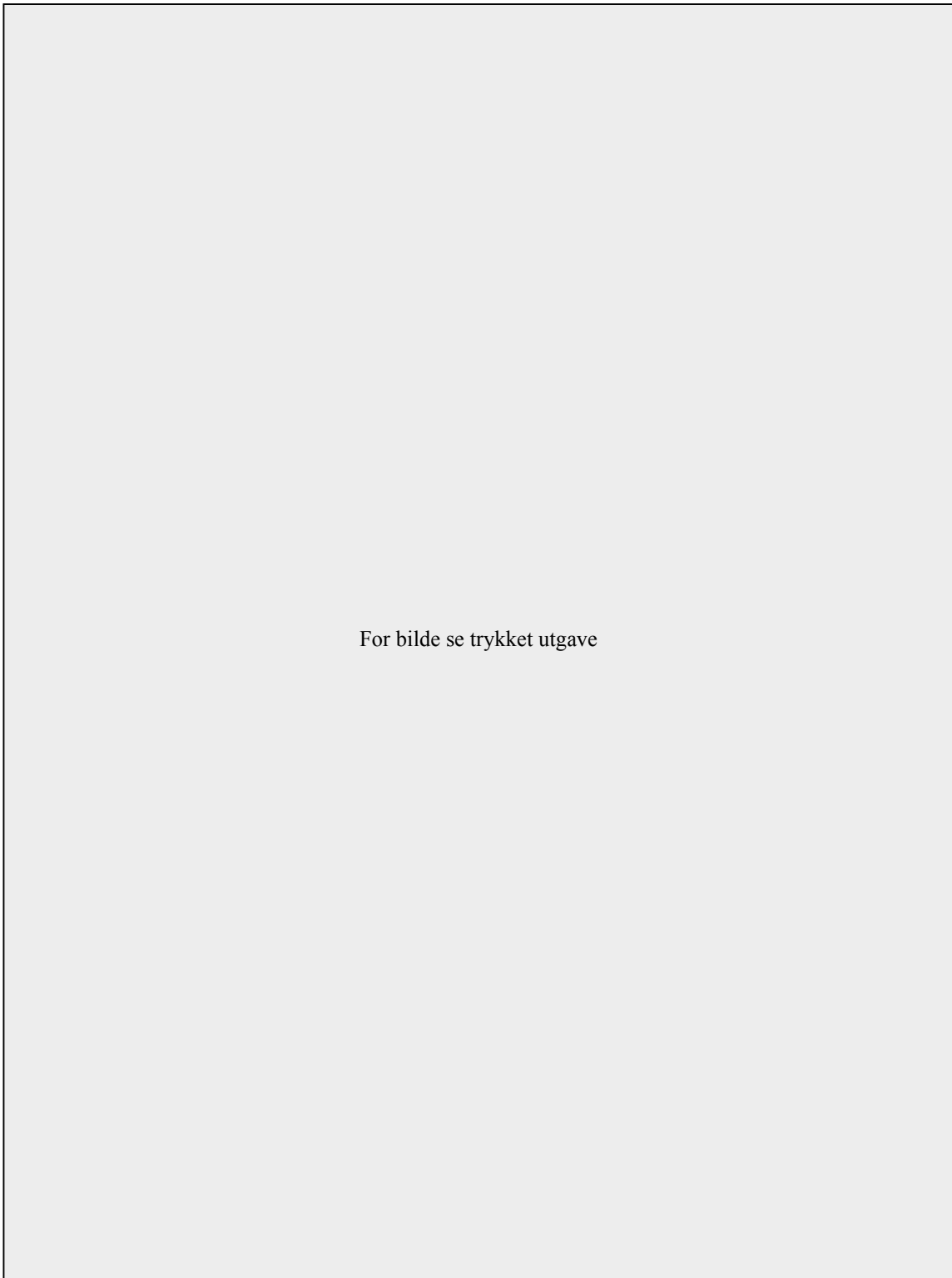
---

⁸³ Austigard, "Kviltorp 100 år: Frå feriestad til Bydel", 65.

⁸⁴ Olafsen – Holm, *Bolsøyboka*, bd 3, 439 (kapittel skrevet av gartner J. Chr. Jacobsen).

⁸⁵ Austigard, "Kviltorp 100 år: Frå feriestad til Bydel", 59.

sådana rosor sedan som man såg omkring de vackra villorna har jag aldrig skådat. Vid statsrådet Astrups villa mätte jag en, som var 17 centimeter i diameter⁸⁶

For bilde se trykket utgave

Figur 21. Reinhold Zieglers kart over Kviltorp, 1899. Reprø Romsdalsmuseet.

---

⁸⁶ Claes Adelsköld, *Utdrag ur mitt dagsverks- och pro diverse-konto: Lefnadsminnen IV* (Stockholm: Albert Bonniers Förlag, 1901), 271.

4.3 Sammenligning

Villa Retiro og Villa Kviltorps arkitektur knytter dem begge til en gruppe sommervillaer man finner over hele landet fra samme periode. Felles for gruppen er beliggenheten ved sjøen, landlige omgivelser utenfor by eller tettsted, vakker utsikt og store grønne hageanlegg. Husene er preget av tidens ideer om et sunnere bomiljø med blant annet god høyde under taket, store vindusflater og luftige verandaer og altaner dekket av takutstikk som beskyttelse mot sol og regn.

Stilmessig knyttes Villa Retiro og Villa Kviltorp sammen gjennom sveitserarkitekturens aksentuering av bygningskonstruksjonene, den utstrakte bruken av dekorative utskjæringer i særlig gavl og verandaoppbygg, panelte veggflater og forholdsvis enkle vindusomramninger. Det finnes mange likhetstrekk mellom de to villaene, men likevel fremstår de eksteriørmessig som ganske forskjellige. Dette kommer av at de representerer hver sin *type* innenfor villaarkitektur. Docent i konstavetenskap, Ann Katrin Phil Atmer, peker i sin doktoravhandling fra 1987 på ulike forutsetninger som lå til grunn for den arkitektoniske utviklingen i 1800-tallets trearkitektur.⁸⁷ Med utgangspunkt i disse deler Bjørn Vidar Johansen i sin hovedoppgave villaene inn i tre hovedkategorier basert på hvilken tradisjon de har hatt sine forbilder i: *den palladianske klassisismen, den italienske villastilen* eller *den engelske cottagestilen*.⁸⁸

Retiros bygningskropp er sammensatt av flere volumer i en asymmetrisk fri form, et element med inspirasjon fra det engelske cottage hvor eksteriøret skulle gjenspeile husets indre, og hvor det pittoreske, landlige og det personlige preget uttrykksformen.

Kviltorps høyreiste symmetriske form, og det fremskutte midtpartiet er klassiserende trekk som knytter villaen til gruppen av palladiansk- og klassiskinspirerte villaer. Johansen velger å bruke betegnelsen *sveitserklassisisme* om typen villa.⁸⁹ Denne ble svært vanlig i Norge.

Når det gjelder planløsningen er den store hallen med bred trapp opp til annen etasje felles for de to villaene, også de sydvendte salongene og den sentralt plasserte hagestuen med utgang til veranda. I Villa Kviltorp var oppholdsværelsene plassert i annen etasje som et *piano nobile*.

---

⁸⁷ Ann Katrin Phil Atmer, *Sommarnöjet i skärgården: Sommarbebyggelse i Stockholms indre skärgård 1860–1915* (doktoravhandling, Stockholms universitet, 1987), 267.

⁸⁸ Bjørn Vidar Johansen, *"Slikt stimulerer, holder oppe..."* (hovedoppgave, Universitetet i Oslo, 2001), 41.

⁸⁹ *Ibid.*, 42.

Også et klassiserende trekk. Familiens soveværelser var her i første etasje, mens gjesteværelsene befant seg i kvistetasjen. I Villa Retiro var oppholdsrommene plassert i første etasje i nærere kontakt med hagen, mens soveværelsene var ovenpå.

Det vi vet om interiørene tyder på at Astrups Kviltorp hadde et noe mer eksklusivt uttrykk enn Johnsens Retiro. Tapeter på veggene, dekorerte tak, glassmalerier og annen malerkunst av fremtredende kunstnere. Forgylte møbler og silkestoffer. Johnsen valgte et mer naturlig uttrykk i Villa Retiro, med naturlig eller malt treverk. Også her var lysekroner og gullkantede speil, men i en mer beskjeden grad. Interiørene gjenspeiler slik hvert sitt eksteriør: Det eksklusive, høyborgerlige mot det klassiskinspirerte, og det mer naturlige og landlige mot det pittoreske cottageinspirerte.

Hageanleggene var begge steder arealmessig store. De var landskapelig anlagt med hageganger som bandt de ulike delene av hagen sammen. Både ”Atlantehavet” på Retiro og ”Østersjøen” på Kviltorp hadde en liten båt man kunne ro ut med. Også blomsterhagen foran huset med den sentrale fontenen var felles for anleggene.

De to villahagene var begge med på å skape den spesielle sydlandske atmosfæren de tilreisende turistene skrev om. Det må likevel sies at hagekunsten var Christian Johnsens *store* lidenskap. Retiroparken ble en turistattraksjon i området, og overordnet både Astrups og de andres hager innover Fannestranda.

Kapittel 5

Tanker i tiden – sommervillaens idégrunnlag

Christian Johnsen og Hans Rasmus Astrup fulgte gjennom byggingen av sine landsteder ideer som hadde spredt seg over hele Europa på slutten av 1800-tallet. Mange hadde slått seg opp i rikdom under industrialiseringen, noe som gjorde det økonomisk mulig for dem å leve ut drømmen om ”det gode liv på landet”. Ideen om det sunne og helsebringende landlivet hadde vokst frem blant annet som en konsekvens av det nye befolkningsmønsteret i byene.

Helsemessige ettervirkninger av industrialiseringen sammen med ny medisinsk kunnskap var viktige faktorer i grobunnen for tankene.

5.1 En ny bevissthet omkring helse

Samfunnsstrukturen i Europa hadde på midten av 1800-tallet gjennomgått store endringer som følge av industrialiseringen. Befolkningsveksten i byene hadde mange steder vært nærmest eksplosiv, hvilket resulterte i trange og lite tilfredsstillende boligforhold. Avfall i gatene, forurenset drikkevann og manglende kunnskap om hygiene førte til økende forekomst av epidemiske sykdommer.

I Norge ble det i 1850-årene gjort flere epidemiologiske undersøkelser som følge av situasjonen.⁹⁰ En av bidragsyterne i arbeidet var legen og naturforskeren D. C. Danielsen. I 1854 presenterte han et folkeskrift på grunnlag av sine studier av den utbredte sykdommen spedalskhet. Danielsen mente at urenlighet var en av spedalskhetens hovedårsaker. Etter undersøkelser i bergensområdet uttalte han følgende:

Urenlighed er en af Kystbefolkningens hæseligste Vaner. Den trænger igjennem alle vegne. Det er ikke alene indeni Husene, man træffer denne Urenlighed; men alle Redskaber, Beklædningen, ja selve Legemet er paatrykt dens afskyelige Stempel. I Stuen hvor hele Familien tilbringer Dag og Nat, hvor Maaltiderne holdes, hvor der mangengang koges, og hvor de vaade Klæder tørres, der træffer man paa en Smuds, som på mange Steder grændser til det

---

⁹⁰ Andreas Conradi (1809-68) gjorde studier av kolerautbruddet i Christiania i 1853 og Christian Homann (1826-80) undersøkte dysenteriepidemien i Kragerø-distriktet i 1859. (Storesund, *Akutt sykkelighet og forebyggende helsearbeid i Telemark 1860 – 1900*, 37). D. C. Danielsen studerte folkelidelsen spedalskhet, og redegjorde for sykdommen og dens årsaker i et folkeskrift i 1854 (Christophersen, *Eilert Sundt*, 320).

Utrolige. Der feies sparsomt, og mange Uger, ja Maaneder kunne hengaa, udenat der vaskes.
Alskens Ting samle sig herinde og udbrede, ved at henligge, en slem Lugt.⁹¹

Danielsens undersøkelse førte bl.a. til videre studier av renslighetstilstanden blant allmuen i Norge.⁹²

Lokale studier som Danielsens, sammen med lignende studier i utlandet, la grunnlag for en ny forståelse for sammenhengen mellom sykdom og sanitære forhold.⁹³

I 1860 ble *Sundhedsloven* vedtatt. Sunnhetskommisjoner ble opprettet i alle Norges byer og herreder. Kommisjonene skulle ha ansvar for å drive forebyggende helsearbeid ved blant annet å holde oppsyn med

Stedets Sundhedsforhold, og hvad derpaa kan have Indflydelse, saasom:
Reenlighed, skadeligt stillestaaende Vands Afledning, Vandhuses, Urinsteders og
Gjødselbingers Indretning og Rensning, Oplæggelse af Gjødsel eller andre
Gjenstande, som f. Ex. Been eller Klude, der kunne indvirke skadeligt paa
Sundhedstilstanden, Drikkevandets Beskaffenhed, skadelige Næringsmidlers
Forhandling, Boliger, som ved Mangel paa Lys eller Luft, ved Fugtighed, Ureenlighed
eller Overfylding med Beboere have viist sig at være bestemt skadelige for
Sundheden.⁹⁴

Den nye kunnskapen om helsemessige risikofaktorer spredte seg videre blant arkitekter og ingeniører. Fagtidsskriftene ble arena for diskusjon omkring tema som inneklime og vannkvalitet, planløsning og praktiske innretninger for et sunnere bomiljø. Tidsskriftene holdt også leserne oppdatert på ny teknologi og nye studier fra utlandet. De viktigste norske mediene var *Polyteknisk tidsskrift* (fra 1854) og *Den norske Ingeniør- og Arkitekt – Forenings Organ* (fra 1878), som i 1882 gikk sammen og dannet *Norsk Teknisk Tidsskrift*. *Teknisk Ugeblad* kom ut i 1883. De norske tidsskriftene var få i begynnelsen, men de nordiske landene arbeidet med gode faglige forbindelser til hverandre. Norske arkitekter og ingeniører kjente godt til nabolandenes utgivelser og arbeider. Særlig innflytelsesrike var svenskene som hadde et godt etablert fagmiljø. Spesielt bør de to tidsskriftene *Tidsskrift för Praktisk*

---

⁹¹ H. O. Christophersen, *Eilert Sundt: En dikter i kjensgjerninger* (Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1962), 320.

⁹² Ibid., 320.

⁹³ Asbjørn Storesund, *Akutt sykkelighet og forebyggende helsearbeid i Telemark 1860 – 1900* (doktoravhandling, Universitetet i Oslo, 2005), 36. Nettutgave: http://www.dnms.no/filer/Michael_1-05_del1.pdf. (oppført 06.03.06).

⁹⁴ *Lov af 16. mai 1860 – om Sundhedscommissioner og om Foranstaltninger i Anledning af epidemiske og smitsomme Sygdomme* 1960, § 3.

Byggnadskonst och Mekanik og *Tidsskrift för Byggnadskonst och Ingeniörvetenskap* nevnes. De kom begge ut på 1850-tallet.⁹⁵

Det var de to arkitektene Adolf Wilhelm Edelsvärd (1824 – 1919) – redaktør av sistnevnte svenske tidsskrift – og Charles Emil Löfvenskiöld (1810 – 1888) – tidligere nevnt i forbindelse med Villa Kviltorp – som i Sverige var de ivrigste propagandistene for den nye byggestilen. Det var svenskene som ledet an også i utgivelsen av lærebøker for husbygging. Löfvenskiölds plansjeverk *Landtmannabyggnader* skulle få stor betydning for arkitekturens utvikling både i Sverige og Norge. Verket kom ut i tre ulike opplag. Det første i årene 1854-55, det neste i 1865-70 og det siste i årene 1890-94 etter hans død.⁹⁶

I plansjeverket fra 1865-70 innleder Löfvenskiöld kapittelet *Boningshus på små Herregårdar-samt Landthus för Ståndspersoner* med følgende:

Om vi också ej kunna medgifva sanningen af det ganska vanliga uttrycket, ”att lifvets halfva lycka består i att bo väl”, måste vi likeväl erkänna, att näst samvetsfriden och helsan knappt någon förmån är att jemföra med en väl anordnad och smakfull bostad, omgifven af en städad trädgårdsanläggning och en naturskön trakt. Den bildande menniskan afsäger sig icke gerna en sådan förmån, utan uppbygger hela sin förmåga att omgifva och inrätta sitt hem med alla de fördelar, som kunna bereda henne icke endast nytta och trefnad i hvardaglig mening, utan äfven sådana njutningar, som lyfta sinnet och föredla hjertat. Till ett sådant mål sträfvar åtminstone den sanna bildningen, som också skulle vara utan alt värde, om den ej gick ut på att förbättra och göra människor lyckligare.⁹⁷

Den nye kunnskapen og teknologien bidro til et stadig sterkere fokus på sunnhet. Av dette vokste det frem en bevissthet om helse ikke bare på et fysisk, men også på et åndelig plan. Landlivet ble fremholdt som den sunneste livsformen. På landet fantes frisk luft og rent vann for kroppen, men også stillhet og vakker natur for sjelen. Oppfatningen om det rene og naturlige som rekreasjon for kropp og sjel førte til at folk i økende grad trakk ut på landet i fritiden.

Sykdommene og de dårlige boligforholdene hadde vært utgangspunktet for forskning, ny kunnskap og ny tenkning. Selv om forholdene i hovedsak rammet de svakere stilte i

---

⁹⁵ Arne E. Oldem, *Sveitserstil: 1800-årenes byggeskikk* (magistergradsavhandling, Universitetet i Oslo, 1984), 38 – 41.

⁹⁶ Ibid., 49.

⁹⁷ Löfvenskiöld, *Landtmannabyggnader*, 48.

bysamfunnet spredte ideen om det gode liv på landet seg raskt blant de rike. Ann Katrin Phil Atmer peker på den samme tendensen i Sverige på 1860-tallet, og forklarer den med at miljøsituasjonen gjorde byen til et mindre behagelig oppholdssted, også for de velstående. Det var disse som hadde tid og råd til å reise ut på landet.⁹⁸

5.2 "Tilbake til naturen"

Tanken om naturen som rekreasjonssted for mennesket var på ingen måte ny på 1800-tallet. Renessansens filosofer plukket opp tanker omkring dette fra sine forfedre i antikkens Hellas og Roma. I sin niende bok av *De re aedificatoria* fra 1450 (trykket i 1486) skriver den italienske arkitekten og arkitekturteoretikeren Leon Batista Alberti om den suburbane *hortus*, en klassisk villatradisjon han ønsket å blåse nytt liv i:

I consider the *hortus* to be the foremost and healthiest: it does not detain you from business in the city, nor is it troubled by impurity of air. (...) It is useful both to have the city close by and to have places to which you withdraw easily and do what you will. A place close to a town, with clear roads and pleasant surroundings, will be popular. A building here will be most attractive, if it presents a cheerful overall appearance to anyone leaving the city, as if to attract and expect visitors. I would therefore make it slightly elevated; and I would make the road leading up to it rise so gently that visitors do not realize how high they have climbed until they have a view over the countryside. Meadows full of flowers, sunny lawns, cool and shady groves, limpid springs, streams, and pools, and whatever else we described as being essential to a villa – non of these should be missing, for their delight as much as for their utility.⁹⁹

Ideene fikk en oppblomstring på slutten av 1700-tallet med blant andre Jean-Jacques Rousseau (1712–1778) og slagordet ”tilbake til naturen”.¹⁰⁰ Videre vokste de gjennom romantikkens kunst og litteratur parallelt med industrialismens utvikling på 1800-tallet. I det viktorianske England kom tankene til uttrykk gjennom countryhouse-kulturen, hvor de nyrrike industriherrene bygde store villaer i grønne omgivelser på landet.

⁹⁸ Atmer, *Sommarnöjet i skärgården*, 46.

⁹⁹ Leon Batista Alberti, *On the Art of Building in Ten Books* (originaltittel: *De re aedificatoria* (1486)), eng. overs. av Joseph Rykwert, Neil Leach og Robert Tavernor (Cambridge, Massachusetts: The MIT Press 1991) 295.

¹⁰⁰ Jean-Jacques Rousseau (1712-1778): Sveitsisk forfatter og filosof, bosatt i Frankrike mesteparten av sitt liv. Hans hovedtanke var at mennesket av natur er godt og fritt, men har blitt fordervet av sivilisasjon og kultur. Han lanserte tanken i 1749 gjennom avhandlingen *Discours sur les sciences et les arts*. Videre gjorde han seg bemerket bl.a. gjennom oppfølgeren *Discours sur l'origine et les fondements de l'inégalité parmi les hommes* (1755), *Du contrat social* (1762) og *Émile ou de l'éducation* (1762). Han så en egen verdi i å leve tett på naturen og har senere blitt knyttet til slagordet ”tilbake til naturen”.

(<http://www.caplex.net/Web/ArticleView.aspx?id=9305371> (opp søkt 08.03.06), http://no.wikipedia.org/wiki/Jean-Jacques_Rousseau (opp søkt 08.03.06)).

I de nordiske landene så man fra midten av 1700-tallet en sterkt voksende interesse for jordbruksnæringen og dens betydning i et samfunnsøkonomisk perspektiv.¹⁰¹ De mange landhusholdningsselskapene som ble stiftet i Norge under andre halvdel av 1700-tallet var et resultat av strømmingen, og knyttet slik til et begynnende svermeri for naturen og landlivet. Byggingen av landsteder hvor det ble drevet jordbruk til husholdningssupplement ble mot slutten av 1700-tallet mer og mer vanlig blant de mest velstående i samfunnet.¹⁰²

Sommervillatradisjonen, hvor landstedet i større grad ble et sted for tilbaketrekning og rekreasjon, tok imidlertid til i stor skala først på andre halvdel av 1800-tallet. Forklaringen ligger som vi har sett til dels i den nye bevisstheten omkring helse og sunnhet. Parallelt med den storstilte byggingen av private landsteder ble det i samme periode over hele landet oppført turisthoteller og kursteder. Den nye tenkningen hadde skapt en rekke behov i befolkningen som nå ble søkt dekket gjennom ulike former for rekreasjonstilbud. *Sveitserstil* var formspråket som ble benyttet, og som etnolog Arne Lie Christensen påpeker i sin artikkel i *Byggekunst* i 1998 var sveitserstilen ikke bare en ny *stil* i tiden, men en ny måte å ”tenke hus” på. Stilen må sees i sammenheng med et nytt sosialt program, nye livsmønstre og en ny måte å planlegge rommene og husene på. Det arkitektoniske uttrykket var slik uløselig knyttet til tenkningen. Christensen trekker videre frem borgerskapets sommervillaer som det sted der stilen fant sin mest markante uttrykksform.¹⁰³

5.3 Sommervillaen

1800-tallets sommervilla kan i dette perspektiv betraktes som et svar på de behov som opptrådte i kjølvannet av nye tanker og ideer. Villaens form gjenspeiler villaens funksjon, og funksjonen henger naturlig sammen med hvilke behov villaen skulle dekke. Her kan det settes noen hovedpunkter:

- **Sunnere bomiljø** – Som en direkte følge av kunnskapen om sykdommer knyttet til sanitære forhold oppstod behovet for et sunnere bomiljø. Faktorer som rent vann, frisk luft og mer lys ble vektlagt. Boligstandarden ble på grunnlag av dette forsøkt forbedret

---

¹⁰¹ Atmer, *Sommarnöjet i skärgården*, 28.

¹⁰² På Fannestranda er *Nøisomhed* et eksempel på det sene 1700-tallets landsteder. *Mathias Joachim Goldt (1759-1808)*, landfysikus i Romsdals amt og lege ved Reknes hospital, kjøpte to husmannsplasser under gården Berg i 1795. Han fikk oppført en fasjonabel empirevilla som stod ferdig på eiendommen i 1797. Bygningene og hageanlegget på *Nøisomhed* har i senere tid gjennomgått omfattende restaurering i nært samarbeid med Riksantikvaren. (Austigard og Jakobsen, *Nøisomhed gjennom 200 år – 1797-1997*, 5 – 6)

¹⁰³ Arne Lie Christensen, ”Sveitserstilens språk”, i *Byggekunst* 1998, nr. 5, 6 – 7.

gjennom tiltak som økt etasjehøyde og større vindusflater. Kjeller under hele huset skulle blant annet hindre dårlig luft som følge av fukt. Beliggenheten på landet ga naturlig tilgang til både vann og luft av god kvalitet, i tillegg til åpent landskap som ga mye sol. Opplevelsen av menneskets tilhørighet i naturen ble forsterket. Store grønne hageanlegg omkring sommervillaen skulle bringe naturen og mennesket nærmere hverandre. Verandaen var det bygningselement som i størst grad skilte sommervillaen fra villaen i byen. Den ble et bindingsledd til naturen, og bidro til å gjøre overgangen mellom ute og inne mindre. På verandaen kunne man trekke inn den friske luften, skjermet fra sterk sol, vind og regn.

- **Rekreasjon og inspirasjon** – At sunnhetsbegrepet etter hvert fikk et åndelig fokus skapte et behov også for sinnets rekreasjon som kroppens. Sommervillaen ble sted for tilbaketrekning og hvile fra arbeidet. Omfavnet av naturens stillhet, langt fra byens støy og mas, kunne man her koble av og hente nye krefter. Samtidig lot man de vakre omgivelsene, hager i duftende blomsterflor, sildrende vann og utsikten over landskap og fri natur, være kilde til inspirasjon og sjelelig ernæring.
- **Fornøyelse** – Christensen fremholder at kjernefamilien ble betegnet som den ideelle livsform, og at sommervillaen var den ideelle rammen omkring denne.¹⁰⁴ Behovet for sosialt samvær med familie og venner spilte en viktig rolle for villaens funksjon. I huset ble det gjort rikelig plass til overnattingsgjester. Mange fikk også oppført gjestehus på eiendommen. Romslige stuer, salonger og spisesaler, samt kjøkkenkapasitet og tjenerhold tilrettela for sosiale samlinger og selskapsliv. Verandaen var et av de viktigste selskapsrommene. I hagen ble det anlagt stier og sittegrupper for parkvandring, og egnede plasser for ulike fysiske aktiviteter. Beliggenheten ved vannet ga muligheter for strand- og båtliv, og nærheten til naturen gjorde det mulig å ta gjestene med på utflukt.
- **Ekthet** – Fokuset på sunnhet i det rene og naturlige førte videre til verdsettelse av det ekte og utilslørte. I villaen kom dette til uttrykk blant annet gjennom sveitserstilens aksentuering av konstruksjonene. Konstruksjonene ble sett på som vakre fordi de var bygningens bærende elementer og dermed viste dens ekthet og natur. Treverket som materiale ble forsøkt fremhevet ved bruk av blek guloker farge eller pigmentert olje, samt

---

¹⁰⁴ Ibid., 7.

treimitasjonsmaling og ådringsteknikker. Tradisjonen hadde vært at trearkitekturen skulle etterligne murbygninger i farge og form. Nå skulle den vise sin ekthet og natur. På samme måte tok man avstand fra de bundne symmetriske hageidealene, og lot naturen selv være forbilde i utformingen av landskapelig anlagte hager. Behovet for ekthet kom også til uttrykk gjennom økt interesse for røtter og opphav, for nasjonal identitet. I stadig økende grad søkte man inspirasjon i egne forfedres byggestil fremfor i de klassiske kontinentale idealer.

Kapittel 6

Villaene i et historisk perspektiv

Det er nå gjort en presentasjon av hvordan Fannestranda på 1800-tallet utviklet seg til å bli et feriested for Kristiansunds fremgangsrike handelsmenn. Villa Retiro og Villa Kviltorp er trukket frem som eksempler på periodens tilvekst av sommervillaer i sveitserstil. Videre er det gitt et innblikk i tidens tenkning omkring sunnhet og helse, og hvordan ideene lå til grunn for den sommervillakultur som oppstod på forskjellige steder i Europa. På dette grunnlag er det med kunnskap om sommervillaen som bygningstype, og om hvordan dens idé speiles i arkitekturen, mulig å sette de to villaene Retiro og Kviltorp inn i en arkitekturhistorisk, samt sosial- og idéhistorisk sammenheng.

6.1 Som del av en nasjonal og internasjonal tradisjon

På hvilken måte var så Villa Retiro og Villa Kviltorp en del av en større nasjonal og internasjonal sommervillatradisjon?

Det verket som mest dyptgående studerer 1800-tallets sommervilla som bygningstype er docent i konstavetenskap Ann Katrin Phil Atmers doktoravhandling fra 1987, *Sommarnöjet i skärgården*. Med utgangspunkt i sommerbebyggelse i Stockholms indre skjærgård mellom 1860 og 1915 har Atmer undersøkt bygningstypens fremvekst, utbredelse og form. På grunnlag av undersøkelsen sammenfatter hun en rekke betegnende trekk for sommervillaen som bygningstype. Det svenske fagmiljøet på 1800-tallet – med sin livsnerve i Stockholm – var som vi har sett retningsgivende for byggekunsten også i Norge. På denne bakgrunn kan det med utgangspunkt i Atmers sammenfatning gjøres en undersøkelse av Villa Retiro og Villa Kviltorps delaktighet i en større sommervillatradisjon i tiden.

Atmer presenterer sommervillaen over fem punkter: *Husets läge och orientering*, *Husets storlek*, *Något om byggnadsteknik*, *Husets inre* og *Trädgårdsanläggningar*.¹⁰⁵

Husets beliggenhet og orientering

I undersøkelsen av bebyggelsen i Stockholms indre skjærgård kommer det frem at villaenes plassering i hovedsak ble lagt til et høyt og tørt sted der omkringliggende skog eller naturlige høydedrag skjermet for vind. Det var ofte jordstykker ubrukbare for dyrking som ble benyttet.

---

¹⁰⁵ Atmer, *Sommarnöjet i skärgården*, 459 – 520.

Overkommelig avstand til Stockholm, nærhet til kommunikasjonsveier og utsikt over vannet var viktige kriterier i valget av tomt. Villaens hovedfasade med tilsluttende veranda vendte alltid mot vannet, som i skjærgården også var innfartsveien til boligene. Framsiden hadde den rikeste dekoren og var slik villaens representative side, mens baksiden som vendte mot hagen var preget av en mer intim, hverdagslig atmosfære. Også mellom husets hovedfasade og strandkanten ble det anlagt et lite strekk hage. Dette gav betrakteren fra verandaen et lengre perspektiv enn hvis huset lå helt nede ved vannet. I følge arkitekturteoretikernes anbefalinger var den beste orientering av villaen sørvendt. Atmer konstaterer at grunnet geografiske forutsetninger i Stockholms skjærgård kom et stort antall av de undersøkte villaene likevel til å vende sine hovedfasader mot nord for å beholde utsikten over vannet.¹⁰⁶

Trekkene sammenfaller i stor grad med de to villaene på Fannestrand. Både Villa Retiro og Villa Kviltorp ble lagt i skogkledd sydhelling mot fjorden. Her lå husene på naturlige høydedrag med åssiden i ryggen, lunt og godt skjermet for nordavinden, og med utsikt over vannet. Vi vet at Retiros tomt ble skilt ut fra Tøndergård tidlig på 1870-tallet og at det var ca. 60 mål av Fannestrandas mest uryddige utmark Johnsen kjøpte.¹⁰⁷ Kviltorptomten var også utmark, inkludert to fraflyttede husmannsplasser.¹⁰⁸ Hvorvidt årsaken til utparselleringen var at områdene var dårlig egnet til dyrking er vanskelig å fastslå. Nærhet til by og kommunikasjonsveier var videre et sammenfallende trekk. Fannestrandsveien med den mils lange alleen var Moldes innfartsvei til lands. Mange kom også sjøveien til byen. Med hovedfasaden vendt mot både veien og vannet fikk villaene slik en representativ framside mot omverdenen. Både Johnsen og Astrup fikk anlagt blomsterhage foran huset ned mot alleen og vannet. Fra verandaene kunne man slik nyte utsikten over fjorden og fjellene i et lengre perspektiv, som Atmer beskriver det også for stockholmsvillaene. Blomsterhagen skulle også skape en vakker ramme omkring huset med tanke på de mange beskuet villaen fra veien.

Husets størrelse

Atmer finner at sommervillaenes størrelse kunne være svært varierende med grunnflater fra omkring 100 m² til nærmere 300m² på de aller største. Hun fremhever at når boligens størrelse skal bedømmes er det en fordel å vite noe om for hvilket behov den ble bygd. Hvor stor familien var og hvor mange som utover denne inngikk i husholdet. Merkverdig er det at

---

¹⁰⁶ Ibid., 459 – 460.

¹⁰⁷ Olafsen – Holm, *Bolsøyboka*, bd 3, 436 (kapittel skrevet av gartner J. Chr. Jacobsen).

¹⁰⁸ Austigard, "Kviltorp 100 år: Frå feriestad til Bydel", 54.

det ikke kan ses noen størrelsesforskjell på villaene som var beregnet for én familie og de som var beregnet for to. Tofamilievillaene må derfor ha vært betydelig trangere å bo i. Noen nevneverdig størrelsesforskjell fantes heller ikke mellom de asymmetriske og de rektangulære villaene. Om sistnevnte kommenterer Atmer at målet 9×13 m ofte gikk igjen i grunnflaten. Dette påpeker hun kan jamføres med arkitekt Löfvenskiölds *Landthus för Ståndspersoner* i *Landtmannabyggnader* fra 1865-70. Hun konstaterer slik at man holdt seg til anbefalingen om målforholdet 2:3.¹⁰⁹

Flatemålet for Villa Retiro ekskludert verandaene var 272 m^2 , blomsterhus og entré medregnet. Sett i forhold til villaene i Stockholms skjærgård befant Johnsens villa seg slik blant de større. Huset hadde to plan, loft og delvis innredet kjeller. Vi vet at villaen skulle romme en stor familie med tolv barn, samt tjenestepersonal. Det må også tas med i beregningen at slekt og venner skulle innlosjeres fra tid til annen. Gartneren hadde egen bolig ved siden av hovedhuset.

Villa Kviltorp hadde en grunnflate på hele 306 m^2 ekskludert verandaene. Villaen var i tillegg oppført i tre plan og hadde loft og full kjeller. Kviltorp må slik kunne anses som en av de virkelig store i sitt slag. I tillegg var det oppført både gjestebolig og gartnerbolig på eiendommen. Ekteparet Astrup hadde ni barn. Selv medregnet tjenestepersonal og gjestende slekt og venner må det likevel ha vært romslig i sommerboligen.

Bygningsteknikk

Grunnmuren var som regel av hugget og fuget naturstein. Den var sjelden høyere enn $1 \frac{1}{2}$ meter. Ofte var deler av sokkelen innredet med kjellerrom, mens resten var lavere krypkjeller. Noen av sommervillaene hadde større kjellere hvor kjøkken og kjøkkenkammer ble plassert. Verandaens nedre del bestod gjerne av trevegger på steinsokkel. Denne delen ble ofte benyttet til oppbevaring av for eksempel hageredskaper.¹¹⁰

Mange sommervillaer var i følge Atmer trolig oppført i tømmer som også var det Edelsvård og Löfvenskiöld foreslo i sine skrifter. Bruken av plank ser imidlertid også ut til å ha vært vanlig. Det er mulig at materialet ble ansett som særlig egnet for sommerbebyggelse da behovet for varmebestandighet i disse husene var mindre.

Det vanligste var stående plank med tretoms bredde. Som moteksempel trekker Atmer frem eksklusive Villa Dalen på Velamsund med plank i 10-12 tommers bredde og 3 tommers

---

¹⁰⁹ Atmer, *Sommarnöjet i skärgården*, 460 – 461.

¹¹⁰ Ibid., 462 – 463.

tykkelse. Hun betegner materialene her som uvanlige og av høyeste kvalitet. Det var svært vanlig å gjenbruke gamle bygningsmaterialer. Bekledningen var som oftest liggende panel med unntak av kvistetasjonen hvor den i de fleste tilfeller var stående.¹¹¹

Det vanligste taktekket var blikkplater eller trespon. I noen tilfeller ble også asfaltapp brukt. Tegltak ble vanlig for sommervillaene først etter århundreskiftet. Store takutstikk med synlige profilerte sperrer preget samtlige av de undersøkte villaene.¹¹²

Ornamenteringen ble utført etter sveitserstilens prinsipper med gavlen som rommet for den største utfoldelse og kreativitet i snekkerarbeidet. Over gavlgesimsen var det vanlig å pryde taket med hjørnedekorasjoner og gavlbrand. Verandaer, samt dør- og vindusomramninger var også rikt dekorert. Formvariasjonene var svært store, men motivene ble alltid hentet fra plante- og dyreverdenen eller geometrien. Et element som gikk igjen var avfasing av stolpenes hjørner, noe som skulle gi en vakrere lysføring. Ikke sjelden ble avfasningene markert med kontrastfarge.¹¹³

Vinduene viste også stor variasjon. Det vanligste var høye rektangulære tofagsvinduer hvor hvert av fagene var delt i tre med sprosser. T-post- og krysspostvinduer var også vanlig. Ofte blandet man ulike vindustyper på samme hus. Kvistetasjonens vinduer skilte seg gjerne fra hovedetasjens med former tilpasset takvinkelen.

I følge Löfvenskiöld og Edelvärds anbefalinger burde villaen settes i en farge som lignet treverkets. Helst hadde de sett at den fikk stå umalt, men dette lot seg ikke gjøre. Toner mot brunt og okergult slo derfor igjennom. Man ønsket også å fremheve ornamentene og konstruksjonene, og brukte til disse sterke kontrastfarger. Både lyse og mørke kontrastfarger ble benyttet, alt etter vegglivets farge. Atmer finner at det parallelt med de treverklignende fargenes gjennomslag også var vanlig å male villaen i lyse pastellfarger som gult, grønt og rosa.

Vi finner at likt stockholmsvillaene var både Retiros og Kviltorps grunnmur av hugget og fuget naturstein. For Kviltorp opplyses det i branntaksten at muren innvendig bestod av murstein. Begge steder var det innredet kjeller. I Villa Retiro var deler av den krypkjeller, mens den i Villa Kviltorp var fullt utbygd. Begge variantene var å finne i Stockholms skjærgård. Kviltorp hadde kammer og kjøkken med egen inngang innredet i kjelleren, og rom

---

¹¹¹ Ibid., 463 – 466, 468 – 470.

¹¹² Ibid., 466 – 468.

¹¹³ Ibid., 470 – 480.

for oppbevaring i verandaens sokkel. Ytterligere to trekk som kan jamføres med Atmers beskrivelse.

Foruten tårnets øverste etasje, gjennomgangsbygningen og entreen som var i bindingsverk, var Villa Retiro oppført i tømmer. Bekledningen over det hele var stående panel. Atmer finner at tømmer og plank var de vanligste bygningsmaterialene for sommervillaer. Tømmer ble også benyttet i Kviltorps første plan. Som vi vet gjennomgikk Villa Kviltorp to byggetrinn hvorav det første etter all sannsynlighet var gjenoppføringen av en tømmervilla i halvannet plan, fraktet fra Sverige. Da Astrup valgte å utvide med en etasje til ble dette gjort i plank. Atmer poengterer at Villa Dalens plank i dimensjonen 10-12 × 3 tommer var av uvanlig høy kvalitet sett i forhold til normalen med tretoms bredde. Når vi da vet at Villa Kviltorps dobbelpløyde plank hadde dimensjonen 9 × 3 tommer forstår vi at det her var snakk om materialer av høyeste kvalitet. Også Kviltorps bekledning sammenfaller med Atmers beskrivelse, liggende panel over det hele bortsett fra i kvistetasjen hvor den var stående.

Med tekket av *fasettskifer* skiller taket på Kviltorp seg fra beskrivelsen. Atmer nevner ikke skifertak for sommervillaene i Stockholm. Spontak ser derimot ikke til å ha vært uvanlig. På Retiro ble det benyttet trespon kokt i vitriol som gav en grå farge. Jens Christian Eldal bemerker i sin doktoravhandling at dette var et spesielt trekk, og at det var felles for flere villaer på Fannestranda.¹¹⁴

Både Retiro og Kviltorp var ornamentert etter sveitserstilens prinsipper, på samme måte som stockholmsvillaene. Stor grad av individualitet preget uttrykket for de to, men formene var alle hentet fra planteverdenen eller geometrien. Begge steder finner vi avfasede stolpehjørner, både i verandakonstruksjonen og i de mer dekorative elementene.

Krysspost- og T-postvindue ser ut til å ha hatt stort gjennomslag på Fannestranda. Både Grand Hotel og alle sveitervillaene langs stranda ble oppført med vinduer i en av disse typene. Det sprossede tofagsvinduet Atmer fremholder som det vanligste, er lite representert, men vi finner det i både Retiros og Kviltorps gartnerbolig. Hovedbygningene hadde begge steder krysspostvinduer, men også andre vindusformer var å finne. Særlig gjaldt dette gavlveggene og tilbyggene. På samme måte som *vindustypene* er også blandingen av disse slik et sammenfallende trekk mellom fannestrandsvillaene og villaene i Stockholms skjærgård.

---

¹¹⁴ Eldal, *Historisme i tre*, 159.

Fargesetting er vanskelig å fastslå når huset ikke lenger står og fotografiene er i svart – hvitt. Dette er situasjonen for Villa Kviltorp. De tidligste bildene av villaen etter andre byggetrinn viser at vegglivet har en lys, kanskje helt hvit farge, mens gerikter, konstruksjonselementer, snekkerglede og vindusrammer er satt i en mørk kontrastfarge. I følge Jon Brønne i boken *Gamle trehus* var en ikke uvanlig fargesammensetting for sveitserarkitektur i perioden 1860 – 1910 hvitt panel mot mørkebrune detaljer.¹¹⁵ Det er mulig at dette var Villa Kviltorps tidligste farger. Sett i forhold til Atmers undersøkelser i stockholmsområdet faller Astrups villa slik litt utenom. Kontrastfargesettingen er på den annen side ett likhetstrekk. Villa Retiro faller inn i gruppen av pastellfargede sveitservillaer. Fotografiene viser en lys panelfarge mot hvite gerikter og konstruksjonselementer, samt mørke vindusrammer, og snekkerglede sannsynligvis i grått eller panelfargen. De mørke vindusrammene kan ha vært røde eller brune, mens den lyse fargen i vegglivet trolig var rosa slik gartnerboligen er fremdeles i dag. Det er mulig at hovedbygningen hadde en lysere tone enn gartnerboligen. Bjørnstjerne Bjørnson avlegger Retiro en visitt 13. februar 1877. Samme dag skriver han et brev til sin venn Christian Johnsen hvor han uttrykker *sin* mening om saken:

(...) *Huset har lidt af sukker-bager-stilen; men helheden er så nysselig, at den bærer det. Huset ved siden af hoved-bygningen må males med en annen farve æn hoved-bygningen; hællere med en mørkere æn med en lysere. (...)*¹¹⁶

Husets indre

Det var store likheter mellom sommervillaens og byhusets indre påpeker Atmer. Romfunksjonene var stort sett de samme, og fordelingen av rommene likeså. Den store forskjellen stod verandaen for.

Entreen var som regel lagt til husets bakside. Ofte via en mindre veranda kom man inn i *forstuen*, eller i de større villaene *hallen*. En stor trapp som ledet til overetasjen befant seg gjerne her. Fra forstuen eller hallen var det i de fleste tilfeller direkte tilgang til *kjøkkenet* i de villaene hvor dette lå på grunnplanet.¹¹⁷

---

¹¹⁵ Tore Drange, Hans Olaf Aanensen og Jon Brønne, *Gamle trehus: Historikk, reparasjon og vedlikehold* 6. opplag (Oslo: Gyldendal, 2003), 355.

¹¹⁶ Brev fra Bjørnstjerne Bjørnson til Christian Johnsen 13.2.1877. Utlånt av etterkommer og tidligere eier av Retiro, Mette Johnsen Bonne. (Datoen 13.2.1887 er påskrevet brevet i senere tid, men må være en skrivefeil. Brevets innhold antyder at Bjørnson ikke tidligere har sett Villa Retiro, men et telegram datert 13.2.1877, fra Bjørnson til Johnsen, viser at Bjørnson er ankommet Molde og er på vei til Retiro).

¹¹⁷ Atmer, *Sommarnöjet i skärgården*, 487 – 488.

Også *salen*, det store rommet med utgang til verandaen på fremsiden, lå i direkte kontakt med forstuen/hallen. Atmer betegner salen som sommervillaens viktigste rom. Først og fremst var dette spisesal, men det var også sted for en hel del praktiske sysler. Samtidig fungerte salen som selskapsrom med plass for dans og spill. Pianoet var ofte plassert her. Noen steder ser man imidlertid at salen kun hadde funksjon som spisesal. Dette gjaldt gjerne de større villaene som hadde flere rom med ulike funksjoner. Salen var svært ofte enhetlig innredet med møbler av samme type. Stram nyrenessanse i mørkt tre med rottingseter var en gjenganger.¹¹⁸

I tillegg til salen hadde de fleste sommervillaene en *salong*. Dette var et finere selskapsrom, ofte med noe mindre størrelse enn salen. Atmosfæren her var lysere og lettere med et mer rokokkoinspirert interiør, bekvemt innredet med stoppede møbler i polert eller bonet edeltre. Ofte var det svært mange møbler som rundt omkring i rommet var samlet i mindre grupper. Ikke skjeden var pianoet også plassert i salongen.¹¹⁹

Avhengig av villaens størrelse var det ofte flere selskapsrom. Dette kunne være ytterligere en salong, eller det kunne være *kabinett*, *jaktrom* eller *hagestue*. *Arbeidsværelset* til herren i huset hadde funksjon som oppholdsrom for mennene.¹²⁰

Verandaen regnes til selskapsrommene. Her samlet man seg til måltider og sosialt samvær utendørs. Atmer peker på verandaen som den bygningsdel som gjorde villaene til *sommervillaer*. Formidleren mellom inne og ute, elementet som ledet hagen inn i huset. Verandaen kunne være åpen eller innglasset. De åpne fikk gjerne satt inn glass på sidene og ble møblert med lette møbler som enkelt kunne flyttes. Svært ofte kurvmøbler. Innglassing ble vanligere mot århundreskiftet.¹²¹

Soverommene var i samsvar med det engelske boligidealet oftest plassert i overetasjen. I tillegg til foreldrenes soverom og ett eller flere barnerom, hadde så godt som alle villaene også minst ett gjesterom.¹²²

Kjøkkenet lå som regel mot husets bakside, mot gårdsplassen og gjerne i et hjørne slik at det kunne ha en egen entré. I de tilfellene hvor kjøkkenet ble lagt i kjelleren var det installert matheis som fraktet maten opp til spisesalen. Kjøkkenet lå sjelden med direkte kontakt til spisesalen. Som oftest lå et mindre anretningsrom mellom disse.

Kjøkkenpersonalet bodde sammen i et rom ved siden av. I de største villaene hvor det var

---

¹¹⁸ Ibid., 488 – 493.

¹¹⁹ Ibid., 493 – 495.

¹²⁰ Ibid., 495.

¹²¹ Ibid., 495 – 499.

¹²² Ibid., 499 – 500.

plass til kjøkkentrapp, bodde personalet gjerne i overetasjen. I arkitekturteorien var det anbefalt at kjøkkenet ble lagt mot nord.¹²³

Både Retiro og Kviltorp var av de store villaene utstyrt med hall. I Villa Retiro kom man inn i hallen via et entrétilbygg med dør fra gårdsplassen. Også i Villa Kviltorp kom man inn fra gårdsplassen på husets bakside via en overbygd veranda. For begge villaene gjaldt at en større trapp befant seg i hallen, og at det var direkte tilgang til spisesalen. På Kviltorp var hallen i to plan med spisesal og selskapsrom tilsluttet i annen etasje. Her samsvarer mye med Atmers beskrivelse. Det som derimot ikke gjelder for verken Retiro eller Kviltorp er at kjøkkenet lå i direkte kontakt med hallen.

Salen på Retiro lå ikke mot sør med utgang til verandaen, men mot nord. En årsak til dette kan være kjøkkenets plassering i det nordøstlige hjørnet og at avstanden herfra ville blitt for stor. Møblementet stemmer derimot nøyaktig med Atmers beskrivelse. Bord, stoler og vitrineskap i ulike fasonger, men av samme type: snirklete, men stram nyrenessanse i mørkt tre og rottingseter i stolene. Kviltorps sal var stor, sannsynligvis med en lengde på omkring ti meter. Den var plassert i annen etasjes østlige ende med utgang til verandaen mot øst. Møblementet var i mahogni.

Selskapsrommene på Retiro omfattet blant annet de to salongene mot sør. Det kan også antas at østfløyens sydvendte rom som i dag er bibliotek var Christian Johnsens arbeidsrom, og i så måte samlingssted for mennene. Hagestuen, beliggende mellom øst- og vestfløyen, innbefattes i følge Atmer også i selskapsrommene. Fotografiene som viser interiøret på Retiro er fra salongene.

Rommene er ledig innredet, med mange forskjellige møbler i små grupper, slik Atmer beskriver det for stockholmsvillaene. Et piano står i det ene hjørnet (Fig.12, s. 46). Vinduene mot hagen har lyse florlette blondegardiner (Fig.22). De lyse gardinene var i følge Atmer særegent for sommervillaen, og noe som skilte den fra villaen i byen.¹²⁴

Figur 22. Den sydvestlige salongen i Villa Retiro. De lette hvite gardinene var et særtrekk for sommervillaen.

¹²³ Ibid., 501 – 502.

¹²⁴ Ibid., 491.

På Kviltorp var det både salong, hagestue, arbeidsrom for statsråden og et lite kabinett mellom spisesalen og hagestuen. Foruten Astrups arbeidsrom lå selskapsrommene aksialt etter hverandre i enfilade langs hovedfasaden. Salongen – også kalt ”det røde kabinettet” – lå i villaens sørvestlige hjørnet. Ebba Haslund erindrer at det her var forgylte louis-seizemøbler med rødstripete silketrekk, isbjørnskinn på gulvet og et stort gullinnrammet portrett av statsråden.

Verandaene var viktige elementer i begge villaene. På Retiro løp verandaer langs hele villaens sørside og halve vestsida. Begge fløyene hadde i tillegg altaner i annen etasje på sørsiden, og hovedfløyen også på nordsiden. Verandaene var åpne, og i samsvar med Atmers beskrivelse ble det noen år etter oppføringen satt inn glass på sidene i den verandaen som mest ble benyttet til selskapsrom. Denne lå utenfor salongene mot sør. Fotografier fra verandaen viser kurvmøblelementet som også var vanlig i Stockholms skjærgård. I tillegg var verandaen på Retiro møblert med værbestandige bord og stoler i malt metall.

Også Villa Kviltorp hadde verandaer på alle sider. Mot sør i alle tre etasjer og mot øst, vest og nord i annen etasje. Gavlveggene mot øst og vest hadde i tillegg altaner i kvistetetasjen. Alle verandaene var åpne og uten innsatte glass på sidene. Fotografiene viser ikke møblelementet. I begge villaene ledet store trapper ned til blomsterhagen foran huset.

Jamfør tradisjonen i Stockholms indre skjærgård, og det engelske boligidealet, befant familiens soverom på Retiro seg i annen etasje. På Kviltorp var soverommene fordelt på første og tredje etasje. Kildene forteller at familiens soverom var på grunnplanet mens kvistetetasjen inneholdt gjesteværelser.

Både i Villa Retiro og Villa Kviltorp lå kjøkkenet med egen inngang mot gårdsplassen. På Retiro i hovedfløyens nordøstlige hjørne, med spiskammer og forgang. Villaen var utstyrt med baktrapp slik at tjenestepersonalet lett kunne bevege seg mellom kjøkkenet og tjenesteboligen på østfløyens annen etasje. Dette er i tråd med de opplysningene Atmer frembringer. Det Atmer ytterst sjelden finner er at kjøkkenet ligger i direkte kontakt med spisesalen slik som på Retiro. Det kan tenkes at det her måtte gjøres en prioritering mellom forgang og anretningsrom for å gi spisesalen ønsket størrelse. Det kan også tenkes at det mindre værelset med sentral plassering mellom kjøkkengangen og hallen ble benyttet til anretning. I Villa Kviltorp lå kjøkkenet som nevnt i kjelleren. Her var det også kjøkkengang, og beboelsesværelse for kjøkkenpersonalet. Trappeoppgang førte til første og andre etasje. Maten ble sendt opp til spisesalen med heis, og anretningsrom må antas å ha vært plassert i andre etasje mellom trappeoppgangen og spisesalen, med forbindelse til matheisen. Alle innretninger stemmer med Atmers beskrivelse.

Hageanlegget

Hageanlegget var en viktig del av sommervillaen. Undersøkelsen i Stockholms skjærgård viser at hagen i utforming var en videreutvikling av den engelske ”naturlige” hagen, med blant annet innslag av fransk og italiensk påvirkning. Selv om den i sin helhet var *anlagt* strebet man etter å etterligne naturens egne former. Kupert tomter var derfor et godt utgangspunkt. Sommervillaenes hager inneholdt tre mer eller mindre faste elementer: En *parkdel*, en *prydhave* og en *nyttehave*. Anleggene kan også deles inn i en *fri* del og en *dressert* del.

Parken tilhørte den frie delen og var preget av naturlige former, stier som slynget seg gjennom terrenget, store, gjerne gamle trær som kan ha stått der før villaen ble bygget, og små sitteplasser for den spaserende. Ofte hadde parken en liten sjø, en kunstig anlagt grotte, krocketbane eller kjelebane, lysthus og et eller flere utsiktspunkt.

Prydhagen og nyttehagen tilhørte den mer dresserte delen. Prydhagen bestod av gressplener, trær, busker og blomster i ordnede, men som oftest ikke symmetriske rabatter. Tidens sterke botaniske interesse kom her til uttrykk gjennom hyppige innslag av sjeldne og eksotiske planter. Prydhagen ble lagt nær bygningen for å skape en form- og fargerik ramme til denne. Sammen med parken tilhørte prydhagen den rekreative eller underholdende delen av hagen. Dekorering med kunstgjenstander som urner og skulpturer var vanlig og er et uttrykk for italiensk påvirkning.

Nyttehagen ble lagt på noe mer avstand fra villaen. Her ble det dyrket grønnsaker, frukt og bær. Til forskjell fra resten av hageanlegget var nyttehagen preget av symmetri, et innslag av fransk påvirkning. Symmetrien gav bedre oversikt og var her mer hensiktsmessig. Tilsluttet nyttehagen var gjerne bygninger som redskapsjul, drivhus, ishus og hønsegård.

Avslutningsvis bør det nevnes at eiendommene ofte hadde flere små villabygninger tilegnet gjester og tjenestepersonal hvorav *en* gjerne var gartnerbolig for fastboende gartner(e). Eiendommene var også utstyrt med brygge og ofte badehus i strandkanten.¹²⁵

Med hensyn til tomtearealet ser det ut til at Retiro og Kviltorp igjen befinner seg blant de største villaene sett i forhold til bebyggelsen i Stockholms indre skjærgård. Atmer trekker frem *Villa Sommarbo* med sine 90 mål som eksempel på sommervillaer med uvanlig stort tomteareal. Villa Kviltorps eiendom omfattet 100 mål og Villa Retiro omkring 60, senere utvidet til nær det dobbelte gjennom kjøpet av Tøndergård.

---

¹²⁵ Ibid., 504 – 517.

Slik bygningene på Retiro og Kviltorp hadde mange sammenfallende trekk med villaene i Stockholms skjærgård, ser vi at det også er mange likheter mellom hageanleggene. Fotografier og oversiktskart som foreligger for begge eiendommene viser at villahagene på Fannestranda, likt villahagene i Stockholms skjærgård, hadde sine forbilder i den engelske landskapsparken. Også innslagene av fransk og italiensk påvirkning er like.

Både Retiro og Kviltorp hadde en stor parkdel hvor stiene slynget seg ledig gjennom terrenget. Her var begge steder en liten sjø, *Atlantehavet* på Retiro og *Østersjøen* på Kviltorp, og på forhøyninger i terrenget var det anlagt utsiktsplasser. Villa Kviltorp hadde en utsiktspaviljong i parkens nordøstligste hjørne. Det finnes flest opplysninger om Retiroparken. Her vet vi at det fantes lekeplass, turnapparater og krocketbane, samt ni faste sitteplasser, dryppgrotte og humlegang.

Felles for de to villaene var blomsterhagen foran husets hovedfasade. Denne sammenfaller med Atmers beskrivelse av *prydhagen*. Her var det ordnede rabatter med fargerike blomster, busker og trær. Kildene forteller også at det begge steder var et mangfold av sjeldne plantesorter. Spredt omkring i Retiroparken var urner og flere titalls skulpturer. Den runde eller åttekantede fontenen i blomsterhagens midte fantes både på Retiro og på Kviltorp men er et element Atmer *ikke* nevner for sommervillaene i Stockholms skjærgård.

Også nyttehage fantes i de to anleggene på Fannestranda. Begge steder var den plassert nord for bygningene. På Kviltorp lå kjøkkenhagen forholdsvis langt unna med et parkområde, samt hønsegård, drivhus og stall mellom denne og villaen. Ishusene lå lenger sør, på villaens østside mot Østersjøen. Frukthagen på Retiro var plassert langt fra bygningene, mens kjøkken- og bærhagen lå nærmere. Sistnevnte stikker seg ut på kartet med en kantet form i det ellers myke. Dette stemmer overens med Atmers beskrivelse av nyttehagen som det sted der den franske eller *geometriske* stilen fikk overleve. Retiros drivhus lå et stykke vest for villaen og ikke i sammenheng med nyttehagen. Ishuset på samme måte mot øst.

Nede ved fjorden vet vi at Villa Kviltorp hadde brygge og naust med badehus.¹²⁶

Villa Retiro og Villa Kviltorp sammenholdt med Ann Katrin Phil Atmers analyse av sommervillaene i Stockholms indre skjærgård viser at det i største grad finnes sammenfallende trekk, både arkitektonisk og innholdsmessig. Det kan på denne bakgrunn fastslås at de to sommervillaene på Fannestranda var del av den samme tradisjon som villaene i Stockholms skjærgård, og slik del av en større nasjonal og internasjonal arkitekturbevegelse.

---

¹²⁶ Haslund, *Som plommen i egget*, 67.

Det fremkommer samtidig at Christian Johnsens og Hans Rasmus Astrups sommervillaer befant seg blant de arealmessig største innenfor sin bygningstype. For Villa Kviltorp viser undersøkelsen videre at bygningsmaterialene var av uvanlig høy kvalitet.

6.2 Arkitekturen som uttrykk for tankene i tiden

Som det kommer frem av kapittel 5 var 1800-tallets sommervilla et resultat av, og et svar på en rekke behov som vokste frem av nye tanker og ideer rundt århundrets midte. Arkitekturen speiler villaens funksjon og funksjonen følger naturlig av hvilke behov villaen skulle dekke. Arkitekturen blir på denne måten et uttrykk for tankene i tiden. På hvilken måte finner vi så ideene igjen i Villa Retiro og Villa Kviltorps form?

For å finne svar på spørsmålet er det hensiktsmessig å bruke de fire punktene fra foregående kapittel. Disse oppsummerer noen viktige behov som lå til grunn for sommervillaens fremvekst: 1. *Sunnere bomiljø*, 2. *Rekreasjon og inspirasjon*, 3. *Fornøyelse* og 4. *Ekthet*.

Sunnere bomiljø

Behovet for et sunnere bomiljø vokste som vi har sett frem blant annet av ny kunnskap om helsemessige risikofaktorer. Behovene ble videre forsøkt dekket gjennom ulike tiltak for økt boligstandard.

Friskere luft innendørs var ett av målene. I de to villaene på Fannestranda er det lagt vekt på etasjehøyden. Store rom med god høyde under taket gav luftighet og bedre sirkulasjon, og var en måte å møte dette behovet på. Videre gav de store dør- og vindusåpningene vi finner i begge villaene bedre muligheter for utlufting. Svært mange av fotografiene fra Villa Retiro viser både vinduer og dører på vidt gap. Man må kunne anta at de sommerstid stod åpne hele dagen for å gi gjennomstrømning av luft i huset. På Kviltorp ble det lagt full kjeller under hele huset. Høyere grunnmur og kjeller under hele huset var et annet tiltak for friskere luft. På denne måten hindret man dårlig luft som følge av fukt i treverket.

Store vindusflater lot også lyset slippe inn i større grad. I tillegg til friskere luft var mer lys en del av målsetningen for økt boligstandard. Den sydvendte orienteringen av villaene gav maksimal utnyttelse av solstrålene. Tynne hvite gardinene som fantes både på Retiro og Kviltorp var gjennomskinnelige og gav en lys og lett atmosfære i stuene. Som Atmer påpeker var de hvite gardinene typisk for sommervillaen, og noe som skilte den fra villaen i byen. Retiros hagestue hadde glass i hele taket og i veggen mot sør. Med lufteglugger og mulighet

for å åpne opp store dører til verandaen fikk hagestuen slik tilnærmet utendørsforhold med hensyn til lys og luft.

I begge villaene var verandaene viktige og fremskutte elementer. Kunnskapen om menneskets behov for frisk luft og mye lys førte til at man i større grad tilrettela for opphold utendørs. Verandaen er gjennom sin funksjon slik et arkitektonisk uttrykk for tanken om menneskets genuine tilhørighet i naturen. Av samme grunn var også hagene viktige oppholdsrom for familiene på Fannestrand. Paviljonger, sittegrupper og hageganger, de elementer som la til rette for utendørs tilværelse, kan derfor sees som et uttrykk for den samme tanken.

Rent vann var et tredje mål i planen for et sunnere bomiljø. Man var opptatt av generell hygiene og at drikkevannet skulle være av god kvalitet. Beliggenheten utenfor tettbygde strøk gav naturlig tilgang på rent vann. På Kviltorp ble det anlagt vannbasseng på høydedraget mot nord. Vannet ble pumpet opp fra Katthola, en liten innsjø nord for eiendommen, og vannledninger førte vannet ned til villaen og gjennom alle dens etasjer. Også Villa Retiro hadde så tidlig som i 1876 vannledning gjennom alle etasjer. Før århundreskiftet var slik teknisk utrustning i følge Atmer forholdsvis uvanlig for sommervillaer.

Rekreasjon og inspirasjon

Kære, kære, kære Johnsen!

Jo, du har ræet; udsigten fra tårnet i Retiro er større æn den over Neapel. Den siste har en annen sort ynde; men på langt nær ikke denne højhed; ej hæller den rigdom. Jeg har aldrig set magen! (...)

*Bjørnstjerne Bjørnson*¹²⁷

Sunnhetsfokuset ledet som vi har sett til en bevissthet om helse også på det mentale plan. I tillegg til behovet for sunnere bomiljø vokste det frem et behov for hvile og rekreasjon. Sommervillaen ble stedet der man kunne trekke seg tilbake fra arbeidet, finne nye krefter og la seg inspirere av naturens skjønnhet. Tårnet i Villa Retiro er et arkitektonisk element som blant annet uttrykker tanken om rekreasjon og inspirasjon i utsikten over vakker natur. Bjørnstjerne Bjørnson lot seg tydelig både imponere og inspirere.

---

¹²⁷ Brev fra Bjørnstjerne Bjørnson til Christian Johnsen 13.2.1877. Utlånt av etterkommer og tidligere eier av Retiro, Mette Johnsen Bonne. (Datoen 13.2.1887 er påskrevet brevet i senere tid, men må være en skrivefeil. Brevets innhold antyder at Bjørnson ikke tidligere har sett Villa Retiro, men et telegram datert 13.2.1877, fra Bjørnson til Johnsen, viser at Bjørnson er ankommet Molde og er på vei til Retiro).

De elementer som bidro til å skape en behagelig og inspirerende atmosfære på landstedet befinner seg innenfor samme kategori.

Den landtbrukande herremannen på smågårderna försmår icke heller, hvarken den upphöjda altanen, som vidgar hans synskrets, eller det doftande blomsterfönsteret, eller den skuggifvande verandan, och allra minst lemnar han obegagnad den naturförsköningskonst, hvarigenom hemmet förlänas sitt största behag.¹²⁸

Blomstrende hager, sildrende vann, eksotiske planter, urner og skulpturer, fontener, vannspeil og forskjønnende arkitektoniske bygningsdeler var uttrykk for tanken om sjelelig hvile og ernæring i vakre omgivelser.

Behagelige interiører og inspirasjonskilder som oppbyggende litteratur og kunst spilte en viktig rolle innendørs. Statsråd Astrup var en ivrig kunstsamler, og eier av verdifulle malerier av kunstnere som *Tidemand*, *Gude*, *Edvard Bergh* og *Winge*¹²⁹, *Werenskiöld* og *Skredsvig*.¹³⁰

Inspirasjon ble også hentet gjennom naturopplevelser i nærområdet. Beliggenheten langs Fannefjorden, med fjordarmene, fjellheimen og skjærgården som nærmeste nabo er derfor et trekk som på samme måte knyttes til behovet for rekreasjon og inspirasjon. Astrup var svært begeistret over naturen i området. 15. april 1893 skriver han et brev til sin venn forfatteren Jonas Lie, hvor han inviterer til et inspirasjonsbesøk på Kviltorp:

*Jeg har en liten dampbåt, og med den kunne vi gjøre utfarter ... Og så ville jeg sette Dem igjen på Ohna fyr under et par dage, - sette Dem igjen alene der ute i havet blant fiskerfolket og hvorfra der haves et kyst-perpektiv som få steder på jorden. (...) så kunne vi se på disse nyoppdagede fjorder som Geiranger, Hjørundfjord etc. Jeg er viss på at De skulle få så mange gode ideer der så at det for meg kunne bli anledning til å spekulere i trykkpapir!*¹³¹

Fornøyelse

I tillegg til å være et sted for tilbaketrekning og hvile, var sommervillaen i aller høyeste grad også et sted for fornøyelse. Som Arne Lie Christensen fremhever i sin artikkel i *Byggekunst* ble kjernefamilien i tiden fremholdt som den ideelle livsform, og sommervillaen som den

¹²⁸ Löfvenskiöld, *Landtmannabyggnader*, 48.

¹²⁹ O. Delphin Amundsen, *Slekten Astrup fra Astrupgaard: gjennom 550 år*, 2. ajourførte og utvidede utgave (Oslo: Merkur boktr., 1955), 118.

¹³⁰ Francis Bull, *Talt og Skrevet* (Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1956), 174.

¹³¹ Sevåg, *Statsråd H. R. Astrup*, 256.

ideelle ramme omkring denne.¹³² Tilretteleggelsen for sosialt samvær med familie og venner stod derfor sentralt i utformingen av landstedet. I Villa Kviltorp ble hele kvistetasjen innredet for losjering av gjestende slekt og venner. Familiens soverom ble lagt på grunnplanet. I tillegg ble et eget gjestehus reist ved siden av hovedbygningen. Både på Kviltorp og Retiro ble oppholdsrom som stuer, salonger og spisesaler gjort rommelige med plass for mange mennesker. Uttrekkbare spisebord gjorde det mulig å ha flere enn familien til bords. Et slikt bord befinner seg på Retiro etter familien Johnsen fremdeles i dag. I den store spisesalen på Kviltorp var det i følge Gun Heggstad hele 48 stoler rundt det store bordet.

Den elegante spisesalen var dekket til fest. Den var i mahogny – et stort bord med 48 skjønne stoler. (...) Vi gjester – store og små i alle aldre og generasjoner – hadde lange kjoler, smoking og matrosdresser. (...) Så gikk døren opp til spisesalen. Orkesteret som alltid ble brukt der inne, bestod av Hammond Wolff og Ester Midthaug – fiolin og piano, spilte en feiende polonese. Stemningen var høy da vi alle marsjerte inn og fant våre plasser etter å ha gått en ekstra runde rundt bordet.¹³³

De elementer som bidro til å gjøre sommervillaen til et sted for sosialt samvær og selskapsliv uttrykker villaens funksjon som fornøylessted. Herunder tilkommer eksempelvis veranda- og hagemøblement, hageganger til parkvandring, sitteplasser, krocketbane, turnapparater og lekeplass. Kjøkkenets kapasitet hadde betydning for muligheten til å holde selskaper, og benyttelsen av tjenestepersonell frigjorde familiens medlemmer for arbeid på sommerstedet. Drivhusenes funksjon som oppallssted for dekorasjonsplanter til selskapsbruk, gjør også disse til uttrykk for fornøylesaspektet ved sommervillaen.

Ekthet

Som beskrevet i kapittel 5 vokste det av fokuset på sunnhet i det rene og naturlige frem en verdsettelse av det ekte og utilslørte. Behovet for ekthet fikk blant annet følger for tankegangen omkring arkitektens form. Trebygningene skulle ikke lenger være etterligninger av murbygninger slik tradisjonen hadde vært i mange år, men vise sin egen natur. I villaene på Fannestranda kommer tanken blant annet til uttrykk gjennom aksentueringen av bygningenes konstruksjonselementer. Sveitserstilen er uløselig knyttet til tanken om ekthet.

---

¹³² Christensen, "Sveitserstilens språk", 7.

¹³³ Austigard, "Kviltorp 100 år: Frå feriestad til Bydel", 64 – 65.

Interiørbildene fra salongen i Villa Retiro viser tømmervegger hvor man har latt det naturlige treverket eksponere. Dette stiller seg i kontrast til salongene i Johnsens fastbolig hvor brystningspaneler og sjablongdekor preget interiørene. Johnsens økonomiske situasjon tilsier at uttrykket i sommervillaen var et bevisst valg. Treverkets fremtreden kan derfor være tegn på at han i sommervillaen etterstrebet et mer naturlig uttrykk samsvarende med villaens funksjon som rekreasjonssted, og med dens landlige beliggenhet.

Behovet for ekthet førte som nevnt også til økt interesse for røtter og opphav, søken etter nasjonal identitet.

I det største gjesteværelset, som vi fikk, var der eventyrtegninger i taket, utskårne veggfaste senger, en egen godlukt av treverk.¹³⁴

Det finnes få kilder som beskriver interiøret i Villa Kviltorp, men Ebba Haslunds barndomsopplevelse av gjesteværelset i kvistetasjonen vitner om nasjonalromantikk sterkt til stede.

Til sist skal hageanleggenes form trekkes frem som uttrykk for ekthetsaspektet ved landstedene. På samme måte som man forkastet etterligningen av murbygninger skjedde samtidig en avstandtagen fra de bundne, symmetriske hageidealene. Naturen selv skulle nå være forbildet. Omvekslingsprinsippet ble viktig. Flest fotografier finnes fra Retiroparken. Fotografiene viser at de ulike delene av parken er svært forskjellige. Kuperinger i terrenget, hekkplanting og slyngede hageganger bidro til å gjøre parkvandringen full av overraskelser, slik naturen selv er full av overraskelser. Innsjøen ”Atlantehavet” ble gravd ut i naturtro form med vikar og to små øyer.

I følge Atmer ble omvekslingsprinsippet understreket ved at man la innkjørselen litt på skrå, til siden for villaen. På denne måten ville de ankommende få øye på huset først fra siden, så forsvant det kanskje bak en tretopp, kom fram igjen i endret fasong, for så til slutt å vise sin fasade.¹³⁵ Barokkhagens aksiale oppkjørsel mot hovedfasaden til kontrast. Den skråstilte innkjørselen er representert både i Villa Retiro og Villa Kviltorp.

---

¹³⁴ Haslund, *Som plommen i egget*, 67.

¹³⁵ Atmer, *Sommarnöjet i skärgården*, 508.

Avslutning

Sommervillakulturens fremvekst på Fannestranda omkring 1870 hadde sin årsak i ulike forhold som er behandlet i denne oppgaven. Med utgangspunkt i spørsmålene som ble stilt i innledningen kan følgende oppsummeres:

1. Hvilke historiske, geografiske og biografiske forhold lå til grunn for kulturen som oppstod på Fannestranda? Hvem var de som bygde, og hvorfor valgte de dette stedet?

Det som gjorde det økonomisk mulig å bygge sommervillaer av den klasse som Johnsens og Astrups villaer representerer, var de gode tidene i handelsnæringen i Kristiansund. De spanske tollendringene omkring 1830 gav muligheter for direktehandel mellom Kristiansund og Spania, på spanske skuter. Tidligere hadde varene gått på norske skuter om Bergen før de krysset havet. Direktehandelen bidro til sterk økonomisk vekst i nordmørsbyen, og særlig handelen med klippfisk var pengeinnbringende. Mange av byens forretningsmenn ble på kort tid svært rike. Flere av dem valgte å bruke deler av rikdommen på å bygge en sommervilla i landlige omgivelser. Fannestranda utenfor Molde var et godt egnet sted.

Fannestrandas historie som det sted der amtmann Even Hammers fysiokratiske ideer ble satt til live, viser at grunnlaget for stedets utvikling som villastrøk og hagebruksområde ble lagt lenge før kristiansunderne kom. De tolv kondisjonerte brukene etter Amtmann Hammers tid satte sitt preg på strandstykket og gjorde det til et vakkert og veldyrket sted, et attraktivt område for villabebyggelse. Stagnasjonen i Molde omkring 1867 gjorde det lett for de pengesterke kristiansunderne å få kjøpe tomter og bruk.

Kristiansund ligger på fire øyer uti havgapet og er en værhard kystby. Fannestrandas geografiske plassering inne i fjordarmen, lunt og beskyttet for storhavets vær og vind, var en viktig årsak til at sommervillaene ble oppført nettopp der. I tillegg ligger Fannestranda i sydhelling, og har den vakreste utsikten over tinderekken i sør. Også nærheten til fjellheimen, og adkomsten til denne via Romsdalsfjordens armer, gjorde Fannestranda til et attraktivt feriested. Avstanden til Kristiansund var kort, og til bykjernen i Molde var den bare en liten spasertur.

Av biografiske forhold kan hendelser i de to byggherrene Christian Johnsen og Hans Rasmus Astrups oppvekst trekkes frem som årsaker til byggingen av henholdsvis Villa Retiro

og Villa Kviltorp. Christian Johnsen barndomsopplevelse fra Retiroparken i Madrid la grunnlaget for hans drøm om å skape anlegget på Fannestranda. Han giftet seg med ei ålesunds jente, og det kan tenkes at å legge sommervillaen midtveis mellom Ålesund og Kristiansund også gav større muligheter for å samle slektningene i Villa Retiro.

Hans Rasmus Astrup vokste opp på Fannestranda, på gården Eikrem, før han som tiåring flyttet til sine slektninger i Kristiansund, for senere å begynne sin handelskarriere der. Astrups personlige tilknytning til Fannestranda, og slektsforbindelsene i området, var årsaker til at han valgte å oppføre Villa Kviltorp nettopp der. Astrup understreker ved flere anledninger sitt sterke forhold til den romsdalske ville naturen. Også kjærligheten til naturen må slik kunne anses som en viktig årsak til valget av sted for sommervillaen.

2. Hvilke ønsker og mål hadde byggherrene med sine villaer? Hadde de spesielle behov som de søkte å dekke gjennom byggingen av landstedene?

Vi vet at Christian Johnsen var en mann med sterk skjønnhetssans, han var lidenskapelig opptatt av planter, og han hadde siden barndommen drømt om å skape sin egen Retiropark til allmennhetens fornøyelse. Johnsen behøv for et sted hvor han kunne utfolde seg i sine botaniske interesser må ha vært en viktig årsak til byggingen av Villa Retiro. Johnsen var en travel forretningsmann. Det er sannsynlig at han gav landstedet navnet Retiro ikke kun som oppkalling etter parken i Madrid, men også på grunn av navnets betydning, ”tilbaketrekning” eller ”tilbaketrukket tilfluktssted”¹³⁶.

Også Hans Rasmus Astrup gav sitt landsted et navn som betegnet stedets funksjon. Kviltorp er sammensatt av *kvil* og *torp*, altså ”hvilested”. Han antydte selv at han var trett av forretningslivet, og ønsket et sted hvor han kunne hvile på sine eldre dager. Også behovet for samvær med familie, og nærhet til naturen han var så glad i ble søkt dekket gjennom byggingen av Villa Kviltorp.

Arkitekturen forteller oss at de to byggherrene fulgte tidens tanker om sunnhet og helse. Behovet for et sted i grønne omgivelser, med rent vann og ren luft, og et sted for sosialt samvær med slekt og venner, må slik ha vært representert både hos Christian Johnsen og Hans Rasmus Astrup.

---

¹³⁶ *Spansk blå ordbok* (Oslo: Kunnskapsforlaget, 2002), 496.

3. *Hva definerte sommervillaen som bygningstype på slutten av 1800-tallet, hvilken funksjon skulle den ha og hvilke tanker og ideer lå til grunn for bygningstypens fremvekst?*

1800-tallets sommervilla vokste frem som et resultat av en rekke behov som oppstod i kjølvannet av den industrielle revolusjon. Befolkningstettheten i byene, dårlige boligforhold, og manglende kunnskap om hygiene hadde ført til økende forekomst av epidemiske sykdommer. Ny kunnskap om sammenhengen mellom sykdommer og sanitære forhold førte omkring århundrets midte til et sterkere fokus på helse og sunnhet. Sommervillaen skulle være et helsebringende sted, et sted for rekreasjon og fornøyelse. Tilbaketrukket fra byens støy og larm; i landlige omgivelser, med tilgang på rent vann, frisk luft og rikelig med sol, kunne man hente nye krefter for både kropp og sjel.

Villaene var store og luftige med god høyde under taket. De hadde store vindusflater som slapp inn mye lys, og verandaer hvor man skjermet kunne oppholde seg utendørs. Verandaen var et viktig bindeledd mellom husets indre og det omkringliggende hageanlegget. Villaene var i de fleste tilfeller lagt til steder med utsikt over vann og fri natur.

1800-tallets sommervillakultur bygde på tanken om menneskets genuine tilhørighet i naturen. Formspråket som ble benyttet speiler disse tankene. Sveitserstilen er sterkt knyttet til tanken om ekthet. Konstruksjonene skulle fremheves fordi de formidlet bygningens ekthet og natur. Treverket skulle helst eksponeres i sin naturlige form, og der behandling var nødvendig ble pigmentert olje, treimitasjonsteknikker og okergule treverklignende farger ofte benyttet. Man forkastet det tradisjonelle franske hageidealet hvor symmetrien rådet, og fulgte det engelske hvor naturen selv var forbilde for hageanleggenes form. Verandaen gjorde overgangen mellom inne og ute mindre, og skulle føre mennesket nærmere naturen.

Opgavens hovedproblemstilling lød som følger:

På hvilken måte kan Villa Retiro og Villa Kviltorp plasseres inn i en større nasjonal og internasjonal sommervillatradisjon, og hvordan kommer bygningstypens idé til uttrykk i de to villaenes form?

Sammenfallende trekk mellom de to villaene på Fannestranda og Ann Katrin Phil Atmers beskrivelse av sommervillaen som bygningstype på slutten av 1800-tallet, viser at Villa Retiro og Villa Kviltorp var en del av den større nasjonale og internasjonale sommervillatradisjonen som vokste frem i kjølvannet av den industrielle revolusjon.

Bygningstypens idé defineres av hvilken funksjon sommervillaen skulle ha, og funksjonen av hvilke behov villaen skulle dekke. Noen viktige behov var *sunner* bomiljø, et sted for *rekreasjon* og *inspirasjon*, et sted for *fornøyelse*, og *ekthet*. Villa Retiro og Villa Kviltorp uttrykker bygningstypens idé blant annet gjennom sveitserstilens formspråk og sosiale program, gjennom de engelskinspirerte landskapshagene, gjennom sin beliggenhet i landlige omgivelser og gjennom bygningenes funksjon som fornøyles- og rekreasjonssted.

Etterord

Villa Retiro og Villa Kviltorp har begge vært betydningsfulle for Molde bys utvikling. Som vi har sett ble Retiroparken et praktanlegg som var med på å akselerere turiststrømmen til området på slutten av 1800-tallet. Turismen ble en viktig næringsvei for byen da innbyggerne omkring 1870 så seg nødt til å legge handelen til side. Retiro ble også et viktig fornøyles- og friluftsområde for byens befolkning.

Villa Retiro var i Johnsenfamiliens eie frem til eiendommen for kort tid siden ble solgt ut av slekten. Manglende vedlikehold har dessverre ført til forfall for både bygninger og hage. Området bak villaen, det som var Johnsens parkanlegg, er delvis kjøpt opp av Molde kommune. Her holdes noen stier til bruk for lokalbefolkningen, men det meste er grodd igjen til krattskog. Forfallet har dessverre ført til at villaens historie for mange er gått i glemmeboken. Store grantrær tett i tett langs eiendomsgrensen, en rusten smijernsport som leder inn til krattskogen, murer overgrodd av eføy, og en fuktig gjengrodd fordypning i terrenget, er i dag skygger som minner om en glemt storhetstid.

Figur 23. Lagunen på Retirostranda i dag.

Langs Retiros strandlinje er det i nyere tid formet et kunstig landskap. En lagune omkranset av gresskledd sletter med forhøyninger som skjerner mot veien er i dag et viktig rekreasjonsområde for byens befolkning. I lagunen er det lagt sandstrand, og på slettene er det

plassert ut bord og benker. Man kan kanskje si at om parkanlegget grodde igjen, så levde Christian Johnsen Retiropark (som skulle være åpen for alle) videre gjennom Retirostranda. Kviltorp trakk også mennesker til Molde. Grunnet Astrups bekjentskaper i de øvre politiske kretser var mange av disse betydningsfulle personer. Fremtredende kunstnere og kulturpersonligheter befant seg også i statsrådets vennekrets, og hans gjestfrihet på Kviltorp gjorde at flere kom og lot seg inspirere til kunstnerisk utfoldelse på Fannestrand. Her kan nevnes Hans Gude, som etter sitt moldebesøk i 1890 malte landskapsmaleriet ”Fannestrand ved Romsdalen” til statsråd Astrup.

Som tidligere beskrevet, kom Villa Kviltorp på tyske hender under krigen. Tyskerne forvoldte stor skade på eiendommen, og Astrupfamilien besluttet etter krigen å selge stedet. Etter å ha fungert som skole for *bydelen* Kviltorp i 31 år, ble villaen i 1978 revet fordi man av branntekniske årsaker ikke lenger så det som forsvarlig å benytte den til skole.

I dag har bebyggelsen krøpet innpå nordfra. Her ble et stort område utparsellert til tomter i forbindelse med omreguleringen på 40-tallet. Det som står igjen av åpent landskap er derfor betydelig mindre. Eiendommen benyttes fremdeles til skole for bydelen, og to nyere bygninger er oppført. Den ene stod lenge sammen med Astrups gamle villa, mens den andre ble reist etter rivningen. På en av murveggene er det malt et stort rødt hus med barn omkring. Over tegningen står det skrevet med sorte kalligrafibokstaver: ”Kviltorp skole 1947-1978”.

Figur 24. Gamle Kviltorp skole malt på en av murveggene.

Gravstedet ”Grotten”, hvor urnene til ekteparet Astrup og fem av barna stod, ble etter krigen flyttet til Røbekk kirkegård lenger inne på stranda. Her ble det laget en kopi av gravstedet. Foran grotten var datteren Ragnhild gravlagt på vanlig måte. Også hennes grav ble flyttet til Røbekk.¹³⁷ I dag fungerer strandtomten som campingplass. Grotten er murt igjen.

Retiro har tapt det meste av sin glans, og Kviltorp er helt borte, men Fannestrand's storhetstid kommer likevel til syne i noen av de andre villaene på strandstykket. Disse velholdte villaene står som forbilder i bevaringssammenheng. Pareliusfamiliens Lubbenes og Lergrovik bør trekkes frem.

Villa Lubbenes heter i dag Lubbenes gård, og er en fin restaurant hvor byens befolkning kommer for en god middag, eller for å holde selskap. Tomten er skåret til et minimum, og ny bebyggelse har vokst tett innpå. Det er derfor stort sett bare bygningene som står igjen, men disse er til gjengjeld godt holdt. Niels R. Parelius' gamle sommerresidens er i dag den av sveitservillaene som er mest intakt. For noen år siden ble villaen tilbakeført til nær sine opprinnelige farger.

Storgården Lergrovik kaster fremdeles glans over innkjørselen til Molde. Bølgende åkre omkranser de okergule driftsbygningene og den store hvitmalte villaen. Jordene strekker seg ikke så langt som de en gang gjorde. Bebyggelse har også her krøpet innpå, men det er fremdeles mye igjen. Driftsbygningene og stabburet er eksteriørmessig nesten helt intakt. Den gamle villaen er noe forenklet, men har beholdt bygningskroppen og noen av utsmykningene.

Til slutt vil jeg nevne Nøisomhed, som ikke er omtalt som en av 1800-tallsvillaene i denne oppgaven. Dette kommer av at landstedet ble bygget for Dr. Goldt¹³⁸ på slutten av 1700-tallet, og derfor ikke er en del av den sommervillatradisjon som danner utgangspunkt for oppgaven. Nøisomhed var likevel en viktig del av Fannestrandskulturen, også gjennom 1800-tallet, og må kunne anses som smykkets diamant. Dr. Goldts landsted ble etter hvert amtmannsbolig, og har slik fått en sentral plass i Molde bys historie. På 1990-tallet ble det gjort en prisverdig jobb med å tilbakeføre den gamle empirevillaen. Dette har gitt nytt liv til stedet, og i tillegg frisket opp lokalbefolkningens interesse for Fannestrand's historie.

---

¹³⁷ Austigard, ”Kviltorp 100 år: Frå feriestad til Bydel”, 70.

¹³⁸ Dr. Mathias Joachim Goldt (1759 – 1808) var landsfysikus i Romsdals amt i årene 1785 – 1797. Han var også lege ved Reknes Hospital (Austigard og Jakobsen, *Nøisomhed gjennom 200 år – 1797-1997*, 5).

Lokalbefolkningens interesse for sitt hjemsteds historie er grunnleggende for bevaring av de lokale kulturskattene. Jeg vil derfor la Nøisomhed stå som forbilde i denne sammenheng.

Fannestrandsalleen ble felt på 60-tallet. De store trærne hadde da sett sine beste dager, og i tillegg måtte veien utvides for å kunne ta unna trafikken. Strandstykkets særpreg gikk i stor grad tapt med fellingen av alleen.

Som nevnt i innledningen, er det i senere tid plantet en ny allé langs Fannestrandsveien. En gangvei følger veien, og hvilebenker er satt opp langs denne. Utsikten over fjorden og fjellene i sør er fremdeles den samme. Om ikke mange år er trærne store og frodige. Forhåpentligvis utvises det også aktsomhet og respekt for de gamle villaene som står igjen. På denne måten kan historien om hjemstedet ”for ynde og fred” leve videre.

Du tryllende hjemsted for ynde og fred,
Den hviskende hilsen, du gav mig med,
Jeg glemmer ei!¹³⁹

---

¹³⁹ *Den Norske Turistforenings årbog for 1885, 2* (hele diktet s. 28).

Illustrasjoner

Figur 1: *Militærkart over Molde og Fannestranda, 1805.*

Fra: Bjørn Austigard og Signy Jakobsen, *Nøisomhed gjennom 200 år – 1797-1997 – Fra amtmannsgård til kjøpmannskap*, Molde 1997, s. 4.

Figur 2: *Lergrovik i 1870-årene.*

Fra: Nils Parelius "Lergrovik gård – Trekk av Fannestrandskulturens historie" i Romsdal Sogelags årsskrift 1961, Molde 1961, s. 26.

Figur 3: *Lergrovik, Parelius' tegning for prydhagen foran huset, 1874.*

Fra: Nils Parelius "Lergrovik gård – Trekk av Fannestrandskulturens historie" i Romsdal Sogelags årsskrift 1961, Molde 1961, s. 24.

Figur 4: *Villa Lubbenes i 1880-årene (Foto: Axel Lindahl).*

Fra: Nasjonalbibliotekets fotosamling Galleri NOR.

Figur 5: *Fannestrandsalleen i 1880-årene (Foto: Axel Lindahl).*

Fra: Nasjonalbibliotekets fotosamling Galleri NOR.

Figur 6: *Christian Johnsen*

Fra: Jørgen Olafsen – Holm *Bolsøyboka* bind 2, Bolsøy kommune, Molde 1948, s. 271.

Figur 7: *Hans Rasmus Astrup (ca. 1870).*

Fra: Reidar Sevåg *Statsråd H. R. Astrup*, Dreyers Forlag, Oslo 1967, s. 24 – 25 (illustrasjonssider uten sidetall).

Figur 8: *Villa Retiro*

Foto utlånt av etterkommer Mette Johnsen Bonne.

Figur 9: *Villa Retiro under oppføring, 3. september 1874.*

Foto utlånt av etterkommer Mette Johnsen Bonne.

Figur 10: *Villa Retiro. Tegning av hovedfasaden. Ukjent arkitekt.*

Foto utlånt av etterkommer Mette Johnsen Bonne.

Figur 11: *Villa Retiro. Planen slik den kan ha vært i 1876 (Illustrasjon: Berit Rønsen).*

Figur 12: *Villa Retiro. Den sydøstlige salongen.*

Foto utlånt av etterkommer Mette Johnsen Bonne.

Figur 13: *Johnsengården i Kristiansund. Salongene (Foto: Ole O. Ranheimsæter).*

Foto utlånt av etterkommer Mette Johnsen Bonne.

Figur 14: *Villa Retiro. E. T. Thoresens tegning for blomsterhagen foran huset, 1872.*

Fra: Øyvind Vestad *Eldre hager i Molde og omegn*, hovedoppgave i hagekunst, NLH 1961, s. 13.

Figur 15: *Retiroparken. "Atlanterhavet".*

Fra: Leo Oterhals *Fisk og furu*, Lagunen AS, Molde 2002, s. 186.

Figur 16: *H. G. Dahls kart over Retiro, 1886.*

Fra: Olafsen – Holm, Jørgen *Bolsøyboka* bind 3, Bolsøy kommune, Molde 1953, s. 438.

Figur 17: *Villa Kviltorp i 1880-årene (Foto: Axel Lindahl).*

Romsdalsmuseets fotoarkiv.

Figur 18: *Villa Kviltorp etter første byggetrinn.*

Fra: Romsdalsmuseets fotoarkiv.

Figur 19: *Löfvenskiölds "Landthus för Ståndspersoner"*.

Fra: Ann Katrin Phil Atmer *Sommarnöjet i skärgården – Sommarbebyggelse i Stockholms indre skärgård 1860 - 1915*. Doktoravhandling ved Stockholms universitet 1987, s. 299.

Figur 20: *Villa Kviltorp. Planen slik den kan ha vært i 1886* (Illustrasjon: Berit Rønsen).

Figur 21: *Reinhold Zieglers kart over Kviltorp, 1899*.

Repro Romsdalsmuseet. Originalen befinner seg i dag på Kviltorp skole.

Figur 22: *Villa Retiro. Den sydvestlige salongen*.

Foto utlånt av etterkommer Mette Johnsen Bonne.

Figur 23: *Retirostranda i dag. Lagunen*.

Fra: <http://www.finn.no/finn/realstate/object/;pdc=1130161209214?finnkode=6129185> (24.10.2005)

Figur 24: *Gamle Kviltorp skole malt på en av murveggene* (Foto: Berit Rønsen).

Litteratur

- Adelsköld, Claes. *Utdrag ur mitt dagsverks- och pro diverse-konto: Lefnadsminnen IV*. Stockholm: Albert Bonniers Förlag, 1901.
- Alberti, Leon Batista. *On the Art of Building in Ten Books* (originaltittel: *De re aedificatoria* (1486)). Engelsk oversettelse av Joseph Rykwert, Neil Leach og Robert Tavernor. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press, 1991.
- Amundsen, O. Delphin. *Slekten Astrup fra Astrupgaard: gjennom 550 år. 2. ajourførte og utvidede utgave*, Oslo: Merkur, 1955.
- Atmer, Ann Katrin Phil. *Sommarnöjet i skärgården: Sommarbebyggelse i Stockholms indre skärgård 1860–1915*. Doktoravhandling, Stockholms universitet, 1987.
- Austigard, Bjørn. ”Kviltorp 100 år: Frå feriestad til Bydel”. *Romsdal Sogelags årsskrift* 1982, 54 – 78.
- Austigard, Bjørn og Signy Jakobsen. *Nøisomhed gjennom 200 år – 1797-1997: Fra amtmannsgård til kjøpmannskap*. Jubileumshefte i anledning Hakon Møre og Berg-Jacobsens overtakelse av Nøisomhed, Molde, 1997.
- Bolstad, Jacob og Sverre Berg. *Selskabet for Molde Byes Vel 1842 – 1992*. Molde: Byselskapet, 1967/1992.
- Brøgger, W. C. ”Nogen Erindringer om Statsråd Hans Rasmus Astrup”. *Samtiden* 1931, 632 – 642.
- Bua, Asbjørn. ”Parkar og større hageanlegg i Molde”. *Romsdalsmuseets årbok* 2002, 205 – 233.
- Bull, Francis. *Talt og Skrevet*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1956.
- Christensen, Arne Lie. ”Sveitserstilens språk”. *Byggekunst* 1998, nr. 5, 6 – 9.
- Christophersen, H. O. *Eilert Sundt - En dikter i kjensgjerninger*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1962.
- Dietrichson, Lorentz *Svundne Tider*, bind III, J. W. Cappelens Forlag, Christiania 1901.
- Dietrichson, Lorentz *Svundne Tider*, bind IV, J. W. Cappelens Forlag, Christiania 1917.
- Drange, Tore, Hans Olaf Aanensen og Jon Brønne. *Gamle trehus: Historikk, reparasjon og vedlikehold*. 6. opplag. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 2003.
- Døssland, Atle. *Fylkeshistorie for Møre og Romsdal*. Bd 1, Oslo: Det Norske Samlaget, 1990.
- Eldal, Jens Christian. *Historisme i tre: ”Sveitserstil”, romantikk, byggeskikk-renaissance og nasjonal egenart i europeisk og norsk trearkitektur på 1800-tallet*. Doktoravhandling, Universitetet i Oslo, 1997.
- Haslund, Ebba. *Som plommen i egget*. Oslo: Aschehoug, 1987.
- Johansen, Bjørn Vidar. ”Slikt stimulerer, holder oppe...”. Hovedoppgave, Universitetet i Oslo, 2001.
- Johnsen, Arne Odd. *Kristiansunds Historie*. Bd 4, Kristiansund: Kristiansund kommune, 1962.
- Lov af 16. mai 1860 – om Sundhedscommissioner og om Foranstaltninger i Anledning af epidemiske og smitsomme Sygdomme*. Oslo: Sosialdepartementet, 1960.
- Löfvenskiöld, Charles Emil. *Landtmannabyggnader: hufvudsakligen för mindre jordbruk*. Stockholm: P.A. Nordstedt & söner, Kongl. Boktryckare, 1868.
- Neeraas, Hans Martin. *Kristiansund i ældre og nyere Tid*. Kristiania: Oscar Andersens Forlag, 1905.

- Norsk Biografisk Leksikon*. Bd 1, Oslo: Kunnskapsforlaget, 1999.
- Norsk Biografisk Leksikon*, Bd 7, Oslo: H. Aschehoug & Co, 1936.
- Olafsen – Holm, Jørgen. *Bolsøyboka* Bd 2, Molde: Bolsøy kommune, 1948.
- Olafsen – Holm, Jørgen. *Bolsøyboka* Bd 3, Molde: Bolsøy kommune, 1953.
- Oldem, Arne E. *Sveitserstil: 1800-årenes byggeskikk*. Magistergradsavhandling, Universitetet i Oslo, 1984.
- Oterhals, Leo. *Fisk og furu*. Molde: Lagunen AS, 2002.
- Parelius, Nils. ”Lergrovik gård: Trekk av Fannestrandskulturens historie”. *Romsdal Sogelags årsskrift* 1961, 3 – 40.
- Parelius, Nils. ”Lubbenes: Kort Historikk”, i folder *Kunstnersenter Lubbenes*. Molde: Bildende Kunstnere Møre og Romsdal, 1978.
- Parelius, Nils. ”Retiro på Fannestranden”. *Hedersskrift til Nils Parelius*. Molde: Romsdal Sogelag, 1982.
Artikkel først publisert i *Urd* nr. 20, 1953.
- Randers, Kristofer. Innledende dikt til *Den Norske Turistforenings årbog* 1885, 1 – 2.
- Seve, Niels de. *Molde Bys Historie*. Bd 1. Molde: Molde kommune, 1962.
- Seve, Niels de. *Molde Bys Historie*. Bd 2, Molde: Molde kommune, 1963.
- Sevåg, Reidar. *Statsråd H. R. Astrup*. Oslo: Dreyers Forlag, 1967.
- Solli, Gunnar. *Møre Landbrukselskap 1831 - 1931*. Molde: Møre Landbrukselskap, 1931.
- Spansk blå ordbok*. Oslo: Kunnskapsforlaget, 2002.
- Storesund, Asbjørn. *Akutt sykkelighet og forebyggende helsearbeid i Telemark 1860 – 1900*. Doktoravhandling, Universitetet i Oslo, 2005.
- Tschudi-Madsen, Stephan. *Statsråd Astrups villa på Drammensveien*. Oslo: Det Norske Videnskaps-Akademi, 1966.
- Tvinnereim, Jon. *Fylkeshistorie for Møre og Romsdal*, Bd 2, Oslo: Det Norske Samlaget, 1992.
- Vestad, Øyvind. *Eldre hager i Molde og omegn*. Hovedoppgave, Norges Landbrukshøyskole, 1961.
- Vollan, Odd. *Den norske klippfiskhandels historie*, Førde: Øens Forlag, 1956.
- Øverås, Asbjørn. *I Bjørnsons fote-far*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1936.

Nettsider

- Molde kommune: <http://www.molde.kommune.no/document.aspx?uid=2076&title=Historiske+Molde> (oppført 20.04.2005)
- Caplex: <http://www.caplex.net/Web/ArticleView.aspx?id=9305371> (oppført 08.03.2006)
- Wikipedia: http://no.wikipedia.org/wiki/Jean-Jacques_Rousseau (oppført 08.03.2006)
- Storesund, Asbjørn. *Akutt sykkelighet og forebyggende helsearbeid i Telemark 1860 – 1900*. Doktoravhandling, Universitetet i Oslo, 2005. Nettutgave: http://www.dnms.no/filer/Michael_1-05_dell.pdf. (oppført 06.03.2006)

Utrykte kilder

Branntakster:

Villa Retiro. Norges Brannkasse, arkivboks 44, Bolsøy. Riksarkivet, Oslo.

Villa Kviltorp. Norges Brannkasse, boks 44, Bolsøy. Riksarkivet, Oslo.

Korrespondanse:

Brev fra Bjørnstjerne Bjørnson til Christian Johnsen 13.2.1877. Utlånt av etterkommer og tidligere eier av Retiro, Mette Johnsen Bonne.

Telegram fra Bjørnson til Johnsen 13.2.1877. Utlånt av etterkommer og tidligere eier av Retiro, Mette Johnsen Bonne.

Hans Rasmus Astrups privatarkiv. Brevkorrespondanse og avisutklipp. Privatarkiv nr. 138, Riksarkivet, Oslo.

SEFRAK-registreringer:

Villa Lubbenes, objekt 1502-017-006, Møre og Romsdal fylkeskommune, Molde 1986.

Villa Retiro, objekt 1502-017-006, Møre og Romsdal fylkeskommune, Molde 1986.

Informanter:

Mette Johnsen Bonne, tidligere eier av Villa Retiro og barnebarn av byggherre Christian Johnsen.

Bjørn Austigard, førstekonservator NMF ved Romsdalsmuseet i Molde.